

Volume/Cilt 4 | Issue/Sayı 1 | January/Ocak 2024

Journal of Islamic Economics

İslam Ekonomisi Dergisi

JIE

Year/Yıl 2024 | Volume/Cilt 4 | Issue/Sayı 1
Journal of Islamic Economics | İslam Ekonomisi Dergisi

Journal of Islamic Economic

İslam Ekonomisi Dergisi

E-ISSN: 2687-5780

<https://dergipark.org.tr/en/pub/jie>

Proprietor

Social Sciences University of Ankara / Ankara Sosyal Bilimler
Üniversitesi

Editor-in-Chief / Baş Editör

Prof. Dr. Mabid Ali ALJARHI

Editor / Editör

Assoc. Prof. Dr. Ömer Faruk TEKDOĞAN

Co-Editor / Yardımcı Editör

Asst. Prof. Dr. Ozat SHAMSHIYEV

Asst. Prof. Dr. Burak ÇIKIRYEL

Editorial Board / Yayın Kurulu

Prof. Dr. Şahban YILDIRIMER

Prof. Dr. Abdurrahman YAZICI

Assoc. Prof. Dr. Mahmut SAMAR

Advisory Board / Danışma Kurulu

Prof. Dr. Mehmet ASUTAY

Prof. Dr. Fatih SAVAŞAN

Prof. Dr. Mansor İBRAHİM

Prof. Dr. Saim KAYADİBİ

Prof. Dr. Mehmet BULUT

Prof. Dr. Renat BEKKİN

Turkish Lang. Editor / Türkçe Dil Editörü

Res. Asst. Abdulmelik KUTLUAY

Res. Asst. Meryem YILMAZ

Res. Asst. Fatma YILMAZ

English Lang. Editor/İngilizce Dil Editörü

Asst. Prof. Dr. Tawfik AZRAK

Assoc. Prof. Dr. Adnan OWEİDA

Res. Asst. Fatma SAYAR

Arabic Lang. Editor / Arapça Dil Editörleri

Assoc. Prof. Dr. Ahmad HERSH

Res. Asst. Abdulmelik KUTLUAY

French Lang. Editor / Fransızca Dil Editörü

Researcher Ezzedine GHLAMALLAH

Researcher Abdourahamane SAVADOGO

Statistical Editor / İstatistik Editörleri

Prof. Dr. Nihat IŞIK

Assoc. Prof. Dr. Burhan ULUYOL

Asst. Prof. Dr. Ruslan NAGAYEV

Secretariat

Fatma Nur DURAK

Şuheda Nur SİNAN

Section Editors / Alan Editörleri

Prof. Dr. Yusuf DİNÇ	Asst. Prof. Dr. Shabeer KHAN
Prof. Dr. Ali POLAT	Asst. Prof. Dr. Hakan ASLAN
Assoc. Prof. Dr. Burhan ULUYOL	Asst. Prof. Dr. Tawfik AZRAK
Assoc. Prof. Dr. Ahmad HERSH	Asst. Prof. Dr. Moh. Ghaith MAHAİNİ
Assoc. Prof. Dr. Mücahit ÖZDEMİR	Asst. Prof. Dr. Murat YAŞ
Assoc. Prof. Dr. Emre Selçuk SARI	Asst. Prof. Dr. Ozan MARAŞLI
Assoc. Prof. Dr. Cem KORKUT	Asst. Prof. Dr. Saime KAVAKCI
Assoc. Prof. Dr. Zeynep Burcu UĞUR	Asst. Prof. Dr. Hülya ER
Assoc. Prof. Dr. Suna AKTEN ÇÜRÜK	Lec. Yunus Emre AYDINBAŞ
Assoc. Prof. Dr. İsa YILMAZ	Lec. Ömer KESKİN
Assoc. Prof. Dr. Erhan AKKAŞ	Lec. Davut AKAR
Assoc. Prof. Dr. Muhammet F. CANBAZ	Dr. Muhammed Habib DOLGUN
Assoc. Prof. Dr. Salih ÜLEV	Dr. Yunus Emre GÜRBÜZ
Assoc. Prof. Dr. Zeyneb Hafsa ORHAN	Dr. Hüseyin ÜNAL
Assoc. Prof. Dr. Mevlüt CAMGÖZ	Dr. Ahmet ÇAKMAK
Assoc. Prof. Dr. Mervan SELÇUK	Dr. Tarık AKIN

JIE

Year/Yıl 2024 | Volume/Cilt 4 | Issue/Sayı 1
Journal of Islamic Economics | İslam Ekonomisi Dergisi

About Us

The Social Sciences University of Ankara, the publisher of the Journal of Islamic Economics (JIE), has a unique perspective on economics and Islamic economics. Our perspective starts with rebuilding economics and Islamic economics around more realistic assumptions, underlined by an economic system that is not ideal nor perpetually in stable equilibrium. In addition, decision-making in the market economy can be an investment- and productivity-based rather than debt-based. Finance must be, therefore, tightly connected with production, investment, and consumption, while the finance and commodity sectors are closely interconnected. The JIE has been launched to take part in developing a genuine perspective based on three pillars. The first is to follow an analytical approach to Islamic economics. The second is to insist upon realism while keeping analysis manageable. This particularly excludes the assumptions used under neoclassical and post-Keynesian analyses. The third is the belief that economics as a discipline needs to be reconstructed in order to accommodate other economic approaches.

Publication Period

JIE is a biannually published international journal in January and July.

Publication Language

JIE publishes articles in four languages: Turkish, Arabic, French, and English.

Target Audience

The target audience of the JIE is professionals who conduct their research in the field of economics and Islamic economics, as well as students, readers, and institutions interested in this field.

Copyright

Authors own the copyright to their work published in the journal, and their work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0).

Contact Us

Hükümet Meydanı No: 2 06050 Ulus, Altındağ/Ankara, Türkiye

Phone Number: +90 312 596 44 44 – 45

E-mail: jie@asbu.edu.tr

JIE

Year/Yıl 2024 | Volume/Cilt 4 | Issue/Sayı 1
Journal of Islamic Economics | İslam Ekonomisi Dergisi

Hakkımızda

İslam Ekonomisi Dergisinin yayıncı kuruluşu olan Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi ekonomi ve İslam ekonomisi alanlarında benzersiz bir bakış açısına sahiptir. Sahip olduğumuz bakış açısının başlangıç noktası, ekonomi disiplini ve İslam ekonomisini daha gerçekçi varsayımlar etrafında yeniden inşa etmek ve ekonominin devamlı dengede olduğunu (veya yöneldiğini) iddia eden mevcut sistemin gerçekçi olmadığını altını çizmektir. Ayrıca, piyasa ekonomisinin karar alma süreçlerinde büyük rol oynayan borçlanmanın yerini yatırım ve üretkenliğin alabileceğine vurgu yaparak finans ve mal piyasası arasındaki sıkı bağa toplumun dikkatini çekmektir. Bu durum finans sektörünün üretim, yatırım ve tüketim ile sıkı sıkıya bağlantılı olduğunu vurgulamaktan geçtiği aşıkardır. Dergi, üç temel esas üzerine kurulmuştur. Bu esaslardan ilki İslam ekonomisi alanında analitik bir yaklaşım izlemektir. İkincisi, yapılan analizlerin gerçekçi bir yaklaşıma sahip olması konusunda ısrarcı olmaktır. Bu durum özellikle neoklasik ve post keynesyen iktisadın analizlerinde kullanılan varsayımları dışlamaktadır. Üçüncüsü, İslam ekonomisinin bu yeni yaklaşımını tesis etmek adına ekonominin bir disiplin olarak yeniden inşa edilmesi gerektiğine dair olan inancımızdır.

Yayın Periyodu

İslam Ekonomisi Dergisi, Ocak ve Temmuz aylarında olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanır.

Yayın Dilleri

Dergimizde Türkçe, Arapça, Fransızca ve İngilizce dillerinde makaleler yayımlanmaktadır.

Hedef Kitlesi

İslam Ekonomisi Dergisinin hedef kitlesi; İktisat ve İslam İktisadı alanında araştırmalarını sürdüren profesyoneller ile bu alana ilgi duyan öğrenciler, okurlar ve kurumlardır.

Telif Hakkı

İslam Ekonomisi Dergisi yayımlanan çalışmaların telif hakları yazarlarına aittir. Yazarlar gönderdikleri fikri eserin, İslam Ekonomisi Dergisi tarafından Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile yayımlamasına izin verirler.

Bize Ulaşın

Hükümet Meydanı No: 2 06050 Ulus, Altındağ/Ankara, Türkiye

Telefon Numarası: +90 312 596 44 44 – 45

E-mail: jie@asbu.edu.tr

JIE

Year/Yıl 2024 | Volume/Cilt 4 | Issue/Sayı 1
Journal of Islamic Economics | İslam Ekonomisi Dergisi

CONTENTS | İÇİNDEKİLER

Research Article / Araştırma Makalesi

Tuğçe Akman, Öznur Ak

1-16

Koronavirüs Sürecinde Türkiye'nin İslam İşbirliği Teşkilatı İlişkileri ve İnsani Yardım Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme

Ezzedine Ghlamallah

17-38

Synthèse de la Littérature et Structuration du Champ de Recherche en Économie et Finance Islamiques

Klemens Katterbauer, Rahmi Deniz Özbay, Hassan Syed, Sema Yılmaz

39-54

Genç

A Data-Driven Review of the Financial Performance and Environmental Compliance of Shariah-Compliant Businesses

Ahmet akmak, Ünal Efe

55-74

Yüksek Öğretimde İslami Finansın Son 35 yılı: 1989-2023 Arası Dönemde Türkiye’de İslami Finans Alanında Hazırlanan Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi

Book Review / Kitap Değerlendirmesi

Muhammet Vareli

75-78

Mustafa akır, İslam Hukuku Açısından Teverruk İşlemleri (Kitap Değerlendirmesi, TDV Yayınları, 2021, 250 s.)

Hidayet Yıldız

79-82

Cemal Kalkan, Faizsiz Bankacılıkta Mudârabe ve Kâr (Kitap Değerlendirmesi, İktisat Yayınları, 2021, 289 s.)

JIE

Year/Yıl 2024 | Volume/Cilt 4 | Issue/Sayı 1
Journal of Islamic Economics | İslam Ekonomisi Dergisi

Koronavirüs Sürecinde Türkiye'nin İslam İşbirliği Teşkilatı İlişkileri ve İnsani Yardım Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme

Tuğçe Akman | tugce.akman1@ogr.sakarya.edu.tr | ORCID: 0000-0002-2610-5228

Yüksek Lisans Öğr., Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Ekonomisi ve Finansı, Sakarya, Türkiye

Öznur Ak | oznur.ak1@ogr.sakarya.edu.tr | ORCID: 0000-0001-6588-3236

Dr., Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Ekonomisi ve Finansı, Sakarya, Türkiye

Araştırma Bilgisi / Research Information	
Araştırma Türü / Research Type	Araştırma Makalesi / Research Article
Teslim Tarihi / Date of Submission	18.01.2023
Kabul Tarihi / Date of Acceptance	04.10.2023
Yayın Tarihi / Date of Publication	15.01.2024
DOI	10.55237/jie.1238987
Atıf / Citation	Akman, T., & Ak, Ö. (2024) "Kovid-19 Sürecinde Türkiye'nin İslam İşbirliği Teşkilatı İlişkileri Ve İnsani Yardım Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme." Journal of Islamic Economics, 4(1):1-16
Hakem Değerlendirmesi / Peer-Review	Double anonymized - Two external
Etik Beyanı / Ethical Statement	Bu çalışmayı yürütür ve yazarken kullanılan tüm kaynaklara uygun bir şekilde atıfta bulunulmuştur / While conducting and writing this study, all the sources used have been appropriately cited.
İntihal Kontrolü / Plagiarism Checks	Evet - Turnitin/ / Yes - Turnitin
Çıkar Çatışması / Conflict of Interest	Yazarın beyan edecek herhangi bir çıkar çatışması yoktur / The author has no conflict of interest to declare.
Şikayet / Complaints	jie@asbu.edu.tr
Destek Fonu / Grand Support	Yazar, bu araştırmayı yaparken herhangi bir dış finansman almadığını beyan eder / The author acknowledges that they received no external funding in support of this research.
Telif Hakkı ve Lisans / Copyright & Licence	Dergimizde yayın yapan yazarlar CC BY-NC 4.0 kapsamında lisanslanan çalışmalarının telif hakkını saklı tutar / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Özet

Türkiye tarih boyunca insani yardım konusunda gerek yurtiçinde gerekse uluslararası platformda bulunmayı görev bilmiştir. Bu alanda güçlü bir geleneğe sahip olan, özellikle son yıllarda birçok sivil toplum kuruluşuyla birlikte sahada aktif bir şekilde var olan Türk milleti pandemi döneminde de bu çabasını istikrarlı bir şekilde sürdürmüştür. Nitel araştırma yöntemi kullanılan bu çalışmada konuyla ilgili yapılan literatür taraması sonucunda çalışma yapılacak alanı sınırlandırmak ve somut verilerin ön planda olması düşüncesiyle; Kovid-19 sürecinde Türkiye ve İİT üye ülkelerine ait sosyal sorunların baş gösterdiği durumların neler olduğu, bu durumlara karşı alınan önlemlerin neler olduğu ve yapılan uygulamaların bulunup bulunmadığı konuları araştırılmak istenmiştir. Literatürde koronavirüs döneminde insani yardım faaliyetleri üzerine yapılan çalışmalar eksiklik göstermektedir. Beklenmedik bir anda hayatımıza dahil olan Kovid-19 pandemisi boyunca sağlık araç ve gereçleri ihtiyaçları önemli bir diplomasi aracı haline dönüşmüştür. Bu diplomasiyi uluslararası yardımlar kapsamında çok iyi bir şekilde yürüten ülke tartışmasız Türkiye'dir. Özellikle Türkiye'nin İslam ülkelerinde insani yardım faaliyetlerine bu bağlamda yer verilerek katkı sağlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam İşbirliği Teşkilatı, İİT, Türkiye, İnsani Yardım Faaliyetleri, Kovid-19

JEL Kodları: F35, F53, H12, H84

Abstract

Throughout history, Turkey has considered it a duty to be present in the field of humanitarian aid both domestically and internationally. The Turkish nation, which has a strong tradition in this field and has been actively present in the field with many non-governmental organizations especially in recent years, has continued this effort steadily during the pandemic period. In this study, where qualitative research method is used, as a result of the literature review on the subject, it is considered to limit the area to be studied and to have concrete data in the foreground; In the Covid-19 process, it was aimed to investigate what are the situations where social problems of Turkey and the OIC member countries have arisen, what are the measures taken against these situations and whether there are any practices or not. In the literature, studies on humanitarian aid activities in the coronavirus period show a lack of attention. Throughout the Covid-19 pandemic, which has unexpectedly entered our lives, the needs of health tools and equipment have become an important tool of diplomacy. The country that carries out this diplomacy very well within the scope of international aid is undoubtedly Turkey. In particular, Turkey's humanitarian aid activities in Islamic countries will be included in this context and contributions will be made.

Keywords: Organization of Islamic Cooperation, OIC, Turkey, Humanitarian Aid Activities, Covid-19

JEL Codes: F35, F53, H12, H84

Giriş

Türkiye din, dil, ırk ayrımı yapmadan mazlum ve mağdur insanların yardımına koşmayı görev bilen bir medeniyetin mirasçısıdır. Özellikle 2000'li yıllardan sonra insani yardım anlamında sahada önemli görevler üstlenmiş ve örnek olarak gösterilen bir konuma gelmiştir. Türkiye bu alana sadece katkılarını artırmakla kalmamış Afganistan ve Suriye'den Somali ve Myanmar'a kadar dünyanın farklı bölgelerindeki uluslararası insani faaliyetleri, aynı zamanda bilinçli olarak insani diplomasiyi, Türk dış politikasının 'insan odaklı' yeniden yapılandırılmasını karakterize etmek için yararlı bir kavram olarak kullanmış ve böylece insani diplomasi, dış politikasının önemli bir yönü haline gelmiştir (Tanrıverdi-Şeyane, 2022). İnsanlığın giderek zorlaştığı dünyada insani yardım faaliyetleri elzemdir. Koronavirüs (Covid-19) hayatımıza dâhil olması ile bu çalışmalar acil durumlar, kriz anları gibi durumlarda ne kadar önemli olduğunu ne yapılması gerektiğini bizlere göstermiştir. 2020 yılıyla birlikte ciddi bir felaket olarak dünyada hızlı yayılan, 21. yüzyıla damgasını vuran Kovid-19 pandemisi sağlık problemlerinin yanı sıra ekonomik, sosyal, kültürel, siyasal, eğitim, toplumsal yaşam ve birçok alanda direkt olarak etkiler göstermiştir. Kovid-19 küresel salgını kendimizden başkalarını düşünmenin de önemli olduğunu bizlere acı bir şekilde öğretmiştir (Kuruhalil, Özyazıcı ve Hosseinezhad, 2021). Literatür taramasında pandemi süreci boyunca Koronavirüs sürecinde Türkiye'nin İslam İşbirliği Teşkilatı ilişkileri ve insani yardım faaliyetleri üzerine yapılan çalışmaların sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Yapılan bu çalışma ile literatürdeki eksiklik giderilmekte ve literatüre ve alana katkı sağlanacağı düşünülmektedir. 57 üye ülkeden oluşan İslam İşbirliği Teşkilatı'nın ciddi anlamda veri sorunu mevcut olduğu için veri ihtiyacı giderilememiştir. Bu çerçevede 2019-2022 yılları arasında yapılan arşiv taraması ile derlenecek olan çevrimiçi gazete metinleri, televizyon haberleri, internet medyasından ulaşılan bilgiler incelenerek analiz edilmiştir. Güncel veriler ve literatür ışığında, Kovid-19 pandemisini genel olarak değerlendirmek ve pandemi sürecinin, İslam İşbirliği Teşkilatı diğer ülkeleri ile birlikte Türkiye'deki etkisini de dikkate alarak çıkarımlarda ve önerilerde bulunulacaktır. Literatür taraması, salgın dönemi etkilerinin araştırıldığı ve tartışıldığı akademik makalelerin azlığını göstermiştir. Bu çalışmanın amacı Türkiye'nin oluşumundan bu yana içinde olduğu İslam İşbirliği Teşkilatı'nın pandemi sürecindeki bölgesel bir aktör olarak insani yardım faaliyetlerini incelemektir. Türkiye'nin üye ülkelerle olan çalışmaları hakkında perspektif elde etmeye çalışmaktır. Türkiye'nin teşkilat içindeki konumunu da vurgulanmaya gayret edilecektir.

1. Literatür Taraması

1.1 İnsani Yardım

Literatürde yapılan araştırmalara bakıldığında kavramsal çerçevede insani yardım değerlendirmeleri birbiriyle çok tezatlık göstermeyecek şekildedir. İnsani yardım yaşanan birtakım afetler veya krizler sebebiyle muhtaç durumda kalan ihtiyaç sahibi insanlara yapılan

yardımlardır. Din, dil, ırk ayrımı gözetmeden gerçekleştirilen bir kavram olarak öne çıkmaktadır. Bu durumlarda diğer devletlerin yönetimleri tarafından dünyanın neresinde olursa olsun zor durumdaki ihtiyaç sahibi vatandaşlara vicdani sorumluluk gereği dış yardım gönderebilmektedir (Kızılay,2021). İnsani yardımların amacı yaşanan afet ve kriz durumlarında insanlara en kısa sürede ulaşmak, onların yanında olmak, yaralarını sarmak ve böyle durumların tekrar yaşanmaması için gerekli tedbirleri sağlamaktır. Temelde maddi yardım ve koruma olarak iki alanda yapılan insani yardımların önemli ölçütü her ikisine de ihtiyacı olan insanların varlığıdır. Maddi olarak çoğunlukla gıda, su, barınak, hijyen paketi, sağlık hizmetleri şeklindedir. Korumaya yönelik yardımlar ise güvenlik, insanların haklarına saygı gösterilmesini sağlamaya yönelik tedbirler olarak söylenebilir (Amini, 2017). Günümüzde insani yardım, dünya genelinde belirli süreçlerde gerçekleşen, bir toplumu ruhsal ve fiziksel olarak etkileyen sorunlar karşısında kalıcı çözümler üretmeye yarayan bir unsurdur (Gümrükçüoğlu, 2019). Bir kavram olarak; savaş, çatışma, sürgün gibi insan eliyle ya da yapısal krizlerin, doğal afetlerin beraberinde getirdiği ölüm, yaralanma, maddi hasar gibi olumsuzlukların azaltılmasına yönelik faaliyetleri kapsamaktadır (İnan, 2012). Afetler denildiğinde ilk olarak akla sel, deprem, heyelan gelmektedir. Ancak afetler bir toplumun huzur ve refahını ciddi manada etkileyen salgın, bulaşıcı hastalıklar ya da ekonomi, siyasi, askeri yapıdaki bozulmalar olarak da nitelendirilebilir (Kolektif., 2019). Son olarak dünya genelinde yaşanan koronavirüs pandemisinin ağır sonuçları afetlere karşı hazırlıklı olmak için hem birey hem de toplum olarak alınması gereken tedbirlerin ve eğitimlerin ne kadar önemli olduğunu göstermiştir (Kolektif, 2020). Koronavirüsün ortaya koyduğu ekonomik ve toplumsal olarak meydana getirmiş olduğu zararlar insani yardımın özellikle ve önemle gündemde tutulması gerektiğini ortaya koymuştur.

1.2 Kovid-19 ve İnsani Yardım

Koronavirüs salgın sürecinin hayatımıza dahil olması beraberinde ciddi anlamda zorlukları da getirmiştir. Dünyanın dört bir yanında meydana gelen doğal afetler, yaşanan krizler devam ederken son zamanlarda gittikçe artan göçler, kıtlık, salgın hastalıklar, savaşlar pandemi dönemini daha da zorlaştırmıştır. Suriye, Afganistan, Yemen, Sudan, Etiyopya, Irak, Somali, Nijerya, Kenya gibi ülkeler başta olmak üzere dünyanın birçok bölgesinde olumsuzlukları beraberinde getirmekte olan krizlere karşı yapılan yardımlar ihtiyaçları karşılamamaktadır ve insani yardımlara olan ihtiyacı artırmaktadır (Ceren, 2021). Koronavirüs pandemisi ile değinilmesi gereken önemli noktalardan biri, (İngiltere, Amerika, İtalya, İspanya vb) ekonomik, askeri imkanlar açısından dünyanın önde gelenleri arasında yer alan birçok ülkenin özellikle sağlık alanındaki güvenilir bir performans sergileyememeleri sorgulanır hale gelmiştir (Budak ve Korkmaz, 2020). Hal böyle olunca bu ülkelerin ileriye dönük alacakları tedbirler ve uygulayacakları yöntemler akıllarda soru işareti oluşturmuştur. Türkiye ise kendisinden iyi durumda bulunan ülkelere nazaran pandemi döneminde küresel bir yardımlaşma örneği olmuş 160 ülkeye tıbbi malzeme desteğinde bulunmuştur. Gerek sağlık hizmetlerinde gerekse insani yardım anlamında planlı, tecrübe edinerek, donanımlı bir şekilde

kendi kaynaklarına dayanarak ilerlemeyi başarmıştır. Kovid-19 döneminde küresel bir bağışçı olarak eğitim, sağlık, güvenlik, altyapı, kriz gibi alanlarda potansiyel bir rol alması özel ilgiyi hak etmektedir (Müftüler-Baç, 2020). Pandeminin yarattığı fiziki ve ekonomik etkiler ülkelerin hem kısa vadeli hem uzun vadeli ekonomik büyümesini etkilemekte ve özellikle çevreye olan etkileriyle birlikte sürdürülebilir kalkınmayı da engellemektedir. En yüksek gelire sahip İİT üyesi 10 ülkeye (Bahreyn, Kuveyt, Umman, Katar, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Malezya, Türkiye ve Brunei Sultanlığı, Maldivler) sürdürülebilir kalkınma göstergeleri çerçevesinde bakıldığında, bu ülkelerin sürdürülebilir kalkınma ve çevreye yönelik hedeflere ulaşma performanslarının düşük olduğu ve bu konuda etkin politikalara ve iyileştirmelere gereksinim olduğu görülmektedir (Ertekin, 2018). Doğal zenginlikleri bakımından oldukça şanslı olan Türkiye, doğal afetler bakımından ne yazık ki aynı şansa sahip coğrafya üzerinde yer almamaktadır. Bulunduğu coğrafyanın özelliklerinden dolayı Türkiye'de deprem sel heyelan çığ yangın gibi doğal ve insan kaynaklı birçok afetin yol açtığı can kayıpları bakımından dünyada en riskli ülkelerden birisidir. Bununla birlikte pandeminin yaşanması her ülkede olduğu gibi Türkiye'de de ekonomik anlamda kayıplar göstermiş, bir yandan siyasi anlamda büyük krizlerini de eş zamanlı olarak yaşarken, ulusal sınırları içerisinde pandemiyle mücadeleye devam etmiş aynı zamanda da sadece üyesi olduğu İİT ülkelerine değil ABD, Çin, İngiltere gibi ülkelere de yardım elini uzatmış bunun yanında milli sermayesini büyütmeyi başarmıştır (Tiryakioğlu, 2016).

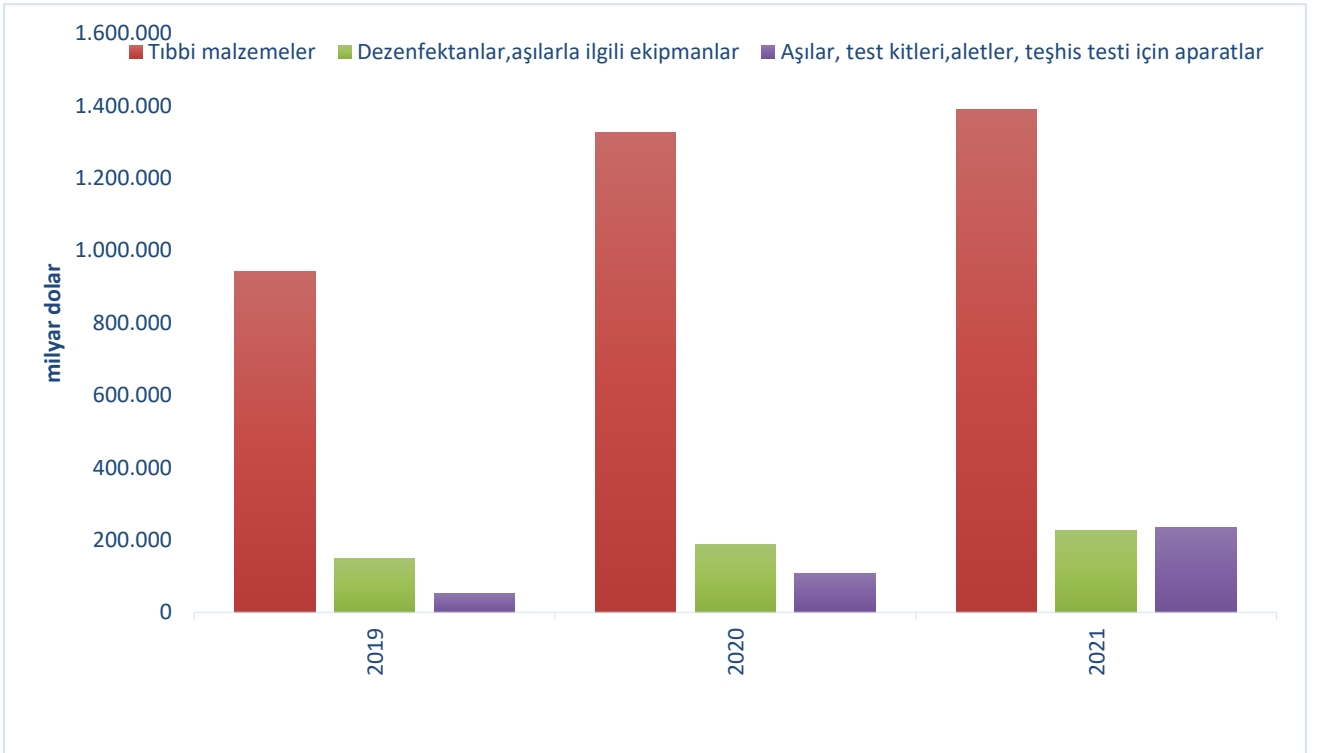
Yapılan araştırmaların çoğunda ülkeler arasındaki ekonomik iş birliklerinin, üretimde verimliliği ve ticareti arttırdığını ortaya koymaktadır. Literatürde İslam İşbirliği Teşkilat'ı hakkında yapılan çalışmalara bakıldığında ise İİT'nin taşıdığı potansiyele rağmen yeterince bir gelişme göstermediği konusu üzerinde durulmuştur (Sey, 2020) . Küresel arenada güçlü bir etken olmayışı İslam toplumu adına önemli bir eksiklik göstermektedir. Batılı ülkeler yeni dünya düzeninde kazançlı çıkmak için birliktelik oluştururken, İİT üyesi olan sermaye sahibi petrol zengini ülkelerinde onları tercih etmesi teşkilatın güçsüz olarak nitelendirilmesindeki en büyük etken haline gelmektedir. Doğal kaynakları, stratejik konumları, dünya ticaret yollarının üzerinde bulunmaları ile İslam ülkeleri büyük bir potansiyel barındırmaktadır. Kuruluş amacıyla tezatlık gösteren kendi aralarında zekat sisteminin çalıştırılrsa fakir ülke kalmayacağı, ortak ticaret noktalarının bulunmadığı teşkilatta Türkiye petrol zengini olmadan zenginleşebilmiş tek ülke olarak, teşkilata üye olan fakir ülkelere dost elini uzatmıştır (TRT Haber, 2023) İslami ilkelere göre kapasite ne olursa olsun ekonomik adaletin sağlanması için bütün halkın yiyecek giyecek barınma ihtiyaçlarının devlet tarafından teminat altına alınması öngörülmektedir. Bu anlayışa göre şekillenen ekonominin temel gayesi yoksul ve muhtaçları gözetmek ve gelecek nesillerin refahı için gerekli kaynağı önceden temin edebilmek olarak düşünülmüştür (Kolektif., 2019). İslami duyarlılıkla hareket eden inanç temelli insani yardım girişimleriyle Türkiye dünyada öncül bir oyuncu kapasitesi taşımaktadır. Bu istikrarın ne kadar yerinde olduğu ortadadır (Çevik, 2014).

2. Türkiye'nin Yardım Faaliyetleri

2. 1. Türkiye'nin Kovid-19 Dönemi Tıbbi Ticareti

SESRIC'in yayınladığı İİT İstatiksel Görünümü 2021 raporunda, birçok ülkenin malzeme üretmedeki sınırlı imkanlarından ve İİT ülkelerinin yardımlar konusunda yetersiz olduğu vurgulanmaktadır. İİT ülkelerinin ulusal yatırım stratejilerini hazırlarken bu konuya acilen özel bir önem vermeleri gerektiği görülmektedir. Buna göre İİT ülkelerinin kamu yatırım stratejilerini gelecekteki salgınlara hazırlamak için tıbbi malzeme geliştirme ve üretiminde bilimsel ve teknik kapasitelerini geliştirmeye yeterli fon ayırmaya öncelik vermelidir (SESRIC, 2022).

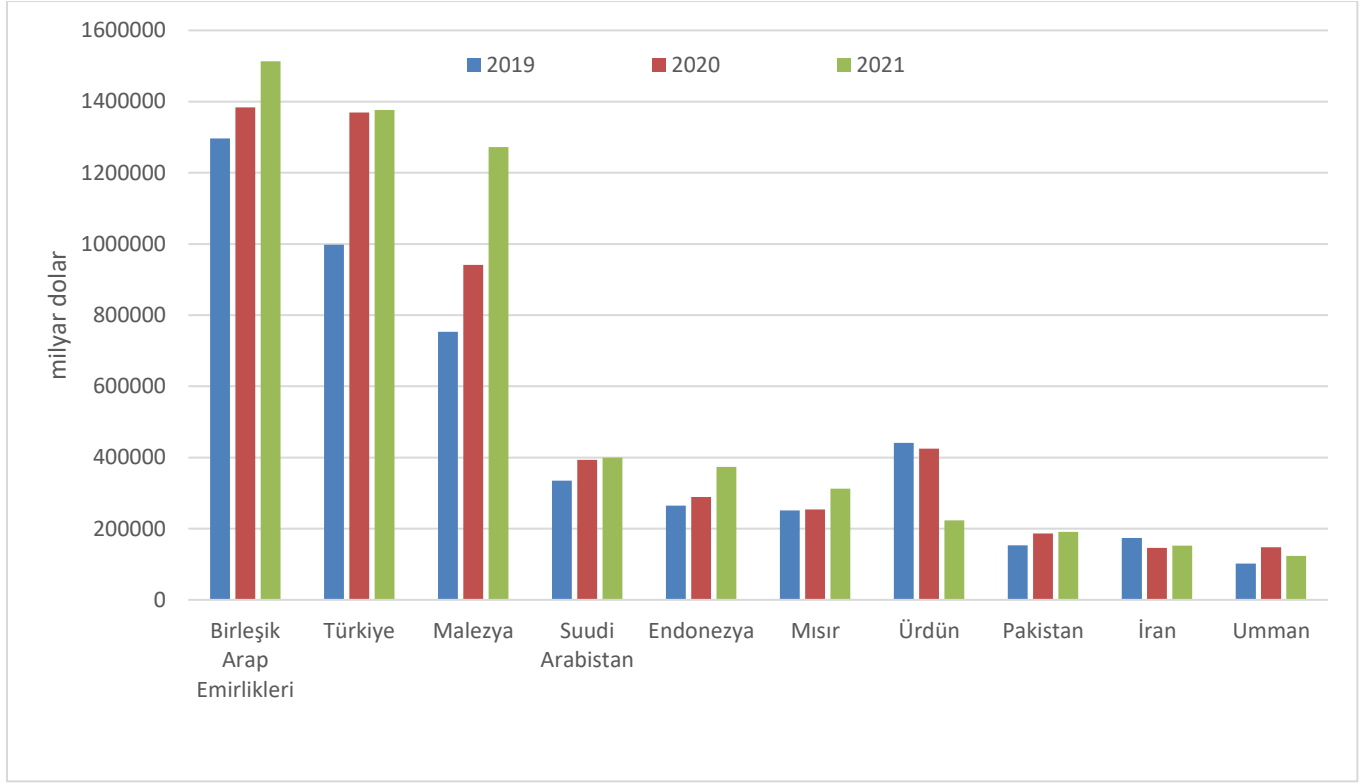
Şekil 1: Kovid-19 Sürecinde Türkiye'nin İslam İşbirliği Teşkilatı'na (İİT) İhracatı

Kaynak: Grafik ITC Trade Map veri tabanından alınan verilerle oluşturulmuştur. 04/02/2023

Şekil 1'de Türkiye'nin pandemi döneminde çok büyük bir önem arz eden tıbbi malzeme ihracatı alanında güçlü bir artışı olduğu görülmektedir. Uluslararası Ticaret Merkezi'nden (ITC) erişilen verilere göre, Türkiye İİT ülkelerine bireysel üye olarak 2019'dan 2021 yılına Kovid-19 tıbbi malzeme ürünlerinde 448.164 milyar dolar, dezenfektanlar, aşılarla ilgili ekipmanlar ürünlerinde 77.230 milyar dolar, aşılar, test kitleri, aletler, teşhis testleri için gerekli olan aparatlar ürünlerinde 182.663 milyar dolar artış ile ihracatta bulunmuştur (<https://www.trademapp.org/>).

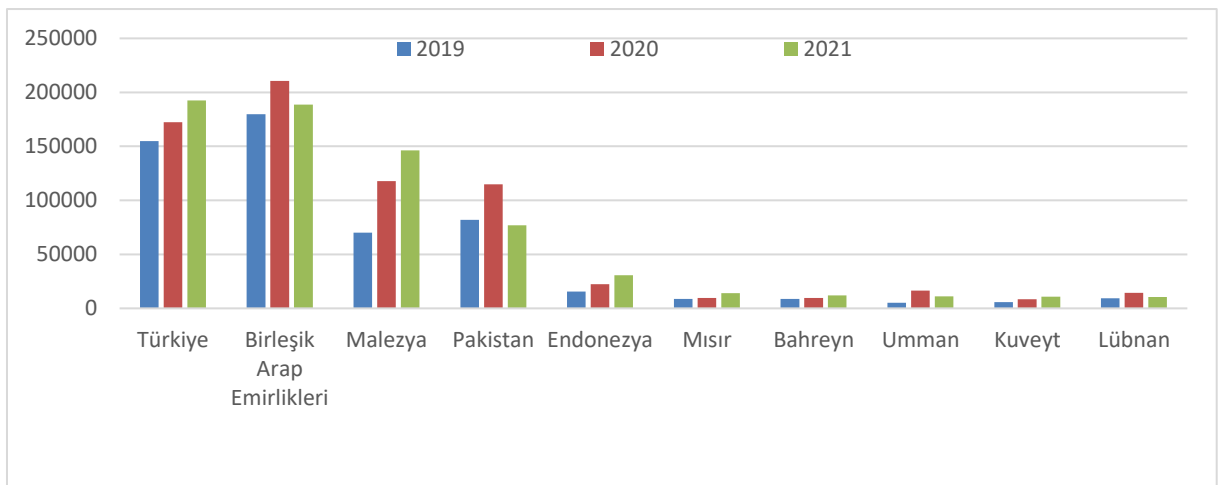
Şekil 2: Kovid-19 Süreci İslam İşbirliği Teşkilatı'nın (İİT) En İyi Tıbbi Malzeme İhracatçısı 10 Üye Ülkesi

Kaynak: Grafik ITC Trade Map veri tabanından alınan verilerle oluşturulmuştur. 04/02/2023

Şekil 2'de görüldüğü üzere İslam İşbirliği Teşkilatı ülkelerine tıbbi malzeme ürün grubunda 2019'dan 2021 yılına 1.178.275 dolar artışla ihracatta bulunulmuştur. Tıbbi malzeme ihracatında ilk 10 ülkede (Şekil 2) Türkiye 2019 yılında 9.997.333, 2020 yılında 1.369.068, 2021 yılında 1.376.884 dolar ihracat ile ikinci sırada yer almıştır.

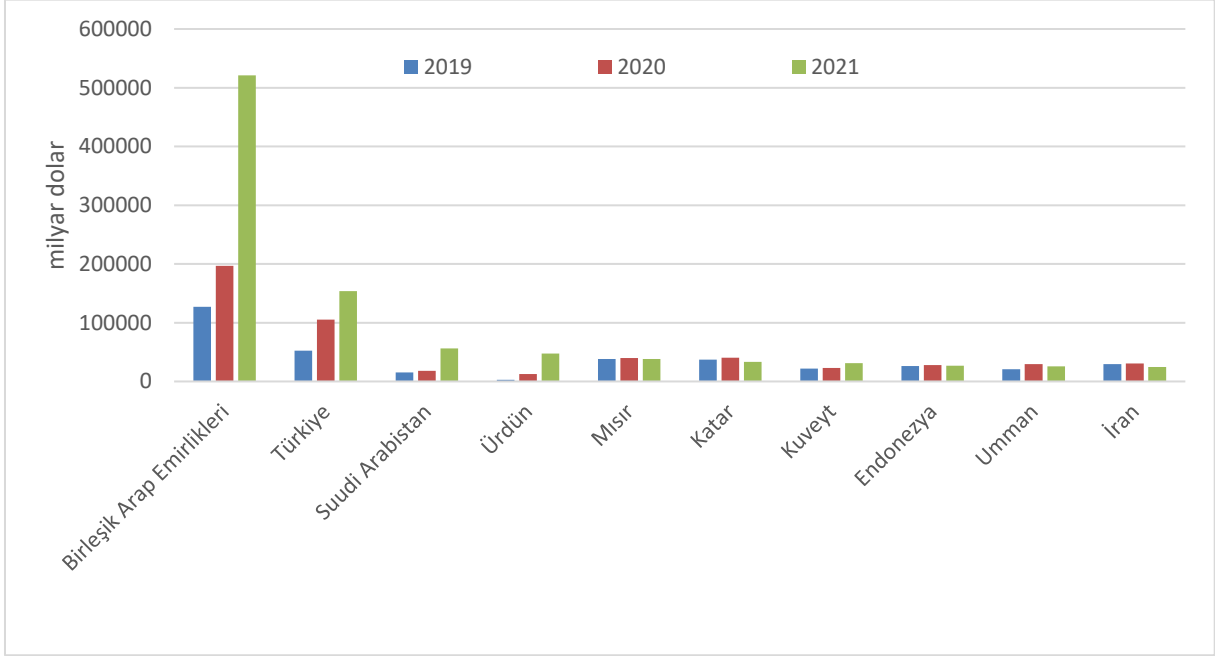
Şekil 3: Kovid-19 Süreci İslam İşbirliği Teşkilatı'nın (İİT) En İyi Dezenfektan, Aşılarla İlgili Ekipmanlar İhracatçısı 10 Üye Ülkesi

Kaynak: Grafik ITC Trade Map veri tabanından alınan verilerle oluşturulmuştur. 04/02/2023

Şekil 3'te görüldüğü üzere özellikle ülkemiz dezenfektan, aşılarla ilgili ekipmanlar ürün gurubunda 2019 yılında 154.861, 2020 yılında 172.285 ve 2021 yılında 192.536 dolar ile İslam İş Birliği Teşkilatı'nın bu alanda ithalatçı olan ülkelere en çok ihracat yapan ülke olmuştur.

Şekil 4: Kovid-19 Süreci İslam İşbirliği Teşkilatı'nın (İİT) En iyi Aşılar, Test Kitleri, Aletler, Teşhis Testi İçin Aparatları İhracatçısı

Kaynak: Grafik ITC Trade Map veritabanından alınan verilerle oluşturulmuştur. 04/02/2023

Şekil 4'te Kovid-19 aşıları, testleri, aletler, teşhis için gerekli aparatlar ürün gurubu her yerde olduğu gibi İİT ülkelerinde de talep görmektedir. Ancak bu ürün gurubunda 2019'dan 2021 yılında İİT'ye olan ihracat 612.036 dolar artış gösterebilmiştir. 2021 yılında 1.038.835 dolar ihracat edilmiştir. En çok ihracat yapan 10 ülkenin ilk sırasında Birleşik Arap Emirlikleri ithalatçı üye ülkelere 521.023 dolar ihracatta bulunmuş, ikinci sırada da Türkiye 153.694 dolar ile yerini almıştır.

2.2. Kovid-19 Sürecinde Türkiye'nin İnsani Yardım Faaliyetleri

Yaygın yoksulluk ve güçsüz hükümetler yüzünden İİT ülkelerinin çoğu, okullaşma ve sağlık hizmetleri harcamalarında geri kalmışlardır. Dolayısıyla da insan gücü, verimlilik ve ulusal gelir seviyesi buralarda oldukça düşüktür (Hussain Al Rawashdeh, 2017).

Her yerde olduğu gibi İKT ülkelerinde de yoksulluk ekonomik şartların kısıtlılığı yanında insan kaynaklarının zayıf, sosyal hizmetlerin yetersiz, ekonomik ve sosyal politikaların güçsüz oluşuyla yakından bağlantılıdır (İhsanoğlu, 2013).

Üye ülkeler 21. Yüzyılda birçok sorun ile karşı karşıyadır. Büyük çoğunluğu zengin kaynaklara sahiptir ancak buna rağmen dünyanın yoksul ve geri kalmış ülkeleri arasındadır. Ülkelerin çoğunda eğitimden sağlığa pek çok ihtiyacın olduğu görülmektedir. İslam dünyasının karşılaştığı en temel sorun birlik olma sorunudur. Müslüman ülkeler, yıllardır

birlik ve beraberlik içinde olabilmek niyetiyle çaba sarf etseler de yeteri kadar olumlu sonuçlara ulaşamamışlardır (İlhan, 2019).

Yoksulluk sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi boyutlarıyla çok yönlü ve karmaşık bir problemdir. Yoksulluğun giderilmesi, açlığın ortadan kaldırılması, salgın hastalıklarla mücadele ve insan kaynaklarının geliştirilmesi gelişmekte olan ülkelerin ve bunlar arasında İKT ülkelerinin en temel meseleleri olarak önümüzde durmaktadır (İhsanoğlu, 2013). Bu bağlamda İslam İşbirliği Teşkilatı uzmanlaşmış organları, daimî komiteleri ve yardımcı kuruluşlarının yürüttükleri çalışmaların birbirinden bağımsız olmayan, veri yetersizliği bulunmayan daha nitelikli bir yapıya ulaşması gerekmektedir. Velhasıl, teşkilatın KOVID-19'a yönelik sosyal politikaları yetersizdir. Mevcut yetersizliğin ise KOVID-19 ile ilgili verilere ulaşmak zor olduğundan ülke bazlı boyutlarını kavramanın da mümkün olacağı söylenememektedir (Taşçı, 2021).

Yer altı ve yer üstü kaynakları bakımından zengin olan birçok İslam ülkesi mevcuttur. Ancak ülkeler bu kaynakları kullanamamaktadırlar. Gelişmiş dünyanın gelirin adil dağılımına çözüm bulması gerekirken gelişmekte olan ülkeler hem yoksulluğu azaltmalı hem de gelir adil olarak dağıtmayı başarmalıdır. İİT ülkelerinin çoğu, ortalama olarak diğer ülkelere göre daha yoksuldur. Yoksul kesimin çoğunluğu Afrika ve Asya'da yerleşik olup İİT ülkelerinin büyük kısmı da bu kıtalarda bulunmaktadır (Hussain Al Rawashdeh, 2017).

Son on beş yılda, Türkiye'nin artan bölgesel güç kapasitesi ve küresel görünürlüğü belki de en önemlisi insani yardım alanında kendini göstermiştir. İnsani yardım, Türkiye'nin uluslararası arenadaki konumunun doğal bir bileşeni haline gelmiştir (Mehmetçik, 2020). OECD Kalkınma Yardımları Komitesi verilerine göre insani yardım alanında üstlendiği rol ile dünyada en fazla mülteciyi misafir eden ve insani yardım harcaması yapan ülkedir. Mazlum insanlara el uzatmakta başta gelen Türkiye insanlığın vicdanı olmuştur ve bu milli bir gururdur. İnsanlık bayrağını yukarılara taşımanın omuzlarımızda olduğunu net bir şekilde haber vermektedir (Türkiye İnsani Yardım Çalıştayı Sonuç Raporu,2021).

Kovid-19 pandemi süreci, yaşanan doğal afetler, savaşlar insani yardım faaliyetlerinin ne kadar önemli olduğunu ve milyonlarca insanın ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Mazlumun ve mağdurun yanında olmayı görev bilen Türkiye bu konuda dünyanın dört bir yanına öncü ve örnek olacak nitelikte olduğunu başarıyla göstermektedir. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), Türk İş birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), Kızılay, Türkiye Diyanet Vakfı (TDV), İnsana Değer Veren Dernekler Federasyonu (İDDEF) gibi aracı kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşlarıyla insani diplomasi çalışmalarını yürütmektedir.

TİKA 2021 Faaliyet Raporuna göre Türkiye 77 ülkede 1.075.630 üzerinde maske ve 569.500 tulum üretimi, 65.172 hijyen kiti, 1.069.295 maske ve 29.308 tulum hibesi yardımları yaparak toplam 5.951.023 insana destek olmuştur (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2021). Bangladeş'te, ana binaya bitişik 95 m²'lik alana ek bir bina inşa edilmiştir. Açtığı 42 su kuyusuyla takriben 2.000 insanın içme suyuna ulaşmasını sağlamıştır. Libya'nın Zaviye

Vilayetinde açılan su kuyusu ile yaklaşık 350.000 kişiye katkı sağlanması hedeflenmektedir. 2020 Beyrut Limanında meydana gelen patlama sonrası T.C. Sağlık Bakanlığı iş birliğinde tadilatı yapılan hastane 1,5 milyon insana hizmet verecek büyüklüktedir. Kırgızistan Bişkek'te inşa edilen toplam 12.000 m2 alana sahip olan Kovid-19 ile mücadele kapsamında enfeksiyon hastanesi olarak kullanılan hastanede, 2 ameliyathane, 3 yoğun bakım, anjiyo, görüntüleme bölümleri ve laboratuvarları bulunmaktadır. 6,5milyonluk Kırgızistan halkına farklı branşlarda ileri teşhis ve tedavi hizmetleri verilmektedir. Senegal'de Türk Malı malzeme ve ekipmanlar kullanılarak üretilen protez-ortez imalatında yılda ortalama 1.500 hastaya uygulama yapılmaktadır. Fırat Kalkanı Harekâtı Bölgesi'ndeki, 350.000 nüfusu bulunan Azez'de, iç savaş sonrasında Azez Özel Eğitim Okulu bünyesinde "Fiziksel Destek ve Rehabilitasyon Birimi" kurulmuştur. Gazze'de 6-21 Mayıs 2021 tarihlerinde meydana gelen 248 insanın şehit olduğu, 1314 insanın yaralandığı saldırılar sonrası 10 Filistinli hastaya protez göz uygulaması yapılmıştır. Nijer'de 9.680 poliklinik, 316 Cerrahi Ameliyat, 805 göz ameliyatı, 1150 diş çekimi, 626 poliklinik ultrason çekimi, 1610 kadın hastalıkları ultrason çekimi yapılmıştır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2021).

Türk milletinin yardımlarını ulaştıran diğer bir aracı kurum Türkiye Diyanet Vakfıdır (TDV). Türkiye İnsanı Çalışmalar Yılığında yer verildiği üzere 2020 yılında 20 ülkede 143 su kuyusu ve vakıf çeşmesi hizmete sunulmuştur. Yurtiçi ve yurtdışında 40.5 milyon TL yardım ulaştıran kurum Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı haricinde İsrail saldırıları sonucunda Gazze'de şehit olanların ailelerine 32.500 USD gıda ve kira yardımı, Yemen sel felaketinden etkilenen 4.537 aileye gıda, 400 su deposu, 560 mutfak eşyası, 800 yatak, 3'er battaniye, Bangladeş-Arakan' da bulunan mülteci kamplarındaki mültecilere 80.000 litre farklı tiplerde sıvı sabun üretimi, Endonezya'da meydana gelen sel sonrası 340 adet gıda paketi, 64.000 litre içme suyu yardımı, Sudan'da yaşanan sel felaketi sonrası 5.000 kişilik gıda ve barınma yardımı, Beyrut'ta yaşanan patlama sonrası 18.000 dolarlık gıda, 5 ev, 1 cami onarımı, 1.100 kişilik gıda ve hijyen paketi, Barış Pınarı, Zeytin Dalı, Fırat Kalkanı, İdlip Bölgelerinde 4.695.000 insana yemek, 41.942.000 ekme, 6.236 kıyafet, 2.880 öğrenciye eğitim yardımı ve ülkemizden 395 tır yardım malzemesi gönderimi gerçekleştirilmiştir (Türk Kızılay, 2020).

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), afet ve acil durum anlarında olayın büyüklüğüne göre sivil toplum kuruluşlarından ilgili tüm bakanlıklara kadar koordineli bir şekilde faaliyetlerini sürdürmektedir (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2022a). 2019 dan bu yana İİT bölgelerindeki Afganistan, Pakistan, Suriye, Somali, Myanmar, Filistin, Yemen ve Afrika ülkelerine ulaştırılmak üzere başlatılan yardım kampanyaları devam etmektedir (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2022b). Özellikle acil ihtiyaç sıkıntısı süregelen Afganistan'a TCDD Taşımacılık AŞ Genel Müdürlüğü ve AFAD'ın eşgüdümlü olarak organize ettiği, sivil toplum kuruluşlarının da katıldığı 6. Grup "İyilik Trenleri" geçtiğimiz ağustos ayında uğurlandı. 3 tren, 69 vagon 1500 ton yükten oluşan 6. grup ile birlikte toplamda 17 tren 7 bin 135 ton yardım 1 milyon 250 bin kişiye ulaşmış olacaktır (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2022c).

İnsana Değer Veren Dernekler Federasyonu (İDDEF) 2004 yılında İstanbul merkezli olarak kurulmuş, 2009 yılında kurumsallaşmış ve kendini İslami ve insani olarak tanıtmış bir yardım

kurumudur. İDDEF, 2020' de hızla yayılan Kovid-19 ile birlikte yaşanan olumsuzluklar karşısında dünyanın bir ucundan diğer ucuna kadar İslami eğitim ve insani yardım çalışmalarına yenilerini ekleyerek milyonlarca insanın umudu olmuştur (İHA, 2021). Bugüne kadar olduğu gibi koronavirüs sürecinde de gerçekleştirdiği ve hâlihazırda devam eden eğitim, kalıcı eser, acil yardım, su kuyusu, Afrika Fidan Projesi, Ramazan yardım faaliyetleri, kurban organizasyonları gibi insani yardım çalışmaları 40 ülke 253 bölgede 5 milyon ihtiyaç sahibine kadar ulaşmıştır. 2021 yılında 40 ülkede 100 eğitim merkezi, binlerce öğrenciye eğitim seti, İdlib'in altı bölgesinde 610 briket ev, Burkina Faso'nun 27 farklı bölgesinde örnek köy projesi, Gazze'de 12 milyon liralık destekle gıda, nakit, yakıt, tıbbi malzeme ilaç yardımı, su arıtma tesisi, 5 ambulans, savaştan kaçarak Lübnan'a sığınan Suriyeli mağdur ailelere ve Bangladeş'te kaldıkları kampta çıkan yangın sonucu her şeyini kaybeden Arakanlı mültecilere gıda yardımları, Afrika ve Asya da 400 bin yakın insanın temiz suya kavuşmaları için 115 su kuyusu, Gazze'de Su Arıtma Tesisi, Nijer, Nijerya, Burkina Faso, Somali, Uganda, Tanzanya'da oluşan sosyal sorumluluk projesinde limon, mango, muz gibi fidanların dikimi, Suriye, Yemen, Gazze gibi acil kriz bölgelerinde ağırlıklı olarak 138.000 kişiye iftar ve kumanya yardımı, mağdur ülkelerde 43.000 kişiye zekat ve 51.270 aileye kumanya yardımı, Karabağ'da şehit aileleri ile gazileri ziyaret ederek yapılan hediye takdimi hayata geçirilmiştir (İDDEF, 2021). 18 milyon insanın güvenli gıdaya ve temiz suya ulaşamadığı yıllardan beri savaşın içinde olan Yemen'de 1100 ihtiyaç sahibine gıda paketi ulaştıran İDDEF burada olduğu gibi Suriye'de de yıl boyunca gıda yardımı çalışmalarına devam etmektedir (İDDEF, 2022).

Türk Kızılay'ı kurulduğu 11 Haziran 1868 tarihinden bugüne kadar olduğu gibi koronavirüs sürecinde de amacına uygun şekilde çalışmalarını sürdüren diğer bir yardım kuruluşudur. Uluslararası alanda faaliyetlerini sürdürürken Endonezya, Senegal, Somali, Pakistan, Afganistan gibi İslam ülkelerine gıda, su, hijyen, barınma, yemek, sağlık ve eğitim alanlarındaki ihtiyaç sahiplerine yardımları ulaştırdığı bilinmektedir. Irak'ta Kovid-19 ile mücadelesi içeriğinde Erbil'e, 30.000 maske ve 475 paket gıda yardımında bulunmuştur (CNNTürk, 2022). İslam İş Birliği Teşkilatı Ulusal Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Ağı Türk Kızılay (OIC Red Network) sorumluluğunda merkezi İstanbul olan ve 2019 yılında düzenlenen konferans sonucunda İslam İşbirliği Teşkilatı ülkelerindeki ulusal dernekler arasında kurulmuş bir ağıdır. OIC Red Network, gün geçtikçe daha da artan insani krizlerin olduğu bir tabanda oluşturulmuştur. İslam İşbirliği Teşkilatı üye ülkelerinde yaşanan zorlukların giderilmesi açısından insani yardım faaliyetlerinin ulusal derneklerle koordineli bir şekilde yürütülmesi için çalışmaktadır. OIC Red Network, Kızılay ve Kızılhaç için oluşturduğu işbirliği alanında insani yardım kuruluşlarıyla birlikte çalışmalar yaparak İT ülkeleri bölgesinde önemli katkılarda bulunmaktadır (Türk Kızılay Akademi, 2021). Başladığı günden itibaren ve etkisi hala devam eden pandemi süresi boyunca İslam İş birliği Teşkilatı ülkelerinin yaşadığı sıkıntılar, ihlaller, işgaller ve uğradıkları haksızlıklar OIC Red Network üyelerince hazırlanan bildirimlerle duyurulmaya çalışılmaktadır.

Sonuç

Türkiye'nin en büyük ve en önemli özelliği yaptığı yardımı ekonomik kaygıdan uzak tamamen merhamete dayalı olarak yapmasıdır. Acil durumlarda, kriz dönemlerinde yapacağı yardım için kısa sürede hızlı bir şekilde harekete geçebilir, çok geniş alanlara yayılabilir ve dünyanın dört bir yanındaki ülkelerin merkezlerinden çok daha uzakta bulunan bölgelere ulaşabilir olmasıdır. Pandemi sürecinde görüldüğü üzere kısa vadede insani yardımlarda organize bir şekilde çalışırken uzun vadede de sürdürülebilir yardım çalışmalarına KIZILAY, AFAD, TİKA, TDV, İDDEF gibi öncü kuruluşlarla birlikte katkılar sağlamaktadır. Türk kurum ve kuruluşları dünyanın dört bir yanında olması fark etmeden din, dil, ırk ayrımı gözetmeden mağdur durumdaki insanlara kısa sürede en uygun şekilde ulaşmaktadır. Türk kuruluşları, kriz anlarında harekete geçen ilk ekiplerdir. Türkiye'nin yardım götürdüğü ülkeler tarafından büyük bir ilgiyle karşılanması uluslararası arenadaki imajına ciddi anlamda olumlu etki katmaktadır. Hem yumuşak gücün bir unsuru hem de dış politikanın bir aracı olan kamu diplomasisi çalışmalarını vicdani sorumluluk çerçevesinde özveriyle yürütmektedir (Kızılay, 2021). Bu çerçevede Kovid-19 pandemisi boyunca sürdürdüğü mücadelede az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin dışında, insani bir krizle başa çıkmaya çalışan gelişmiş ülkelere de yardımlarda bulunmuştur (Şen, 2015). Beklenmedik bir anda hayatımıza dahil olan Kovid-19 pandemisi boyunca sağlık araç ve gereçleri ihtiyaçları önemli bir diplomasi aracı haline dönüşmüştür. Bu diplomasiyi uluslararası yardımlar kapsamında çok iyi bir şekilde yürüten ülke tartışmasız Türkiye'dir. Ancak önemli bir konu var ki bu yardımların çoğu 57 üyesi olan İslam İş Birliği Teşkilatı ülkelerine gitmektedir. Büyük bir çoğunluğu vatandaşların gönderdiği veya katıldıkları insani yardım kampanyalarıyla gerçekleşen faaliyetlerdir. Aslında daha fazla insana ulaşmak adına yapılan çalışmalar, bu ihtiyaç oranını nasıl azaltırız düşüncesi için planlanmalıdır. Bu plan İİT ülkelerinin sorumluluğunda olmaktan öte onlar için bir zorunluluktur. Aksi halde emperyal sistem sömürmeye devam ederken biz sürekli yardım etmeye mecbur kalmaktayız (Üniversitesi ve Enstitüsü, 2021). Türkiye jeopolitik konumunun ve içinde bulunduğu psikolojinin getirdiği tüm zorluklara rağmen pandemi sürecinin de dahil olmasıyla birlikte mücadelesine devam ederken uluslararası aktörler arasında güçlü bir profil oluşturmuştur. İİT üyelerindeki örneğin petrol kaynakları bakımından gelişmiş ülkeler ya da gelişmekte olan ülkeler yoksulluğu azaltmak adına, iş birliği yapmak adına çaba göstermeli, adil gelir dağılımı için uğraşmalıdırlar. Çünkü ham madde bakımından zengin birçok İslam ülkesinin ihtiyaç sahibi olmasının nedeni kısaca ekonomiktir. Yoksulluğun, kıtlığın, iç çatışmaların, krizlerin yaşandığı ülkelere ulaşılmaya çalışılması, dünyanın dört bir yanında yaşanan adaletsiz gelir dağılımı ve dengesizliğin giderilmesine yönelik çalışmalar diplomasiyle gerçekleştirilmelidir.

Kaynakça

- Amini, K. (2017, Temmuz). İnsani Yardımların Etkililiği. Yüksek Lisans Tezi. Nevşehir
- Ataman, Muhittin, and Ayşenur Gökşen. 2014. *Sembolizm ve Aktivizm Arasında İslam İşbirliği Teşkilatı*.
- BALAY TUNCER, B. (2020). Covid-19 Sürecinde Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Uluslararası Halkla İlişkileri, Kamu Diplomasisi Örneği olarak Dış Yardımlarla Yarattığı Etki Üzerine Bir Değerlendirme. *The Journal of Social Science*, 4(8), 438–455. doi:10.30520/tjsosci.776867
- Ceren, A. (2021). Afetler ve İnsani Yardım Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme. Araştırma Makalesi. Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi.
- Çevik, B. S. (2014). *Uluslararası Halkla İlişkilerde İnsani Yardımlar: Kamu Diplomasisi Boyutu*. Ankara: Mans Medya Yapım Yayın.
- (<https://www.comcec.org/tr/tarihce/>). Erişim Tarihi: 15/05/2023
- Çimen, H. (2021). Dünyayı Sarsan Pandemi (Covid-19) Sürecinde Türkiye’de Sosyal Yardımların Önemi Yeniden Düşünmek. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 15–38. doi:10.53443/anadoluibfd.934466
- CNNTürk. 2022. “Türkiye’nin Salgın Boyunca Tıbbi Yardım Gönderdiği Ülkeler.” Retrieved (<https://www.cnnturk.com/dunya/iste-turkiyenin-salgin-boyunca-tibbi-yardim-gonderdigi-ulkeler?page=15>). 02/09/2022
- Dışişleri Bakanlığı. 2022. “İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT).” Retrieved (<https://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa>). 17/10/2022
- Ertekin, M. S. (2018). YÜKSEK GELİR DÜZEYİNE SAHİP İİT ÜYESİ ÜLKELERİN İNSANİ GELİŞME DÜZEYİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ. *ulakbilge*, 2018, Cilt 6, Sayı 31, Volume 6, Issue 31.
- Gümrükçüoğlu, F. (2019). İNSANİ YARDIM BAĞLAMINDA TÜRKİYE’NİN AFRİKA’DAKİ SAĞLIK HİZMETLERİ: GÖNÜLLÜLER HAREKETİ ÖRNEĞİ (2005 – 2016). (*YÜKSEK LİSANS TEZİ*). İSTANBUL: İstanbul Medeniyet Üniversitesi.
- Hussain Al Rawashdeh, Osamah. (2017). *İslam İktisadında Sosyal Adalet*. edited by L. Sunar.
- ITC Trade Map. Retrieved (<https://www.trademap.org/>). 04/02/2023
- İDDEF, İnsana Değer Veren Dernekler Federasyonu. (2021). “Tüm Zorluklara Rağmen Milyonlara Umut Oldu.” Retrieved (<https://www.iddef.org/iddef-tum-zorluklara-ragmen-milyonlara-umut-oldu>). 09/10/2022
- İDDEF, İnsana Değer Veren Dernekler Federasyonu. (2022). “Yemen’e Yardımlarını Aksatmadan Sürdürüyor.” Retrieved (<https://www.iddef.org/iddef-yemene-yardimlarini-aksatmadan-surduruyor>). 09/10/2022

İHA, İhlas Haber Ajansı. 2021. "İDDEF Pandemiye Rağmen Milyonların Yüzünü Güldürdü." <https://www.iha.com.tr/haber-iddef-pandemiye-ragmen-milyonlarin-yuzunu-guldurdu-885047/> 09/10/2022

İhsanoğlu, Ekmeleddin. (2013). *Yeni Yüzyılda İslam Dünyası*. Timaş Yayınları.

(<http://iit.dt.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/347240>). Erişim Tarihi: 15/05/2023

İlhan, Abdulrahman. (2019). "Türkiye'nin Dış Politikasında İslam İşbirliği Teşkilatı (1969-2012)." Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.

İnan, M. (2012). İNSANİ YARDIM ve AVRUPA BİRLİĞİ BOYUTU. *Yüksek Lisans Tezi*. İzmir: DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ.

(<https://www.ircica.org/tr/ircica/vizyon-misyon>). Erişim Tarihi: 15/05/2023

İSEDAK. (2022). "İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi - Tarihçe." Retrieved (<https://www.comcec.org/tr/tarihce/>). 09/10/2022

Kızılay, Şeyma. (2021). "Değerleri ve Aktörleriyle Türkiye'nin İnsani Yardım Politikası." *UPA Strategic Affairs* 2(2):185–209.

Kolektif. (2020). *Bilgi Merkezleri: Sağlık ve Afet Bilgi Yönetimi*. Hiperlink.

Kolektif. 2018. *Küresel İlişkiler Çağında Uluslararası Örgütler*. edited by Ş. H. Çalış and E. Özlük.

Kolektif. (2019). *Osmanlı Tarihinde Tabii Afetler*. İstanbul: KIPTAŞ.

Korkmaz, F. Budak, Ş. (2020) COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNE YÖNELİK GENEL BİR DEĞERLENDİRME: TÜRKİYE ÖRNEĞİ. Araştırma Makalesi. Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi (SAYOD).

Kültür ve Turizm Bakanlığı. 2022. "İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)." Retrieved (<https://disiliskiler.ktb.gov.tr/TR-132162/islam-ibirligi-teskilati-iit.htm>). 17/10/2022

Kuruhalil, İ., Özyazıcı, A. ve Hosseinnezhad, F. (2021). Türkiye'de Covid-19 Pandemisi Döneminde Sosyal Hizmet. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 1–18.

Mehmetçik, H. (2020). Humanitarian NGOs: Motivations, Challenges, Humanitarian NGOs: Motivations, Challenges and Contributions to Turkish Foreign Policy. *PERCEPTIONS*, Autumn-Winter 2019 (14)/ 2-3, 249-278

Müftüler-Baç, D.C.-T. (2020) A comparison of development assistance policies: Turkey and the European Union in sectoral and humanitarian aid. Article. *Journal of European Integration*

Sey, N. (2020, 06 31). İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME: EKONOMİK SORUNLAR VE FIRSATLAR. *Makale*. *Journal of Islamic Economics and Finance*.

Şen, Onur. (2020). "Türkiye'nin COVID19 Pandemisi Sırasında Yaptığı Uluslararası İnsani Yardımların Kavramsal Çerçevesi." *IJSSER* 6(1):140–49.

SESRIC. (2022). "OIC Statistical Outlook 2021: Trade in COVID-19 Medical Supplies in OIC

Countries.”

TANRIVERDİ-ŞEYANE,V.Ş. (2022). States as 'Humanitarians': The Turkish Brand of Humanitarian Diplomacy. *Marmara University Journal of Political Science* (10)/1, 153-178

Taşçı, F. (2021). İslam İşbirliği Teşkilatı, Sosyal Politikalar ve COVID-19. *İlke Politika Notları* 29, (104), 1–7.

T.C. İçişleri Bakanlığı. 2019. *AFAD Stratejik Plan*. https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/e-Kutuphane/Planlar/AFAD_2019_2023_STR_ATEJIK_PLAN.pdf 18/10/2022

T.C. İçişleri Bakanlığı. 2022a. “Afet ve Acil Durum (AFAD) ve Tarihçesi.” <https://www.afad.gov.tr/afad-hakkinda> 18/10/2022

T.C. İçişleri Bakanlığı. 2022b. “Kardeş Ülke Afganistan’a 6. Grup İyilik Trenleri Uğurlandı.” <https://www.afad.gov.tr/kardes-ulke-afganistana-6-grup-iyilik-trenleri-ugurlandi> 18/10/200

T.C. İçişleri Bakanlığı. 2022c. “Yardım Kampanyaları.” Retrieved (<https://www.afad.gov.tr/yardim-kampanyalari>). 18/10/2022

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. 2021. *Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) Faaliyet Raporu*. https://www.tika.gov.tr/tr/yayin/liste/tika_faaliyet_raporlari-22_02/09/2022

Tiryakioğlu, M. (2016). *Afetlerle Kalkınma Tecrübeler, Politikalar ve Beklentiler*. Ankara: Eflatun.

TRT Haber. (2023, 07 22). <https://www.trthaber.com/haber/gundem/cumhurbaskani-erdogan-muslimanlar-zekati-verecek-olsa-islam-ulkelerinde-fakir-kalmaz-445306.html> adresinden alındı

TRT Haber.2022.“OECD, Türkiye'nin Büyüme Tahminini Yükseltti.” <https://www.trthaber.com/m/haber/ekonomi/oecd-turkiyenin-buyume-tahminini-yukseltti-686639.html> 02/09/2022

Türk Kızılay. 2020. *Türkiye İnsani Çalışmalar Yıllığı*. <https://yillik.kizilayakademi.org.tr/wp-content/uploads/2021/12/turkiye-insani-calismalar-yilligi-2020.pdf> 02/09/2022

Türk Kızılay Akademi. 2021. *Türkiye İnsani Çalışmalar Yıllığı*. <https://yillik.kizilayakademi.org.tr/wp-content/uploads/2022/08/insani-calismalar-yilligi-2021-tr.pdf> 02/09/2022

Üniversitesi, Ankara Yıldırım Beyazıt, and Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar (ULİSA) Enstitüsü. (2021). “Türkiye İnsani Yardım Çalıştay- Konsept, Veri ve Koordinasyon Sonuç Raporu.” Pp. 1–49 in, edited by Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.

JIE

Year/Yıl 2024 | Volume/Cilt 4 | Issue/Sayı 1
Journal of Islamic Economics | İslam Ekonomisi Dergisi

Synthèse de la Littérature et Structuration du Champ de Recherche en Économie et Finance Islamiques

Ezzedine Ghlamallah | ezzedine.ghlamallah@univ-amu.fr | ORCID: 0000-0002-6822-3580

Centre d'Études et de Recherche en Gestion d'Aix-Marseille (CERGAM). 424, chemin
du Viaduc, 13080 Aix-en-Provence, France

Araştırma Bilgisi / Research Information

Araştırma Türü / Research Type	Araştırma Makalesi / Research Article
Teslim Tarihi / Date of Submission	11.05.2023
Kabul Tarihi / Date of Acceptance	30.10.2023
Yayın Tarihi / Date of Publication	15.01.2024
DOI	10.55237/jie.1295653
Atıf / Citation	Ghlamallah, E. (2024). "Synthèse de la Littérature et Structuration du Champ de Recherche en Économie et Finance Islamiques." Journal of Islamic Economics, 4(1):17-38
Hakem Değerlendirmesi / Peer-Review	Double anonymized / Two external
Etik Beyanı / Ethical Statement	Bu çalışmayı yürütür ve yazarken kullanılan tüm kaynaklara uygun bir şekilde atıfta bulunulmuştur / While conducting and writing this study, all the sources used have been appropriately cited.
İntihal Kontrolü / Plagiarism Checks	Evet – Turnitin / Yes - Turnitin
Çıkar Çatışması / Conflict of Interest	Yazarın beyan edecek herhangi bir çıkar çatışması yoktur / The author has no conflict of interest to declare.
Şikayet / Complaints	jie@asbu.edu.tr
Destek Fonu / Grand Support	Yazar, bu araştırmayı yaparken herhangi bir dış finansman almadığını beyan eder / The author acknowledges that they received no external funding in support of this research.
Telif Hakkı ve Lisans / Copyright & Licence	Dergimizde yayın yapan yazarlar CC BY-NC 4.0 kapsamında lisanslanan çalışmalarının telif hakkını saklı tutar / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Résumé

Depuis le début du XXIe siècle, on remarque une accélération significative de la recherche en économie et finance islamiques. Cette progression présente des défis en matière de compréhension des directions dans lesquelles la recherche se développe et d'identification des thèmes principaux du champ. L'originalité de cet article est qu'il se fonde à la fois sur des textes fondateurs anciens tels que ceux d'Ibn Rochd (1179) ou d'Ibn Khaldoun (1377) mais aussi sur une étude des publications les plus récentes en économie et finance islamiques (1971-2022). Après analyse et synthèse de la littérature, nous avons été en mesure d'identifier 30 sous-thèmes qui constituent la synthèse actuelle de la recherche en économie et finance islamiques. Nous avons fait le choix de structurer ces 30 sous-thèmes et de les regrouper en cinq thématiques : économie islamique, gouvernance et conformité à la *Shari'ah*, finance islamique, *Takāful* et finance philanthropique et études comportementales et marketing. La contribution de cet article peut donc être résumée comme fournissant une synthèse de la littérature ainsi qu'une structuration du champ de recherche en économie et finance islamiques et permet aussi indirectement de découvrir les sous-thèmes non couverts. Nous identifions trois défis auxquels la recherche en économie et finance islamiques est actuellement confrontée : le manque de données disponibles pour étayer les études empiriques, le développement insuffisant de l'économie islamique qui a pris beaucoup de retard par rapport au développement de la finance islamique et la visibilité de la recherche en économie et finance islamiques.

Mots clés : Economie Islamique, Finance Islamique, Takāful, Waqf, Zakāh

JEL Codes : A11, D63, D64, E43, N30, Z12.

Abstract

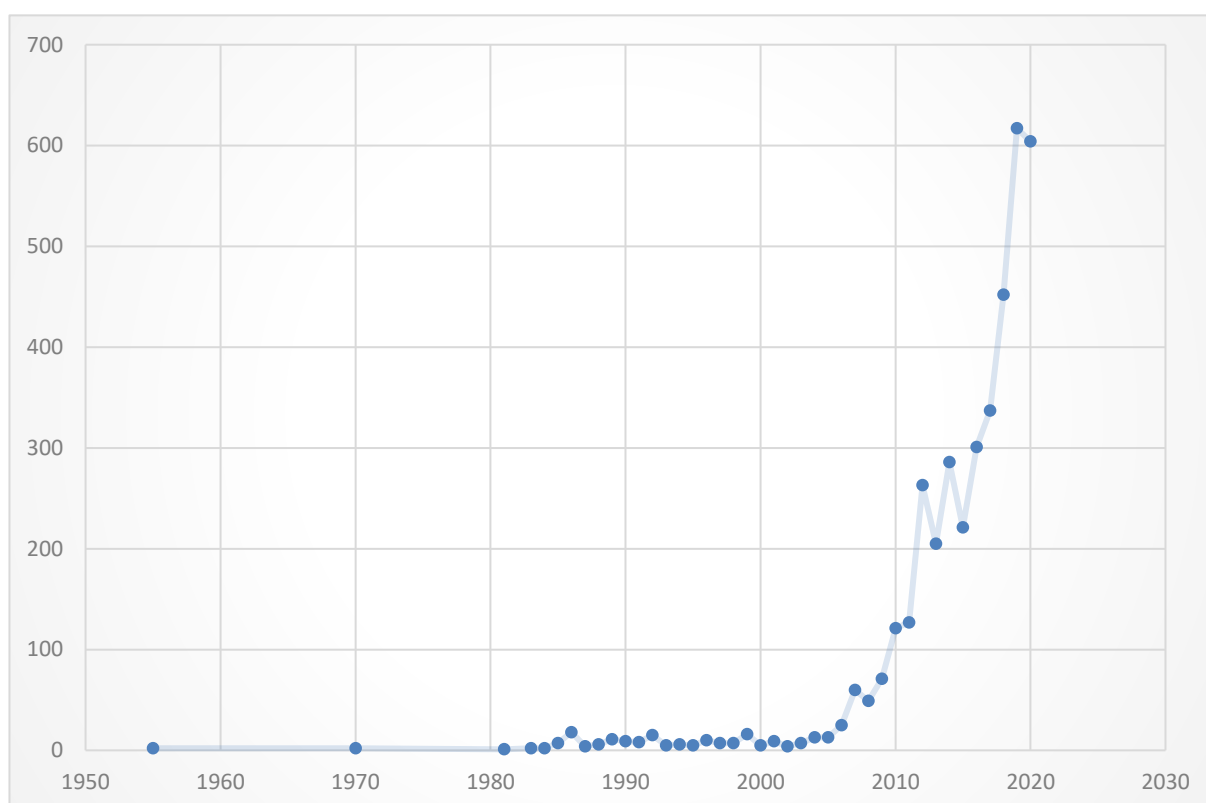
Since the beginning of the 21st century, there has been a significant acceleration in research on Islamic economics and finance. This progression presents challenges in terms of understanding the directions in which research is developing and identifying the main themes of the field. The originality of this article lies in the fact that it is based both on ancient founding texts, such as those of Ibn Rochd (1179) and Ibn Khaldun (1377), and on a study of the most recent publications in Islamic economics and finance (1971-2022). After analyzing and synthesizing the literature, we identified 30 sub-themes that constitute the current synthesis of research in Islamic economics and finance. We have chosen to structure these 30 sub-themes and group them into five themes: Islamic economics, governance and Shari'ah compliance, Islamic finance, Takāful and philanthropic finance, and behavioural studies and marketing. The contribution of this article can, therefore, be summarized as providing a synthesis of the literature as well as a structuring of the field of research in Islamic economics and finance, and also indirectly allowing us to uncover sub-themes not covered. We identify three challenges currently facing research in Islamic economics and finance: the lack of data available to support empirical studies, the insufficient development of Islamic economics, which has lagged far behind the development of Islamic finance, and the visibility of research in Islamic economics and finance.

Keywords : Islamic Economics, Islamic Finance, Takāful, Waqf, Zakāh

JEL Codes : A11, D63, D64, E43, N30, Z12.

Introduction

Selon ICD-Refinitiv (2020), le segment de la finance islamique s'est développé depuis ses débuts dans les années 1970 pour atteindre un secteur de 2 880 milliards de dollars à l'échelle mondiale à la fin de 2019. Ce secteur mondialisé comprend 1 389 institutions et a le potentiel de croître de manière significative et devrait atteindre 3 690 milliards de dollars à la fin de 2024 avec une croissance annuelle moyenne prévue de plus de 10 %. Depuis le milieu des années 2000, il y a eu des avancées considérables dans la recherche en économie et finance islamiques. Cela témoigne de la croissance rapide observée dans le secteur et présente des défis en matière de compréhension des directions dans lesquelles la recherche se développe ainsi que d'identification des thèmes principaux du champ.

Graphique n° 1 : Papiers en économie et finance islamiques sur la période 1950-2020.

Source : *Dimensions database*

Une caractéristique supplémentaire de l'économie et de la finance islamiques est que leur mise en œuvre a été principalement opérée dans les pays en développement. Cela signifie qu'il existe des problématiques liées à ce facteur économique, les chercheurs et les praticiens devraient idéalement contribuer au développement économique et aider les populations à sortir de la pauvreté. Un certain nombre de produits de la finance islamique commencent à être bien connus, qu'il s'agisse des *ṣukūk* d'investissement ou encore des fonds communs de placement islamiques, mais les objectifs des spécialistes de l'économie et de la finance islamiques, des praticiens et des décideurs politiques vont bien au-delà que développer un ensemble de produits financiers compatibles à la *Shari'ah*. Cela est particulièrement visible dans l'économie islamique,

qui pourrait éventuellement être invoquée pour réinventer tout le champ économique conformément aux principes islamiques avec des fondements offrant des solutions concrètes permettant de réorienter le financement vers l'économie réelle à l'aide d'instruments équitables (Ghlamallah, [2022](#)). Cela a créé une importante production et diffusion dans la littérature. Les articles très cités sur l'économie et la finance islamiques se sont limités à des sujets raisonnablement limités. Certains des premiers articles ont présenté les objectifs de l'économie islamique (Presley & Sessions, [1994](#)), ainsi que d'une manière plus critique par Kuran ([1995](#)). Zaher et Kabir Hassan ([2001](#)) ont procédé à une première revue de littérature comparée et plus récemment de vastes revues de littérature sur la finance islamique ont également été proposées par Hayat et Malik ([2014](#)) et Abedifar *et al.* ([2015](#)) et Ghlamallah *et al.* ([2021](#)).

Afin de combler un vide en langue française, nous proposons dans cette recherche une synthèse et une structuration du champ de recherche en économie et finance islamiques. Cet article doit permettre à tout académicien ou praticien d'identifier la structure du champ de recherche ainsi que quelques-uns de ses contributeurs. Pour ce faire, nous présenterons dans la section suivante la méthodologie qui a permis de déterminer les cinq thématiques principales structurant le champ de recherche qui seront abordés dans l'article comme autant de parties : économie islamique (1.), gouvernance et conformité à la *Shari'ah* (2.), finance islamique (3.), *Takāful* et finance philanthropique (4.), science comportementale et marketing (5.). Enfin, la conclusion permet de mettre en évidence les contributions principales de l'article ainsi que les défis liés aux problématiques identifiées dans la littérature.

Méthodologie

Pour effectuer cette analyse et cette synthèse, nous avons pris comme point de départ les résultats de l'une de nos précédentes recherches (Ghlamallah *et al.*, [2021](#)) où à l'aide d'une de modélisation thématique probabiliste (Allocation de Dirichlet latente) nous avons proposé une structuration complète de la recherche sur l'économie et la finance islamiques pour la période 1979 à 2018. La modélisation thématique est une technique d'apprentissage statistique impliquant le traitement du langage naturel. Cette technique permet l'apprentissage probabiliste de sujets inconnus partagés dans un corpus de documents. Cette première analyse était basée sur 1495 articles en économie et finance islamiques identifiés dans la base de données Scopus d'Elsevier publiés en langue anglaise dans des revues d'économie, d'économétrie et de finance sur la période 1979-2018. À partir des premiers résultats de ce premier article de recherche, nous avons fait le choix de les prolonger et de les synthétiser en y ajoutant les références bibliographiques et la structure de la recherche présentée dans la seconde partie de l'ouvrage intitulé, *Islam & éthique des affaires économiques et financières* (Ghlamallah, [2022](#)). En effet, cela a permis d'ajouter des sources plus anciennes qui fondent le champ de recherche et de s'ouvrir également à d'autres langues telles que l'arabe et le français. Ainsi, après analyse et synthèse de la littérature, nous avons été en mesure d'identifier 30 sous-thèmes qui constituent la synthèse actuelle de la recherche en économie et finance islamiques. Nous avons fait le choix de structurer ces 30 sous-thèmes et de les regrouper en 15 thèmes eux-mêmes rassemblés dans cinq thématiques : économie islamique (1), gouvernance et conformité

à la *Sharī'ah* (2), finance islamique (3), *Takāful* et finance philanthropique (4) et études comportementales et marketing (5). Cette nouvelle synthèse de la littérature et structure du champ de recherche en économie et finance islamiques offre une granularité plus fine ainsi qu'une compréhension plus claire pour la première fois en langue française et dans ce format.

Thématiques	Thèmes	Sous-thèmes
1. Économie islamique.	1.1 Définition, histoire, perspectives éducatives et théologico-philosophiques.	1.1.1 Définition et histoire.
		1.1.2 Perspectives théologiques et éducatives.
	1.2 Économie politique et politique monétaire.	1.2.1 Économie politique.
		1.2.2 Politique monétaire.
	1.3 Effets économiques, crises et stabilité financière.	1.3.1 Effets économiques.
		1.3.2 Crises et stabilité financière.
2. Gouvernance et conformité à la <i>Sharī'ah</i> .	2.1 Gouvernance, responsabilité sociale des entreprises et interconnexions avec le développement durable	2.1.1 Gouvernance et responsabilité sociale des entreprises.
		2.1.2 Interconnexions avec le développement durable.
	2.2 Conformité à la <i>Sharī'ah</i> et influence de la gouvernance <i>Sharī'ah</i> .	2.2.1 Conformité à la <i>Sharī'ah</i> .
		2.2.2 Influence de la gouvernance <i>Sharī'ah</i> .
	2.3 Contrats islamiques et résolution.	2.3.1 Contrats islamiques.
		2.3.2 Résolution.
3. Finance islamique.	3.1 Efficacité et profitabilité des banques islamiques.	3.1.1 Efficacité des banques islamiques.
		3.1.2 Profitabilité des banques islamiques.
	3.2 Compétitivité et taux de référence des banques islamiques.	3.2.1 Compétitivité des banques islamiques.
		3.2.2 Taux de référence du secteur bancaire islamique.
	3.3 Partage des pertes et profits et gestion des risques des banques islamiques.	3.3.1 Partage des pertes et profits.
		3.3.2 Gestion des risques des banques islamiques.
	3.4 Gestion financière, audit et comptabilité des banques islamiques.	3.4.1 Gestion financière des banques islamiques.
		3.4.2 Audit et comptabilité des banques islamiques.
	3.5 Actifs financiers.	3.5.1 Marchés des actions, des fonds islamiques et des <i>Ṣukūk</i> .
		3.5.2 Interconnexions entre finance islamique et finance durable.
4. <i>Takāful</i> et finance philanthropique.	4.1 <i>Takāful</i> .	4.1.1 Conditions de mise en œuvre et performances des opérateurs.
		4.1.2 Pratiques des opérateurs <i>Takāful</i> .
	4.2 Finance philanthropique.	4.2.1 <i>Waqf</i> , microfinance et lutte contre la pauvreté.
		4.2.2 Inclusion financière, <i>Zakāh</i> et <i>Qarḍ al-ḥasan</i> .
5. Science comportementale et marketing.	5.1 Science comportementale.	5.1.1 Effets et interrelations de la religion sur les structures et perspectives socio-politico-économiques.
		5.1.2 Finance comportementale et performance organisationnelle des institutions financières islamiques.
	5.2 Marketing.	5.2.1 Perception du secteur et image de marque.
		5.2.2 Satisfaction des consommateurs et acceptation des produits financiers islamiques.

Tableau n° 1 : Structure du champ de recherche en économie et finance islamiques.

1. Économie islamique

1.1. Définition, histoire, perspectives éducatives et théologico-philosophiques

1.1.1. Définition et histoire

Rappelons tout d'abord qu'il n'y a jamais eu d'antagonisme entre science et religion dans le monde islamique. Cela relève d'un état d'esprit spécifique qui a conduit Ibn Rochd (1179), plus connu sous le nom d'Averroès, à écrire :

« Puisque donc cette religion [Sharī'ah] est la vérité, et qu'elle appelle à pratiquer l'examen rationnel qui assure la connaissance de la vérité, alors nous, musulmans, savons de science certaine que l'examen démonstratif n'entraîne aucune contradiction avec ce que dit la religion : car la vérité ne peut être contraire à la vérité, mais s'accorde avec elle et témoigne en sa faveur ».

Chapra (1996), considère l'économie islamique comme :

« Cette branche de connaissances qui contribue à la réalisation du bien-être humain par la réalisation des maqāṣid al-Sharī'ah en permettant une affectation et une répartition de ressources limitées, conformes aux enseignements islamiques. ».

L'économie islamique reconnaît le rôle du marché dans l'allocation efficace des ressources, mais estime que la concurrence n'est pas suffisante pour sauvegarder l'intérêt social (Chapra & Whaples, 2008). L'économie islamique a donc pour fonction principale de préserver l'intérêt social et de conduire au bien-être humain conformément aux *maqāṣid al-Sharī'ah*.¹ Al-Raysuni (2006) indique qu'Al-Shatibi (1320-1388), célèbre théologien et juriste andalou spécialisé dans les *uṣul al-fiqh*, a soutenu que « les lois [divinement révélées] ont toutes été établies pour préserver les intérêts des êtres humains... » et déclaré que la législation sur l'islam a été révélée « sur la voie de la plus grande modération et celle qui dirige un cours intermédiaire entre les deux extrêmes dans une mesure inébranlable. » En économie islamique, le bien-être humain ne dépend pas seulement de la maximisation de la consommation et des profits. Il exige une satisfaction équilibrée de la spiritualité et des besoins matériels.

Sur le volet historique, l'une des contributions les plus importantes de l'économie islamique peut être l'adoption d'une approche dynamique multidisciplinaire telle que formulée par Ibn Khaldoun qui fut l'un des derniers grands savants ayant émergé au XIVe siècle au moment où le déclin du monde musulman s'amorçait. Il est connu pour être l'un des pères fondateurs de nombreuses disciplines telles que la sociologie, l'histoire, ou encore la science politique. Cette pensée se déploiera dans la *Muqadimma* qui se veut être une Histoire universelle (Ibn Khaldoun, 1377). Il proposa une lecture empirique et dépassionnée de l'Histoire conçue comme une série de cycles se répétant. Il définit et expliqua les lois qui régissent la transformation des sociétés humaines et c'est dans cette optique que l'on peut voir en lui le père de la sociologie moderne. Ainsi, il a élaboré une théorie de la production, une théorie de la valeur, une théorie de la distribution, et une théorie des cycles, qui se combinent en une théorie économique générale cohérente qui constituait le cadre de son histoire (Boulakia, 1971).

¹ La science des *uṣul al-fiqh* vise à poser les règles de la dérivation de la Loi. Cette discipline désigne donc la partie théorique qui recouvre la méthodologie permettant d'assurer la production juridique, mais désignent également l'étude des finalités de la Loi appelées *maqāṣid al-Sharī'ah*. Ainsi, les oulémas pour tester la validité de leurs jugements ont étudié les objectifs de la *Sharī'ah* en identifiant les causes des décisions juridiques islamiques, les intentions et les buts sous-jacents de la Loi. Ils ont ainsi clairement indiqué que toute décision légale en islam a une fonction qu'elle remplit, un but qu'elle réalise, une cause, qu'elle soit explicite ou implicite et une intention qu'elle cherche à accomplir. Tout cela dans le but d'assurer le bien-être du genre humain et de le préserver des dommages et de la corruption.

C'est parce qu'il découvrit les vertus et la nécessité d'une division du travail avant Smith, le principe de la valeur travail avant Ricardo, qu'il élaborait une théorie de la population avant Malthus et insista sur le rôle de l'État dans l'économie avant Keynes que certains soutiennent qu'il a été victime d'épistémicide² et qu'il mérite le titre de père de l'économie classique en tant que branche d'études sociales (Oweiss, [1988](#) ; Mac Caffrey, [2014](#) ; Ead & Eid, [2014](#)).

1.1.2. Perspectives théologico-philosophiques et éducatives

La mission fondamentale de l'économie et de la finance islamiques réside dans l'assurance de la justice et du bien-être réel pour tous les membres de la société humaine. Chaque secteur, qu'il soit politique ou économique, est tenu de contribuer autant que possible à la réalisation de cet objectif, et le système financier ne fait pas exception. Il peut remplir cette mission de deux manières essentielles : d'abord, en incitant les acteurs financiers et les entrepreneurs à partager les risques encourus par les entreprises, et ensuite, en garantissant une répartition équitable des bénéfices générés par l'utilisation des ressources financières mobilisées par les institutions financières. La voie des recherches à mettre en œuvre en économie islamique a été tracée par Chapra dans son ouvrage *Vers un système monétaire juste* ([1997](#)).

1.2. Économie politique et politique monétaire

1.2.1. Économie politique

Le développement économique et la politique économique et sociale restent un thème central de l'économie islamique, d'autant plus que la plupart des économies islamiques sont en développement ou émergentes plutôt que développées. L'Islam a fixé les ressources et les dépenses de la politique budgétaire sur des principes de justice, d'égalité, de compassion et de conciliation entre intérêt général des citoyens et intérêts des responsables de l'État. Askari, Iqbal et Mirakhor ([2014](#)) ont écrit que l'Islam offrait des bases théoriques pour reconnaître les droits de toutes les parties prenantes. Pour Chapra ([2015](#)), un gouvernement fort, juste et légitime est nécessaire.

1.2.2. Politique monétaire

La question de l'utilisation de l'étalon or demeure dans la littérature un thème central. Cela s'explique principalement pour deux raisons : premièrement, l'or est une marchandise conforme à la *Sharī'ah* et deuxièmement, il existe des appels en faveur de cette commodité afin d'éviter la nature partiellement spéculative des monnaies fiduciaires sans contrepartie pour soutenir leur valeur (Kayed & Hassan, [2011](#)). Une approche ontologique et épistémologique a été adoptée par Choudhury ([2018](#)) pour rappeler que les économistes islamiques n'ont pas été en mesure de produire une théorie rigoureuse de la micromonnaie. Cette réflexion ouvre les portes d'un vaste domaine de développement méthodologique et de son application au problème de la modélisation de la micromonnaie.

² Le concept d'épistémicide, en tant que destruction systématique de formes rivales de savoir, a été formulé par le sociologue portugais Boaventura de Sousa Santos.

1.3. Effets économiques, crises et stabilité financière

1.3.1. Effets économiques

Des preuves ont été fournies par Hassan *et al.* (2011) sur le rôle du développement financier sur la croissance économique des pays de l'Organisation de la Conférence Islamique. L'effet du financement des déficits publics et des investissements en capital par l'émission de *ṣukūk* a été étudié par Smaoui et Nechi (2017). Ces auteurs ont montré une forte relation entre émissions de *ṣukūk* et croissance économique. L'argument en faveur de cette relation est intéressant : l'émission de *ṣukūk* réduit l'exclusion financière en fournissant un produit financier dans lequel les musulmans peuvent investir conformément à leurs convictions et améliore ainsi les possibilités de financement à disposition des gouvernements.

1.3.2. Crises et stabilité financière

Le 11 novembre 2015, lors d'une conférence sur la finance islamique au Koweït³, Christine Lagarde, alors directrice générale du *Fonds Monétaire International*, déclarait : « *La finance islamique peut en principe devenir un facteur de stabilité financière, car le partage du risque réduit le ratio d'endettement et les échanges sont adossés à des actifs tangibles donc entièrement garantis* ».

2. Gouvernance et conformité à la *Sharī'ah*

2.1. Gouvernance, responsabilité sociale des entreprises et interconnexions avec le développement durable

2.1.1. Gouvernance et responsabilité sociale des entreprises

La recherche s'est concentrée sur l'effet des principes islamiques sur le gouvernement d'entreprise. Dans un article théorique, Safieddine (2009) a montré comment la gouvernance d'entreprise islamique pouvait être interprétée dans la perspective de la théorie de l'agence de Jensen et Meckling.

La littérature s'intéresse également à la responsabilité sociale des entreprises (RSE). Cela est pertinent, car il existe un certain nombre de facettes de la conformité à la *Sharī'ah* qui peuvent être évaluées du point de vue de la RSE comme les dons aux œuvres de bienfaisance et les prêts sans intérêt. La relation entre la RSE et la performance financière des banques islamiques a été examinée par Mallin *et al.* (2014) qui ont constaté une bonne adhésion à la RSE en général. L'indice de divulgation de la RSE a montré que les banques islamiques s'engageaient dans toute une gamme d'activités sociales. Cependant, les banques islamiques ont semblé montrer davantage d'engagement envers leur management tandis qu'une moindre attention était accordée à la dimension environnementale. L'analyse empirique a mis en évidence une association positive entre la divulgation de la RSE et la performance financière.

³ "Unlocking the Promise of Islamic Finance", *The Islamic Finance Conference*, Kuwait City, Kuwait.

2.1.2. Interconnexions avec développement durable

Il existe une convergence conceptuelle importante dans la mesure où le concept de développement durable tel que défini dans le rapport Brundtland en 1987 n'est pas sans rappeler celui des *maqāṣid al-Sharī'ah* dont la finalité est de favoriser tout ce qui contribue à la préservation de la création en prêtant une attention particulière aux générations futures (Hasan, [2017](#)). On peut également considérer que ces concepts convergent puisque tout ce qui peut menacer l'espèce humaine d'extinction est considéré dans le paradigme islamique comme une injustice formellement interdite par le Créateur (Ibn Khaldoun, [1377](#)). Du point de vue de la science sociale khaldunienne, l'économie est elle-même dans son essence « *islamique* » puisque naturelle et encadrée dans la création (Kahf, [2004](#)).

2.2. Conformité à la *Sharī'ah* et influence de la gouvernance *Sharī'ah*

2.2.1. Conformité à la *Sharī'ah*

De nombreux auteurs ont cherché à mesurer si les institutions financières islamiques respectaient les principes fondamentaux de la *Sharī'ah*. Afin de mettre en évidence les défis du renforcement des capacités d'audit de conformité à la *Sharī'ah* dans l'industrie, Othman et Ameer ([2015](#)) ont clairement décrit le processus d'audit des institutions financières islamiques ainsi que le rôle et les responsabilités des auditeurs de la conformité à la *Sharī'ah*.

2.2.2. Influence de la gouvernance *Sharī'ah*

La recherche a mis en évidence l'effet concret de la conformité à la *Sharī'ah* sur les techniques mises en œuvre et les produits offerts par les institutions financières islamiques. Il est possible de citer Derigs et Marzban ([2008](#)) qui ont analysé les effets de l'application des filtres conformes à la *Sharī'ah* sur l'univers d'investissement des actifs islamiques et qui ont montré que ces méthodes de filtrage n'étaient cependant pas optimales pour assurer une conformité à la *Sharī'ah* suffisante. Concernant l'influence *Sharī'ah* sur les activités de financement et d'investissement des entreprises, Kasi et Muhammad ([2018](#)) ont comparé et analysé les aspects méthodologiques de filtrage *Sharī'ah* dans les pays du Conseil de Coopération du Golfe ainsi qu'aux États-Unis.

2.3. Contrats islamiques et résolution

2.3.1. Contrats islamiques

Un aperçu général des effets de la Loi islamique sur la finance a été présenté par Ismail et Tohirin ([2010](#)). Ces auteurs ont montré que le cadre institutionnel des institutions financières semblait incompatible avec la nature des contrats islamiques.

2.3.2. Résolution

L'un des aspects de ce thème porte sur la manière dont les tribunaux civils arbitrent des différends relatifs à l'application des principes islamiques aux opérations bancaires et financières et plus particulièrement en Malaisie. Par exemple, Markom *et al.* ([2013](#)) ont discuté de l'arbitrage des opérations bancaires islamiques dans les tribunaux civils. La question de

l'arbitrage dans des tribunaux spécifiques se trouve à l'intersection du droit et des pratiques opérées sur les marchés de capitaux islamiques.

3. Finance islamique

3.1. Efficacité et profitabilité des banques islamiques

3.1.1. Efficacité des banques islamiques

Un apport intéressant de Gheeraert (2014), partiellement liée à l'efficacité, a montré que le développement du secteur bancaire islamique est généralement positif pour le développement de l'ensemble du secteur bancaire.

3.1.2. Profitabilité des banques islamiques

La recherche dans ce sous-thème permet aux régulateurs et décideurs politiques de définir des cadres destinés à l'amélioration de la rentabilité des institutions financières islamiques. Muhammad Khan Ghauri et Sabah Obaid Qambar (2012) ont analysé leur rentabilité pour déterminer la performance des paradigmes bancaires conventionnels et islamiques.

3.2. Compétitivité et taux de référence des banques islamiques

3.2.1. Compétitivité des banques islamiques

Ce sous-thème est axé sur la compétitivité et les performances des banques islamiques, à l'échelle régionale les résultats ne sont pas homogènes et varient en fonction des zones étudiées. Concernant la zone du Moyen-Orient et de l'Afrique du Nord, Salma et Younes (2014) ont comparé la compétitivité des banques islamiques et conventionnelles. En Asie, Majid *et al.* (2014) ont examiné de manière empirique et comparative la qualité de la gestion des actifs des banques conventionnelles et islamiques en Indonésie au cours de la période 2009-2011.

3.2.2. Taux de référence du secteur bancaire islamique

La relation entre le taux de référence interbancaire islamique (IIBR) et son homologue conventionnel, le taux d'offre interbancaire de Londres (LIBOR), a été étudiée par Azad *et al.* (2018). Ces auteurs ont fait état de ce qu'ils ont appelé une « *prime islamique* » à l'IIBR et ont plaidé en faveur d'une convergence accrue avec le LIBOR pour améliorer la compétitivité des banques islamiques.

3.3. Partage des pertes et profits et gestion des risques des banques islamiques

3.3.1. Partage des pertes et des profits

Le risque de retrait est important pour les banques islamiques si elles ne distribuent pas suffisamment de bénéfices à leurs clients détenteurs de comptes d'investissements⁴. Aussi,

⁴ La norme charaïque AAOIFI n° 40 a défini les comptes d'investissement comment étant « les sommes que les investisseurs sur la base de la *muḍārabah* collective apportent à l'institution, en lui donnant mandat pour le placement des dépôts ainsi collectés ». En principe, les fonds des actionnaires et ceux des détenteurs des comptes d'investissement doivent jouir d'opportunités égales d'investissement.

elles ont tout intérêt afin d'atténuer ce risque de trouver la zone d'équilibre de partage des profits entre leurs actionnaires et déposants. Les questions relatives à la participation aux bénéfices, technique qui remplace la facturation d'intérêts dans le secteur bancaire islamique, ont été analysées par Archer et Karim (2006) qui ont également étudié le phénomène appelé « *risque commercial déplacé* ».

3.3.2. Gestion des risques des banques islamiques

Ghoul (2008) a donné un aperçu des principales problématiques de gestion des risques, en particulier celle relative au fait que les produits dérivés conventionnels ne sont normalement pas acceptables dans la finance islamique. Dans le contexte pakistanais, Baele *et al.* (2014) ont comparé les taux de défaut des crédits conventionnels et islamiques à l'aide d'un ensemble de données comprenant plus de 150 000 financements. Les résultats présentent des défaillances moins élevées sur les crédits islamiques pendant le mois de *Ramaḍān* et dans des villes particulièrement religieuses. Ces auteurs ont constaté que le défaut de remboursement des financements islamiques correspondait à la moitié du taux de défaut des financements conventionnels.

3.4. Gestion financière, audit et comptabilité des banques islamiques

3.4.1. Gestion financière des banques islamiques

À la lumière du principe islamique d'*amānah*⁵, Katper *et al.* (2015) ont étudié la fiabilité de la gestion des décisions managériales prises par les entreprises respectueuses de la *Sharī'ah* et l'ont comparé à celles des entreprises conventionnelles du Pakistan. Sur une note théorique d'intérêt remarquable pour la gestion financière, Zaman *et al.* (2018) ont exploré les structures optimales de capital dettes sur fonds propres conformes aux principes islamiques.

3.4.2. Audit et comptabilité des banques islamiques

De nombreuses études traitent de la nécessité d'incorporer les principes islamiques aux nouvelles pratiques et normes comptables. L'*Organisation de Comptabilité et d'Audit des Institutions Financières Islamiques* (AAOIFI), qui s'efforce de promouvoir les normes de la *Sharī'ah* pour les institutions financières islamiques a été présentée par Pomeranz (1997). Dans le cadre d'une analyse systématique du respect des standards de l'AAOIFI, bien que la nécessité de disposer de conseils de surveillance de la *Sharī'ah* soit bien reconnue, Vinnicombe (2010) a décelé des problématiques spécifiques en matière de conformité aux déclarations de *zakāh*.

3.5. Actifs financiers

3.5.1. Marchés des actions, des fonds islamiques et des *Ṣukūk*

Une bonne perspective éthique sur les marchés des actions islamiques a été fournie par Naughton et Naughton (2000). On peut distinguer dans la littérature trois axes de recherches

⁵ Une chose confiée, un dépôt à garder et préserver.

majeurs : mesure de la résistance des marchés financiers islamiques à la crise de 2008, mesure de leurs expositions aux risques et enfin, mesure de leur performance vis-à-vis des marchés financiers conventionnels. D'après l'IFSB dans son rapport de stabilité financière de 2019, il y avait 1292 fonds islamiques en 2018, dont 860 actifs pour une valeur totale de 67,4 milliards USD d'actifs sous gestion. Sur les 34 juridictions où les fonds islamiques étaient domiciliés, la Malaisie et l'Arabie saoudite restaient les places les plus importantes de domiciliation et représentaient collectivement environ 66 % du total des actifs sous gestion.

Un exemple intéressant de la maturité croissante du marché des *ṣukūk* a été fourni par Arundina *et al.* (2015) qui ont montré que les tranches de remboursement pouvaient être bien prédites à partir des fondamentaux des entreprises, ce qui a suggéré l'efficacité de la mobilisation de capitaux sur ce marché.

3.5.2. Interconnexions entre finance islamique et finance durable

Les *maqāṣid al-Sharī'ah*, représentent un cadre idéal pour rapprocher les pratiques ESG et finance islamique. « *L'objectif ultime de la Shari'ah est de promouvoir le bien-être des êtres humains, qui réside dans la sauvegarde de leur foi, leur vie, leur intellect, leur descendance et leur richesse. Tout ce qui assure la sauvegarde de ces cinq éléments sert l'intérêt public et est souhaitable, et tout ce qui leur porte atteinte est contraire à l'intérêt public et sa suppression est souhaitable* » (Al Ghazali, cité dans Chapra, 2008).

Williams et Zinkin (2010) ont montré qu'il n'y avait pas de divergence entre les principes du Global Compact et ceux de l'islam. En effet, bien que la finance islamique soit un système financier à part entière, l'investissement socialement responsable et la finance islamique convergent dans leur finalité sociétale, partagent l'approche extrafinancière, et pratiquent l'exclusion sectorielle d'activités considérées non éthiques. Ainsi, la finance islamique et la finance durable partagent la même finalité d'amélioration du bien-être humain, de préservation de l'environnement et de prévention de l'injustice dans les transactions commerciales et financières (Al Ansari & Alanzarouti, 2020). Cela étant, la finance durable et la finance islamique sont compatibles, mais ne convergent pas naturellement, dans la mesure où ils ne mobilisent pas les mêmes savoir-faire, ni ne s'adressent aux mêmes clients finaux. Ainsi ces deux approches relevant de la finance éthique qui n'entrent pas en contradictions, en plus d'être compatibles, peuvent être complémentaires.

4. *Takāful* et finance philanthropique

4.1. *Takāful*

Ce thème se concentre sur l'assurance islamique appelée *Takāful* qui est, non seulement une branche clé du système financier islamique, mais aussi un outil puissant pour gérer les risques individuels et collectifs. Une abondante littérature a été dédiée à ce thème au point qu'une encyclopédie lui a été consacrée (Billah *et al.*, 2019).

4.1.1. Conditions de mise en œuvre et performances des opérateurs

Dans un article bien cité, Wahab *et al.* (2007) ont défini l'essence et les principes du système *Takāful*. Ce travail a mis en évidence que le *Takāful* pouvait être envisagé comme une assurance

mutuelle permettant de mutualiser les risques entre un groupe de personnes. La plupart des recherches sur ce sujet tendent cependant à ne pas se concentrer sur les principes inclusifs du *Takāful*, mais plutôt à comparer la performance des opérateurs à celle de leurs homologues conventionnels : Kader *et al.* (2014) ont exploré la performance financière de ce marché et ont constaté que la structure organisationnelle de la société d'assurance avait un effet significatif sur la performance. Ces auteurs ont constaté qu'il n'y avait pas de différence de performance particulière entre les sociétés d'assurance *Takāful* et les sociétés d'assurance conventionnelle.

4.1.2. Pratiques des opérateurs *Takāful*

La question du partage des excédents est un sous-thème central dans la littérature du *Takāful*. Le pouvoir des incitations offertes aux opérateurs *Takāful* pour atténuer les problèmes associés à une relation principal agent entre participants et opérateur *Takāful* a été analysé par Khan (2015). Ces incitations comprennent des commissions dites de *wakalah* (commission initiale d'agence en pourcentage des cotisations versées), des commissions dites de *muḍārabah* (part des revenus de placement provenant des réserves techniques) et le partage des excédents (part de l'excédent d'assurance). Un modèle hybride *wakalah muḍārabah* a également été recommandé, car il incite l'opérateur à augmenter la taille du fonds, ce qui, à son tour, réduit le risque moyen au profit des participants.

4.2. Finance philanthropique

4.2.1. *Waqf*, microfinance et lutte contre la pauvreté

Ce sujet se concentre sur le *waqf*, également connu sous le nom de propriété *habous* ou de mainmorte. Le *waqf* est une fondation de bienfaisance volontaire, permanente, irrévocable et inaliénable. L'islam encourage chaque musulman à avoir une connaissance appropriée non seulement des valeurs islamiques, mais aussi des connaissances existantes et de la technologie. Cette connaissance doit permettre aux sociétés des pays de l'Organisation de la Conférence Islamique (OCI) d'accélérer leur développement et de réduire la pauvreté et les inégalités dans la répartition des revenus et des richesses (Chapra, 2008). En raison du fait que de nombreux pays de l'OCI sont en voie de développement, l'effet potentiel de la microfinance sur la réduction de la pauvreté est naturellement devenu un objet de recherche important.

4.2.2. Inclusion financière, *Zakāh* et *Qarḍ al-ḥasan*

La nature et l'étendue de l'exclusion financière en Australie ont été explorées par Sain *et al.* (2016) qui ont focalisé leur étude sur la communauté musulmane. Cette recherche a révélé que l'exclusion financière restait un problème en Australie. Cette étude ouvre un champ de recherche relatif à l'exclusion financière des communautés musulmanes dans les pays où les institutions financières islamiques ne sont pas ou peu présentes. Ahmed et Salleh (2016) ont proposé un modèle sociétal d'inclusion financière incluant la *Zakāh* et le *Waqf*. Ces auteurs ont mis en lumière certaines des ressources raisonnablement uniques et disponibles pour construire une approche de financement à la fois philanthropique et inclusive dans les pays où la population est majoritairement musulmane. Dans le but de déterminer si chaque prêt

sans intérêt pouvait être qualifié du terme coranique *Qard al-hasan*, Abdullah (2015) en a exploré l'aspect moral et a tenté d'établir les constituants clés de cet instrument à la lumière des sources principales de la *Sharī'ah*.

5. Science comportementale et marketing

5.1. Science comportementale

5.1.1. Effets et interrelations de la religion sur les structures et perspectives socio-politico-économiques

Les relations complexes entre religion, économie, finance, politique, droit et les comportements sociaux suscitent un intérêt croissant. Rehman et Askari (2010) ont étudié les effets de la religiosité sur les perspectives économiques, politiques et sociales des pays et ont cherché à savoir si ces facteurs affectaient la religiosité. En d'autres termes, ces auteurs ont cherché à savoir si la religion devait être considérée comme une variable dépendante ou indépendante. Dans la première partie de l'article, ces auteurs ont présenté ce qu'ils pensaient être les caractéristiques et les fondations d'un pays « islamique ». Dans la deuxième partie de leur étude, ces auteurs ont développé un indice permettant de mesurer « l'islamicité » des pays islamiques et non islamiques. Cet indice mesure l'adhésion de 208 pays aux principes islamiques à l'aide de quatre sous-indices liés à l'économie, au droit et à la gouvernance, aux droits humains et politiques, ainsi qu'aux relations internationales. En 2021, le premier pays islamique se classait en 39e position alors que la Nouvelle-Zélande occupait la première place.

5.1.2. Finance comportementale et performance organisationnelle des institutions financières islamiques

La littérature existante sur la finance comportementale islamique et conventionnelle a été analysée de manière critique par Musse *et al.* (2015) qui ont présenté des conclusions et des recommandations pour de futures recherches dans ce domaine. Les résultats de l'étude ont démontré que les investisseurs étaient influencés par des facteurs psychologiques et sociaux lorsqu'ils prenaient des décisions financières concernant leurs investissements et le choix de produits financiers spécifiques. Cette étude a également mis en évidence le caractère relativement récent de la finance comportementale islamique et la nécessité d'entreprendre des efforts pour promouvoir la recherche dans ce domaine, par rapport aux travaux plus avancés réalisés dans le domaine de la finance comportementale conventionnelle.

1.1 5.2. Marketing

Bien qu'ils écrivent dans un article bien cité que le marketing ne devrait pas être uniforme et que la théorie générale du marketing devrait pouvoir être remise en question, Wilson et Grant (2013) ont considéré que le marketing islamique avait été traité tout au plus comme une spécialité dans un « *marketing monolithique établi* ».

5.2.1. Perception du secteur et image de marque

La perception du secteur de la finance islamique dans le contexte post-attentats du 11 septembre 2001 et ses effets sur le développement de l'industrie ont été étudiés par Ali et Syed (2010). L'étude a montré que, malgré une couverture médiatique négative de la finance islamique dans les médias après le 11 septembre, le développement de l'industrie n'avait pas été affecté de manière significative. Dans une perspective différente, Jinjiri Ringim (2014) a interrogé au Niger les clients musulmans des banques conventionnelles afin de déterminer leur perception de la banque islamique. Si cet auteur a révélé une perception généralement positive des offres des institutions financières islamiques. Au sujet de la perception des *ṣukūk*, Godlewski *et al.* (2016) ont montré que la réputation du *Sharī'ah scholar* qui certifiait une émission de *ṣukūk* comme étant conforme à la *Sharī'ah* était déterminante sur la demande des investisseurs.

5.2.2. Satisfaction des consommateurs, critères de sélection des banques islamiques et acceptation des produits financiers islamiques

Concernant la satisfaction des clients, Amin et Isa (2008) ont étudié le lien entre la perception de la qualité de service et la satisfaction des clients dans le secteur bancaire islamique malaisien. En Iran, Amirzadeh et Reza Shoorvarzy (2013) ont examiné les éléments de qualité de service des banques islamiques iraniennes. Au sujet des critères de sélection des banques islamiques, Kadir *et al.* (2009) ont examiné les principaux facteurs influençant les étudiants de premier cycle dans le choix de leur banque. Les résultats ont montré que le facteur de commodité et l'apparence de l'agence jouaient un rôle important dans le processus de sélection. En outre, ces auteurs ont constaté que, dans le choix de leur banque, le facteur religieux était important. Concernant l'acceptation des produits financiers islamiques, les chercheurs se sont essentiellement concentrés sur les facteurs influençant la demande des consommateurs pour les produits financiers islamiques. En Indonésie, Setiawan *et al.* (2018) ont étudié dans quelle mesure les différents attributs des banques islamiques étaient préférés. Concernant l'aspect technologique, Al-Salem (2009) a étudié le niveau d'innovation des produits financiers dans les institutions financières islamiques et a identifié certaines limites à son développement.

Conclusion

Cette structuration des thématiques de recherches dominantes en économie et finance islamiques met en évidence l'ensemble du corpus permettant une compréhension claire de l'évolution de la recherche dans ce domaine.

La contribution de cet article peut donc être résumée comme fournissant une synthèse de la littérature ainsi qu'une structuration du champ de recherche en économie et finance islamiques et permet aussi indirectement de découvrir les sous-thèmes non couverts.

Nous avons identifié 30 sous-thèmes du champ de recherche en économie et finance islamiques et avons proposé, par combinaison de thèmes, cinq thématiques décrivant le corpus

général de la recherche. Ces cinq thématiques montrent l'ampleur et la portée de la recherche en économie et finance islamiques. Elles témoignent aussi d'une certaine maturité dans le champ, aucun sujet ne justifiant explicitement l'importance fondamentale de la recherche en économie et finance islamiques, mais mettant plutôt l'accent sur des solutions à des problèmes concrets. Ces questions pratiques couvrent l'ensemble des préoccupations économiques et financières possibles telles que les effets sur le développement de politiques économiques efficaces, la performance des actifs financiers ou encore la pratique de la responsabilité sociale des entreprises.

La recherche présente une caractéristique remarquable, à savoir qu'elle se concentre en grande partie sur les problèmes économiques des pays en développement. Cette focalisation s'explique par le fait que la plupart des pays à majorité musulmane sont des économies émergentes. Des approches intéressantes sont envisagées pour résoudre ces problèmes, telles que l'intégration de la *Zakāh* et du *Waqf* dans le modèle de développement de la microfinance, qui représente une approche islamique distincte de la finance philanthropique et inclusive.

Cependant, il est tout aussi important de tenir compte de la croissance significative de la finance islamique dans les principaux pays développés. Les besoins des clients de la finance islamique ainsi que des clients potentiels dans ces pays sont susceptibles d'être très différents, ce qui ouvre de nouvelles perspectives pour les recherches futures dans ce domaine. Il serait donc bénéfique de se concentrer davantage sur cet aspect.

Il existe également des problèmes identifiés dans la littérature qui devront être abordés. Le problème le plus pressant est le manque évident de données disponibles pour étayer les études empiriques. Ceci est généralement dû à la nouveauté des produits financiers islamiques, ce qui signifie qu'il existe des plages temporaires plus courtes pour étudier les performances. Un autre défi que nous suggérons est lié au développement de l'économie islamique, qui a pris beaucoup de retard par rapport au développement de la finance islamique. De la même manière que l'économie capitaliste sous-tend la finance conventionnelle, il est nécessaire de mettre davantage l'accent sur le développement de l'économie islamique. Cela soutiendra le développement de la finance islamique et donnera une plus grande signification quant à ses objectifs et ambitions, tout en aidant à résoudre les problèmes économiques des pays en développement qui sont importants dans de nombreux pays où la population est majoritairement musulmane. Un autre problème est la visibilité de la recherche en économie et finance islamiques. La grande majorité des recherches sont publiées dans des revues spécialisées qui ont tendance à avoir une faible reconnaissance académique. Il s'agit d'un problème courant dans les domaines de recherche nouvellement développés et n'est pas un problème absolu en soi. Il se peut que les revues puissent à l'avenir être plus ouvertes à ce corpus de recherche, notamment car ce champ de recherche représente un nouveau gisement d'études empiriques à mener, mais aussi pour mieux comprendre les valeurs, les cultures ainsi que leur influence sur le comportement économique et financier.

Références

- Abdullah, M. (2015). "Analysing the moral aspect of qard: a shariah perspective", *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 8 (2), 171-184.
- Abedifar, P., Ebrahim, S. M., Molyneux, P., and Tarazi, A. (2015). "Islamic banking and finance: Recent empirical literature and directions for future research", *Journal of Economic Surveys*, 29(4):637-670.
- Ahmed, H., & Salleh, A. M. H. A. P. M., (2016). "Inclusive Islamic financial planning: a conceptual framework", *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 9 (2), p. 170-189.
- Al Ansari, R., & Alanzarouti, F. (2020). ESG and Islamic Finance: An Ethical Bridge Built on Shared Values. *Journal of Islamic Financial Studies*, 6(1).
- Ali, S. N., & Syed, A. R., (2010). "Post-9/11 perceptions of Islamic finance", *International Research Journal of Finance and Economics*, 39, p. 27-39.
- Al-Raysuni, A. (2006). *Imam al-Shatibi's theory of the higher objectives and intents of Islamic law*. The Other Press, 2006.
- Al-Salem, F. H., (2009). "Islamic financial product innovation", *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 2 (3), p. 187-200.
- Amin, M., & Isa, Z., (2008). "An examination of the relationship between service quality perception and customer satisfaction: A SEM approach towards Malaysian Islamic banking", *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 1(3), p. 191-209.
- Amirzadeh, R., & Reza Shoorvarzy, M., (2013). "Prioritizing service quality factors in Iranian Islamic banking using a fuzzy approach", *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 6(1), p. 64-78.
- Archer, S., & Karim, R. A. A., (2006). "On capital structure, risk sharing and capital adequacy in Islamic banks", *International Journal of Theoretical and Applied Finance*, 9(03), p. 269-280.
- Arundina, T., Omar, M. A., & Kartiwi, M., (2015). "The predictive accuracy of Sukuk ratings; multinomial logistic and neural network inferences", *Pacific-Basin Finance Journal*, 34, p. 273-292.
- Askari, H., Iqbal, Z., & Mirakhor, A. (2014). *Introduction to Islamic economics: Theory and application*. John Wiley & Sons.
- Azad, A. S. M. S., Azmat, S., Chazi, A., & Ahsan, A., (2018). "Can Islamic banks have their own benchmark?", *Emerging Markets Review*, 35, p. 120-136.
- Baele, L., Farooq, M., & Ongena, S., (2014). "Of religion and redemption: Evidence from default on Islamic loans", *Journal of Banking & Finance*, 44, p. 141-159.

Billah, M. M. S., Ghlamallah, E., & Alexakis, C. (2019). *Encyclopedia of Islamic insurance, takaful and retakaful*. Edward Elgar Publishing.

Boulakia, J. D. C. (1971). "Ibn Khaldun: A Fourteenth-Century Economist", *The Journal of Political Economy* 79:5, p. 1105–1118.

Chapra, M. U. (1996). *Qu'est-ce que l'économie islamique ?* Série de conférence d'éminents érudits n° 10, Institut Islamique de Recherche et de Formation, Banque Islamique de Développement, Djeddah, Arabie saoudite.

Chapra, M. U., (1997). *Vers un système monétaire juste*, Banque Islamique de Développement. Djeddah, Arabie saoudite.

Chapra, M. U., (2008). « The Islamic vision of development in the light of Maqâsid Al-Sharia'ah », *Collected seminar papers (2011–2012)*, Collection Éthique et Normes de la Finance, Institut de Recherche Juridique de la Sorbonne, IRJS Éditions, Paris, France, p. 113-127.

Chapra, M. U., (2015). *Muslim civilization: The causes of decline and the need for reform*, Kube Publishing Ltd.

Chapra, M., & Whaples, R. (2008). "Islamic economics: what it is and how it developed". *EH. Net Encyclopedia*.

Choudhury, M. A., (2018). "Micro-money, finance and real economy interrelationship in the framework of Islamic ontology of unity of knowledge and the world-system of social economy", *International Journal of Social Economics*, 45 (2), p. 445–462.

Derigs, U., & Marzban, S., (2008). "Review and analysis of current Shariah-compliant equity screening practices", *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 1 (4), p. 285–303.

Ead, H. A., & Eid, N. H., (2014). "Between Ibn Khaldun and Adam Smith (Fathers of Economics)", *IOSR Journal of Business and Management*, 16(3), p. 54–56.

Gheeraert, L., (2014). "Does Islamic finance spur banking sector development?", *Journal of Economic Behavior & Organization*, 103, p. 4-20.

Ghlamallah, E., Alexakis, C., Dowling, M. and Piepenbrink, A. (2021). "The topics of Islamic economics and finance research", *International Review of Economics & Finance*, Vol. 75 No. C, pp. 145–160.

Ghlamallah, E. (2022). *Islam & éthique des affaires économiques et financières*, Collection du Centre d'éthique économique, Presses Universitaires d'Aix-Marseille.

Ghlamallah, E. (2022). « Les Remèdes Aux Crises Environnementales Et Financières Offerts Par l'Économie Islamique ». *Journal of Islamic Economics*, 2 (1), 1-23.

Ghoul, W., (2008). "Risk management and Islamic finance: Never the twain shall meet?", *The Journal of Investing*, 17 (3), p. 96–104.

Godlewski, C. J., Turk-Ariss, R., & Weill, L., (2011). "Do the type of sukuk and choice of shari'a scholar matter?", *Journal of Economic Behavior & Organization*, 132, 2016, p. 63–76.

Hasan, Z. (2017). "Growth, environment and Islam", *MPRA Paper*, No. 2.

Hassan, M. K., Sanchez, B., & Yu, J. S., (2011). "Financial development and economic growth in the organization of Islamic conference countries", *Journal of King Abdulaziz University: Islamic Economics*, 362 (3068), 2011, p. 1–56.

Hayat, U., & Malik, A. (2014). "Islamic Finance: ethics, concepts, practice", *Practice. CFA Institute Research Foundation*.

Ibn Rochd, (1179). *Discours décisif*, trad. fr. Léon Gauthier, Sindbad, 1988.

Ibn Khaldoun, A. (1377). *Le Livre des Exemples*. I Autobiographie, *Muqaddima*, texte traduit, présenté et annoté par CHEDDADI, A. (2002), Bibliothèque de la Pléiade, Nouvelle Revue Française, Éditions Gallimard, Paris, France.

ICD—Refinitiv, (2020). *Shifting dynamics Islamic Finance Development Report*, Djeddah, Arabie saoudite.

Ismail, A. G., & Tohirin, A. (2010). "Islamic law and finance", *Humanomics*, 26 (3), 2010, p. 178–199.

Jinjiri Ringim, K. (2014). "Perception of Nigerian Muslim account holders in conventional banks toward Islamic banking products", *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 7 (3), p. 288–305.

Kader, H. A., Adams, M., Hardwick, P., & Kwon, W. J., (2014). "Cost efficiency and board composition under different takaful insurance business models", *International Review of Financial Analysis*, 32, p. 60–70.

Kadir, M. R. A., Surbaini, K. N., & Ramli, J. A., (2009). "Undergraduates' selection towards islamic banking in dual banking environment: An empirical study ", *Malaysian Journal of Consumer and Family Economics*, 12(1), p. 27–39.

Kahf, M., (2004). "Islamic economics: what went wrong", *Islamic Development Bank Roundtable on Islamic Economics: Current State of Knowledge and Development of the Discipline*, Jeddah, KSA, p. 26–27.

Katper, N. K., Madun, A., & Syed, K. B. S., (2015). "Does Shariah Compliance lead to Managerial Trustworthiness? Evidence from empirical analysis of Capital Structure of Shariah and Non-Shariah Firms in Pakistan", *Journal of Applied Economic Sciences*, 10(7), p. 37.

Kasi, U., & Muhammad, J., (2018). "Design, qualification and Shariah governance of stock screening methodologies in selected Gulf Cooperation Council (GCC) countries in comparison with the United States", *Qualitative Research in Financial Markets*, 10(2), p. 189–209.

Kayed, R. N. & Hassan, M. K., (2011). "The global financial crisis and Islamic finance", *Thunderbird International Business Review*, 53(5), p. 551–564.

- Khan, H. (2015). "Optimal incentives for takaful (Islamic insurance) operators", *Journal of Economic Behavior & Organization*, 109, p. 135–144.
- Kuran, T. (1995). "Islamic economics and the Islamic sub economy", *Journal of Economic perspectives*, 9(4):155–173.
- Mac Caffrey, J., (2014). "Ibn Khaldun: The Forgotten Father of Economics", *ISOR Journal of Business and Management*, 16(3), 2014, p. 1–3.
- Majid, A., Shabri, M., Musnadi, S., & Putrab, I. Y., (2014). "A Comparative Analysis of the Quality of Islamic and Conventional Banks' Asset Management in Indonesia", *Gadjah Mada International Journal of Business*, 16(2).
- Mallin, C., Farag, H., & Ow-Yong, K., (2014). "Corporate social responsibility and financial performance in Islamic banks", *Journal of Economic Behavior & Organization*, 103, p. 21–38.
- Markom, R., Pitchay, S. A., Zainol, Z. A., Rahim, A. A., & Merican, R. M. A. R. (2013). "Adjudication of Islamic banking and finance cases in the civil courts of Malaysia", *European Journal of Law and Economics*, 36(1), 2013, p. 1–34.
- Muhammad Khan Ghauri, S., & Sabah Obaid Qambar, A., (2012). "Rewards in faith-based vs conventional banking", *Qualitative Research in Financial Markets*, 4 (2/3), p. 176–196.
- Musse, O., Echchabi, A., & Abdulaziz, H., (2015). "Islamic and conventional behavioral finance: A critical review of literature", *Journal of King Abdulaziz University: Islamic Economics*, 28(2).
- Naughton, S. & Naughton, T., (2000). "Religion, ethics and stock trading: The case of an Islamic equities market", *Journal of Business Ethics*, 23(2), p. 145–159.
- Othman, R., & Ameer, R., (2015). "Conceptualizing the duties and roles of auditors in Islamic financial institutions: what makes them different?", *Humanomics*, 31(2), p. 201–213.
- Oweiss, I. M., (1988). "Ibn Khaldun, the father of economics", *Arab civilization: Challenges and responses*, p. 112–127.
- Pomeranz, F., (1997). "The accounting and auditing organization for Islamic financial institutions: An important regulatory debut", *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, 6(1), p. 123–130.
- Presley, J. R. & Sessions, J. G., (1994). "Islamic economics: The emergence of a new paradigm", *The Economic Journal*, 104 (424), p. 584–596.
- Rehman, S. S., & Askari, H., (2010). "How Islamic are Islamic Countries?", *Global Economy Journal*, 10(2).
- Safieddine, A., (2009). "Islamic financial institutions and corporate governance: New insights for agency theory", *Corporate Governance: An International Review*, 17(2), p. 142–158.

- Sain, M. R. M., Rahman, M. M., & Khanam, R., (2016). "Financial exclusion in Australia: can Islamic finance minimise the problem?", *Australasian Accounting, Business and Finance Journal*, 10(3), p. 89–104.
- Salma, L., & Younes, B., (2014). "Market power vs. financial stability: evidence from the MENA region's Islamic and conventional banking industries", *International Journal of Monetary Economics and Finance*, 7(3), p. 229–247.
- Setiawan, B., Panduwangi, M., & Sumintono, B., (2018). "A Rasch analysis of the community's preference for different attributes of Islamic banks in Indonesia", *International Journal of Social Economics*, 45(12), p. 1647–1662.
- Smaoui, H., & Nechi, S., (2017). "Does sukuk market development spur economic growth?", *Research in International Business and Finance*, 41, p. 136–147.
- Vinnicombe, T. (2010). "AAOIFI reporting standards: Measuring compliance", *Advances in Accounting*, 26(1), p. 55–65.
- Wahab, A. R. A., Lewis, M. K., & Hassan, M. K., (2007). "Islamic takaful: Business models, shariah concerns, and proposed solutions", *Thunderbird International Business Review*, 49(3), 2007, p. 371–396.
- Williams, G., & Zinkin, J. (2010). Islam and CSR: A study of the compatibility between the tenets of Islam and the UN Global Compact. *Journal of business ethics*, 91(4), 519–533.
- Wilson, J. A., & Grant, J., (2013). "Islamic marketing—a challenger to the classical marketing canon?", *Journal of Islamic Marketing*.
- Zaher, T. S. and Kabir Hassan, M. (2001). "A comparative literature survey of Islamic finance and banking". *Financial Markets, Institutions & Instruments*, 10(4):155–199.
- Zaman, Q. U., Hassan, M. K., Akhter, W., & Meraj, M. A., (2018). "From interest tax shield to dividend tax shield: A corporate financing policy for equitable and sustainable wealth creation", *Pacific-Basin Finance Journal*, 52, p. 144–162.

JIE

Year/Yıl 2024 | Volume/Cilt 4 | Issue/Sayı 1
Journal of Islamic Economics | İslam Ekonomisi Dergisi

A Data-Driven Review of the Financial Performance and Environmental Compliance of Shariah-Compliant Businesses

Klemens Katterbauer | katterbauer@euclidfaculty.net | ORCID: 0000-0001-5513-4418

Prof. Dr., Center for Islamic Metafinance, EUCLID University, Bangui, Central African Republic

Rahmi Deniz Özbay | rahmideniz@gmail.com | ORCID: 0000-0002-3927-8216

Prof. Dr., İstanbul Commerce University, İstanbul, Türkiye

Hassan Syed | h.syed2@outlook.com | ORCID: 0000-0003-2114-2473

Prof. Dr., Center for Islamic Metafinance, EUCLID University, Bangui, Central African Republic

Sema Yılmaz Genç | sygenc@yildiz.edu.tr | ORCID: 0000-0002-3138-1622

Assoc. Prof. Dr., Yıldız Technical University, İstanbul, Türkiye

Araştırma Bilgisi / Research Information	
Araştırma Türü / Research Type	Araştırma Makalesi / Research Article
Teslim Tarihi / Date of Submission	10.08.2023
Kabul Tarihi / Date of Acceptance	30.10.2023
Yayın Tarihi / Date of Publication	15.01.2024
DOI	10.55237/jie.1340830
Atıf / Citation	Katterbauer, K. et al. (2024). "A Data-Driven Review of the Financial Performance and Environmental Compliance of Shariah-Compliant Businesses." <i>Journal of Islamic Economics</i> , 4(1):39-54
Hakem Değerlendirmesi / Peer-Review	Double anonymized - Two external
Etik Beyanı / Ethical Statement	Bu çalışmayı yürütür ve yazarken kullanılan tüm kaynaklara uygun bir şekilde atıfta bulunulmuştur / While conducting and writing this study, all the sources used have been appropriately cited.
İntihal Kontrolü / Plagiarism Checks	Evet – Turnitin // Yes - Turnitin
Çıkar Çatışması / Conflict of Interest	Yazarın beyan edecek herhangi bir çıkar çatışması yoktur / The author has no conflict of interest to declare.
Şikayet / Complaints	jie@asbu.edu.tr
Destek Fonu / Grand Support	Yazar, bu araştırmayı yaparken herhangi bir dış finansman almadığını beyan eder / The author acknowledges that they received no external funding in support of this research.
Telif Hakkı ve Lisans / Copyright & Licence	Dergimizde yayın yapan yazarlar CC BY-NC 4.0 kapsamında lisanslanan çalışmalarının telif hakkını saklı tutar / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Abstract

In order to analyze their investment choices and achieve better impact investments, investors are increasingly considering environmental, social, and Governance aspects. Investors are under increasing pressure from society to make sure that, in addition to profitability reasons, the environment's effect, society's impact, and corporate governance standards are taken into consideration when allocating funds. As a result, there has been an increase in the divestment of firms that use forced labor, lack diversity in their workforces, and operate in highly polluting sectors. Islamic banking incorporates Shariah law's guiding principles, which place a heavy emphasis on protecting the environment and advancing society. It can be difficult to determine if firms are Shariah-compliant in terms of the environment since environmental ESG ratings could not accurately reflect all of a corporation's environmental effects or its compliance with Shariah. In addition to evaluating a company's financial success, this article introduces a new data-driven approach for assessing its Shariah-compliant environmental performance. The deep learning system uses an unsupervised-random forest learning method to classify environmental compliance while also measuring these firms' financial performance. Large Islamic-compliant US listed firms were the subject of an investigation, which revealed high clustering performance and a difference between Islamic environmental compliance and non-compliance.

Keywords: Islamic Compliance, ESG, Environmental Shariah Compliance, Deep Learning, Data Analysis

JEL Codes: G0, G1, G18

Introduction

ESG (Environmental, Social, and Governance) has gained popularity as a way to consider numerous non-financial aspects that could have a long-term impact on an organization's performance when making investment decisions. ESG discussions also take into account environmental issues like those resulting from pollution and wildlife preservation in addition to social issues like those relating to unemployment rates and income inequality. Governments have a significant role in ESG through the regulation of labor and environmental laws, which is seen as a continuation of corporate social responsibility. In many cases, it is preferable to include these ESG management techniques in the main company plan rather than taking them into separate consideration. This suggests that the firm may be able to pinpoint industry sectors in which it might have a positive influence, which will enable it to reach its ESG objectives and adopt sustainable business practices (Yoon & Serafeim, 2022).

Many businesses actively disclose their activities to stakeholders and shareholders. The belief is that disclosing information to the public improves transparency and shows how seriously an organization takes investing in sustainable operations. This boosts consumer confidence and encourages an increase in the number of investors who want to put money into businesses that have environmental practices.

These CSR-related disclosures could not fully capture the company's operations, particularly when it comes to hazards associated with the environment. Environmental problems can include both changes in weather patterns brought on by flooding and drought as well as changes in biodiversity brought on by deforestation and illicit hunting. This could occur because of calamities like hurricanes and typhoons, as well as the deaths of people and animals. In addition, there were significant problems with the atmosphere's depletion as a result of the ozone layer's decline (Devie, Liman, Tarigan, & Jie, 2019; Lindgreen & Swaen, 2010).

Social problems include slavery, poor working conditions, and child labor. Underpayment of workers is also a problem. Poor working conditions and human rights abuses against whistleblowers and participants in peaceful demonstrations are also taken into consideration. Bribery, internal corruption in governments, and information asymmetry are examples of governance-related factors. Environmentally related corruption is particularly pervasive and alarming. When two parties enter into a transaction, information asymmetry may constitute an unfair advantage since it might disadvantage one party relative to the other. It's also possible that there has been price fixing, which would mean that prices have been intentionally maintained high, and that there has been a general lack of corporate openness (Armstrong, 2020).

Climate concerns pose a serious threat to human health, increasing the possibility of infectious illnesses as well as famine and poverty. Addressing climate change concerns might have a significant impact on the present and future success of some businesses. Severe weather

conditions, including floods and droughts, might harm the company's physical assets or make it more difficult to convey its products to customers. Recent storms and typhoons might have a further negative impact on agricultural production, or if they caused wildfires, they could diminish the amount of harvestable timber (Folqué, Escrig-Olmedo, & Corzo Santamaría, 2021).

1. Importance of ESG in Investment Decisions

Climate concerns pose a serious threat to human health, increasing the possibility of infectious illnesses as well as famine and poverty. Addressing climate change concerns might have a significant impact on the present and future success of some businesses. Severe weather conditions, including floods and droughts, might harm the company's physical assets or make it more difficult to convey its products to customers. Recent storms and typhoons might have a further negative impact on agricultural production, or if they caused wildfires, they could diminish the amount of harvestable timber (Williams & Nagy, 2020).

Additionally, if employers give their staff a decent wage, this may have a big beneficial environmental impact since the workers can purchase good food, get enough rest, and become more ecologically conscientious. The relevance of ESG investments and their growing popularity are largely attributable to the creation of several ESG-compliant equities and investors' increasing willingness to invest in companies that are reliable and have a positive influence on society and the environment.

The effects of climate change and ESG-relevant factors are evident for many organizations. Since 1750, the atmospheric CO₂ concentration has increased from 280 to 400 parts per million (ppm), which has exacerbated extreme weather events that have cost the world's economies billions of dollars in property damage. Hurricane Harvey and Hurricane Maria both inflicted damage of more than 125 billion USD and almost 90 billion USD, respectively. Climate change is one of the issues, but the evaluation must also take into consideration the specific acts of companies, such as the pollution of the area around their plants and the overall supply chain (Singhania & Saini, 2021).

For many firms, the consequences of climate change and ESG-relevant variables are clear. Since 1750, the atmospheric CO₂ concentration has risen from 280 to 400 parts per million (ppm), exacerbating extreme weather occurrences that have caused billions of dollars' worth of property damage and harmed the world's businesses. More than 125 billion USD in damage was caused by Hurricane Harvey and about 90 billion USD by Hurricane Maria, respectively. One of the problems is climate change, but the assessment must also take into account the particular actions of businesses, such as the contamination of the region around their operations and the whole supply chain (Nelson, 2018).

There are a number of variables that have increased the appeal of ESG funds in recent years. Generally speaking, these funds are less risky than traditional financial investments and place a greater emphasis on environmental sustainability, workforce diversity, and governance-

related objectives. Although ESG has put a lot of emphasis on many aspects, it is unclear what sets Islamic environmental values apart from these ESG principles.

2. Islamic Environmental Values

Islamic ideals and human growth have always been centered on the environment. The world's temperature and weather patterns have changed significantly as a result of climate change, which has had a serious negative impact on both humans and animals (Abdelzaher & Abdelzaher, 2017).

Islamic traditions, beliefs, and values encompass a holistic approach to the environment and emphasize the value of conserving natural resources and the environment. Islamic law is quite clear that all living things, including humans, share ownership of the essential components of nature, including land, water, fire, forest, and light. The Quran and Sunnah serve as models for promoting sustainable development, and Allah orders people to refrain from misdeeds and resource waste that might harm the environment. Natural resource exploitation rights are granted on a guardianship basis. This suggests that ensuring that someone else's property won't be harmed or destroyed is a prerequisite for having the right to use it (Emari, Vazifehdoust, & Nikoomaram, 2017).

The teachings on Islamic sustainability as part of the trusteeship are guided by the Quran, which makes specific allusions to ecology and offers precepts for environmental protection. The guardian is responsible for ensuring that all entrusted assets are transferred to the following generation in their purest form. This means that the caretaker must coexist peacefully with other living things and that it is everyone's duty as Muslims to protect, preserve, and respect the environment (Islam, Yousuf, Hossain, & Islam, 2014).

Furthermore, Muslims must abstain from environmental corruption, which includes industrial pollution, environmental harm, and the careless exploitation and manipulation of natural resources. The implication is that excessive waste is severely discouraged. This suggests that protecting the environment is a social and religious commitment that cannot be waived. Accountability and resource upkeep are crucial (Gada, 2014).

3. Data-Driven Approach for Assessing Shariah-Compliant Environmental Performance

The environment, which encompasses resource conservation, land reclamation, and general environmental cleanliness, is a major concern of the hadiths. The prophet aggressively encouraged moderation in all facets of life and strongly criticized excessive consumerism, luxury, and extravagance. According to the most well-known hadith, mankind were chosen by Allah to serve as a protector of the earth's beauty because it is green and attractive. No trees or crops shall be destroyed, not even in times of conflict, according to the prophet, suggesting that sustainable land agriculture is actively supported. Additionally, it's crucial to reduce waste and treat animals with compassion (Gheraout, 2017).

Questions about the relationship between Islamic-compliant equities and the environmental performance of companies, as measured by benchmark ESG scores, are raised given the focus on environmental preservation in both Islamic law and ESG. In order to maximize production and investment choices, whole sectors have relied heavily on machine learning and artificial intelligence. In addition, several funds and businesses have placed a strong emphasis on automation and AI-assisted decision making.

In addition to clustering, it is crucial to ascertain the connection of the features by looking at how different features affect the clusters and how they affect estimates of environmental performance. Decision tree methods have been effective at giving deep learning frameworks an explanatory context for the results (Audemard, et al., 2022).

The influence of environmental considerations of enterprises vs their adherence to Islamic values based on financial report information was analyzed using a novel empirical research approach. ESG is a crucial factor in how businesses are assessed, yet there are few clear guidelines on what makes a particular ESG score. ESG rating agencies provide investors a tool to assess companies' ESG performance, just how credit ratings let investors select companies based on their creditworthiness. However, these two are not at all like. First off, unlike creditworthiness, which can be roughly defined as a company's default risk, ESG performance is still a vague concept. Second, compared to financial reporting standards, which have been established and standardized over the course of the past century, ESG reporting is still in its infancy. Even while most relevant firms disclose in some way, there are still inconsistent reporting criteria, and none of them are now recognized as global norms. Companies are encouraged to establish policies that are socially and ecologically responsible and to report on how they are being implemented under the United Nations Global Compact. A collection of guidelines for evaluating and enhancing company governance is known as the OECD Principles for company Governance. Among other things, the Global Reporting Initiative defines a holistic perspective on a company's material challenges, impacts, and management, which helps to encourage sustainability reporting. The latest and most advanced method for categorizing actions that support environmental sustainability is the EU taxonomy, which has a smaller influence (Yoon & Serafeim, 2022).

The phenomenal development in interest in environmental, social, and governance (ESG) gained momentum during the 2008–2009 financial crisis, when companies with stronger social capital had stock returns several percentage points higher than those with lower corporate social responsibility intensity. A swarm of research articles analyzing the impact of ESG-related risks on financial markets quickly followed the global surge in ESG awareness. On the theoretical front, many research publications have examined an extension of the traditional Capital Asset Pricing Model (Pedersen, Fitzgibbons, & Pomorski, 2021). Investors follow the conventional efficient-frontier paradigm and take ESG factors into account when deciding how to assemble their portfolios. Numerous studies have found empirical support for the (yet negligible) influence of ESG data on the financial market. Pelizzon et al. (2021) use a quasi-natural experiment to demonstrate the existence of a temporary price pressure on stocks that

is caused by certain investors' inaccurate interpretation of the significance of the shift in ESG ratings (Pelizzon, Rzeznik, & Hanley, 2021). The effect of ESG rating adjustments on the ownership of mutual funds with specific ESG investing strategies is examined by Berg et al. in their research (Berg, Kölbel, & Rigobon, 2022). The authors discover a link between ratings upgrades and downgrades and stock performance over the long term. Additionally, they demonstrate that corporations only alter their behavior in relation to the Governance pillar score after receiving a downgrade, demonstrating that while ESG ratings appear to have an impact on financial markets, their influence on the actual economy is still very small.

The impact of CSR on Corporate Financial Performance (CFP), as determined by three distinct economic indicators, including Return on Equity (ROE), Return on Assets (ROA), and Return on Invested Capital (ROI), is covered by Lin et al. (2019). The findings confirm the notion that there is a trade-off between committing to the achievement of ESG objectives and maximizing the organization from an economic point of view in favor of shareholders (Lin, Law, Ho, & Sambasivan, 2019). The results demonstrate a negative relationship between CFP and CSR. The approach used in the ESG issuance reflects the lack of clarity and uniform definitions that characterize the field of sustainable investments and lead to weak or even uneven outcomes in revealing the financial effect of ESG ratings. Different sustainability ratings for the same firms are produced by each data provider's own ESG rating system, which has been established with its own unique features. Three distinct causes of divergence—scope, measurement, and weight—are noted as noteworthy in the ESG ratings of five main data suppliers (Berg, Kölbel, & Rigobon, 2022). The reasons for scope variation are the sustainable themes that each rater believes should be considered during the screening process.

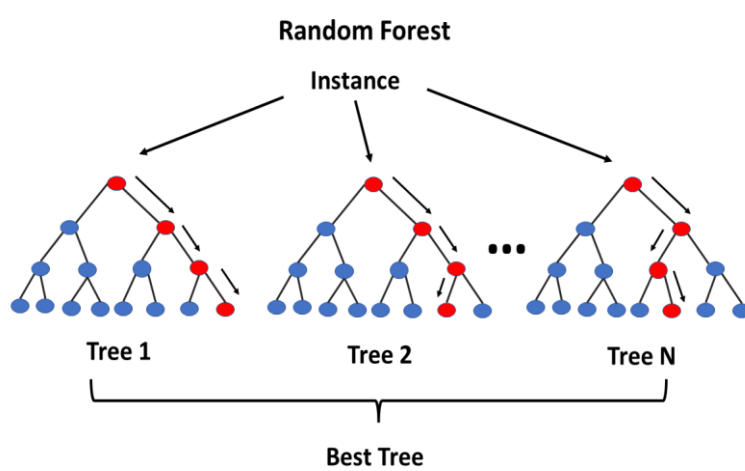
The collection of indicators the data provider chooses to evaluate the firm's quality for each pillar is the subject of measurement divergence. Last but not least, weight divergence refers to differences in how each agency assigns priority to qualities, which indicates that rating agencies have diverse opinions on the relative relevance of features. They discover that measurement divergence accounts for more than half of the entire disparity, whereas scope and weight are only somewhat less significant but still not insignificant. The authors demonstrate that conflicting definitions of E, S, and G components' characteristics, attributes, and standards result in heterogeneous ESG assessments by various rating agencies. Additionally, this absence of consistent findings scatters the effects of ESG investors' preferences on asset prices (Folqué, Escrig-Olmedo, & Corzo Santamaría, 2021).

A random forest technique has been used. The group of ensemble learning techniques includes random forest approaches (Tang, Cai, & Ouyang, 2019). The random forest used in these methods is made up of several decision trees that have either been trained via bagging or bootstrapping. An effective ensemble strategy for raising accuracy is bagging. Different bags are created by combining several decision trees. We choose the bag with the best accuracy out of these bags to be further branched out. The accuracy of the estimations or categorization is then increased as the number of trees included increases. The removal of decision tree

constraints, particularly those related to overfitting, is a significant advantage of random forest trees (Schonlau & Zou, 2020).

Our architecture benefits from the efficient handling of missing data by random forest techniques. Furthermore, they don't require extensive hyperparameter adjustment to provide accurate forecasts. In Figure 1, we show the many kinds of nodes that can be found when using a random forest technique. The root node comes first, then the decision nodes, and finally the leaf nodes. Multiple leaves or decision nodes may exist in one decision node. A decision node that has several leaves is a subtree (Schonlau & Zou, 2020).

Figure 1: Random Forest Graphical Illustration.

The operation of decision trees and random forests is explained by information theory. To maximize entropy, or information gain, which is a measure of uncertainty, is the primary goal for a decision tree. Entropy rises when the level of uncertainty is decreased for a group of independent variables. Higher entropy indicates that more uncertainty was eliminated from the data during decision tree training. The random isolation of the nodes by bagging is the primary benefit of the random forest approach. This method enables the use of various samplings throughout the training stage (Ghatasheh, 2014).

The integrated unsupervised-random forest framework technique allows for the analysis of both the primary components showing a high association with the environmental aspects and the distinction between the various firms in terms of their environmental compliance.

4. Results

A thorough list of equities from exchange traded funds that adhere to Shariah was used in the study. All of the stock investments in an exchange-traded fund must be in Shariah-compliant companies for it to be considered compliant. This indicates that all businesses must conform to Shariah law, which prevents them from engaging in activities relating to gambling, speculation, alcohol, and pigs. Therefore, businesses who possess a prohibited firm or have financial ratios higher than 33.33% are considered non-compliant. A more general summary of the illegal business activities includes adult entertainment, alcohol, gambling, and pork.

The chosen ETFs are shown in Table 1. These ETFs cover both established businesses and big businesses in the financial, retail, and technology sectors, among other industries. All of the companies represented by them are Shariah compliant. Duplicate holdings were eliminated and the holdings of the separate ETFs were combined.

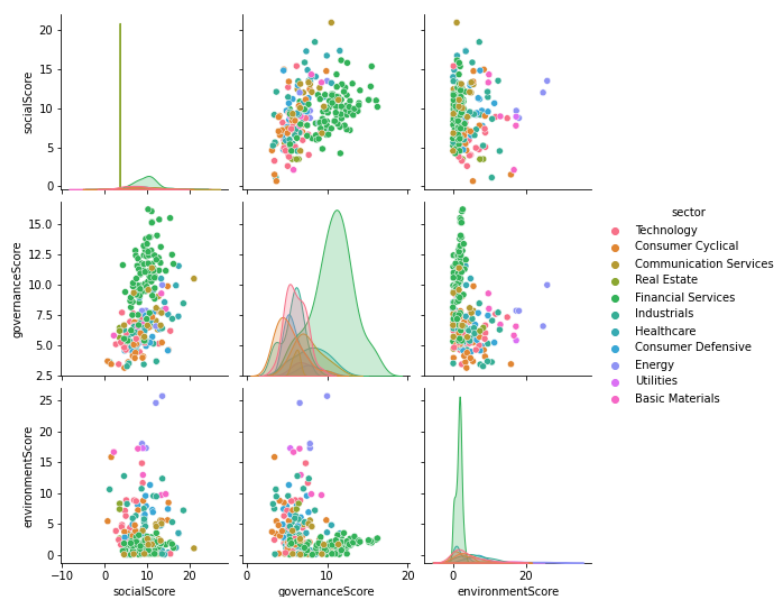
Table 1: Selected Shariah-Compliant ETF for the Selection of the Enterprises.

Ticker	EFT Name
METV	Roundhill Ball Metaverse ETF
IYF	iShares U.S. Financials ETF
DUHP	Dimensional US High Profitability ETF
XLC	Communication Services Select Sector SPDR Fund
IXP	iShares Global Comm Services ETF
IXG	iShares Global Financials ETF
EWCO	Invesco S&P 500 Equal Weight Communication Services ETF
EUFN	iShares MSCI Europe Financials ETF
ESPO	VanEck Video Gaming and eSports ETF
ISUS	iShares MSCI USA Islamic UCITS ETF
UMMA	Wahed Dow Jones Islamic World ETF

Corporate and stock-related data was obtained for each member from Yahoo Finance using its API. This contained typical company information like industry, name, and personnel count as well as important performance metrics like profit margin, EBITDA margin, beta ratio, etc. Additionally, extracts and records of the balance sheet, income statement, and cash flow statement were made. Additionally, sustainability indicators were extracted, including investment into specific items like arms and provided ESG ratings based on social, governance, environmental, and overall total ESG scores.

Figure 2 shows a summary of cross-plots between the social, governmental, and environmental scores. The cross-plot shows that there is a strong association between social score and governance, but only a minor correlation between social and the environment. Given the significant correlation between the social and governance scores, this is a crucial indicator for the use of the deep learning analytical approach.

Figure 2: Comparison Between Social, Government and Environment Score, Categorized by the Sector.

In general, the governance score increases when the social score decreases and vice versa. In contrast, because the distribution is more akin to a circular cloud than a narrow positively stretched point cloud, the environment score is somewhat independent of both social and governance factors. This shows that there is only a weak automatic association between environmental compliance and better social and governmental governance, necessitating a more thorough investigation to ascertain Islamic corporate environmental compliance.

While many companies have excellent social and governance scores, which may be reflected in their location and the composition of their boards, the organizations' operations may not have produced excellent environmental records. Banks may, for example, have close relationships to the community and adhere to tight governance guidelines, but they may also make substantial investments in environmentally risky enterprises.

It is crucial to pick the best cluster separation approach since a company's environmental compliance may not be accurately represented by its ESG compliance score alone. It is feasible to distinguish between organizations that uphold Islamic environmental beliefs and others that would find it challenging to do so thanks to the clustering.

To assess and distinguish between those who adhere to Islamic environmental law and those who may encounter difficulties, another analysis technique is necessary. A comparison of the social, governance, and environmental scores forms the basis of the first study. The findings of the clustering technique are shown in Figure 3, where there is a clear distinction between the environmental score and the social and governance scores.

Figure 3: Comparison Of Social, Governance And Environment Score Separated into Clusters (EC – Environmentally Compliant, Non-EC – Not Environmentally Compliant).

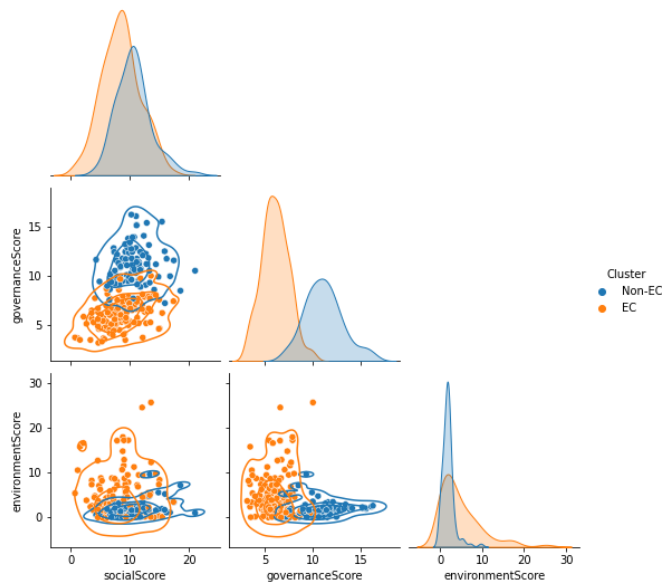
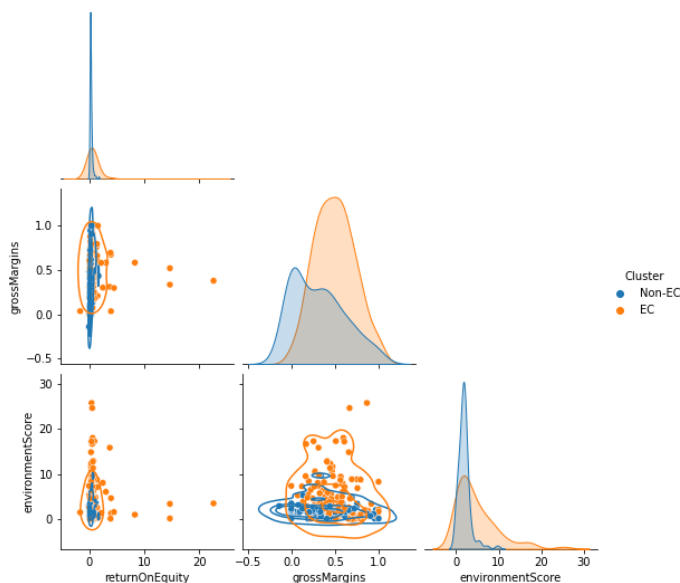

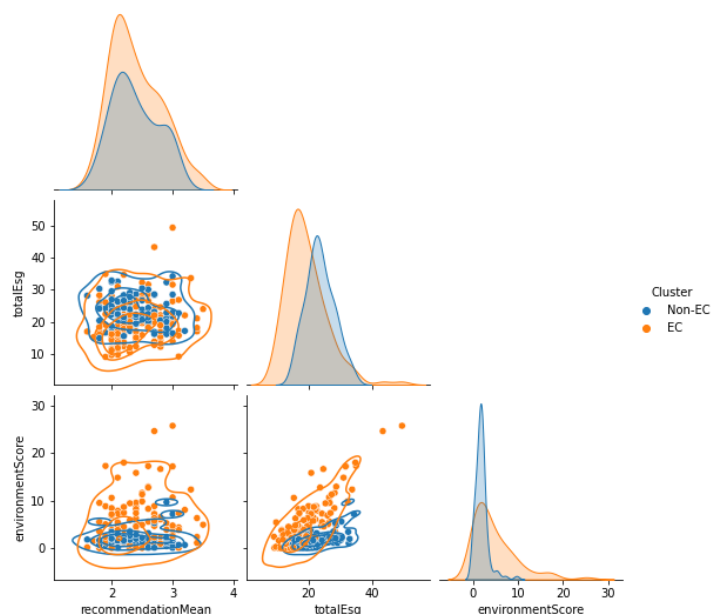
Figure 4 presents the return on equity, gross margins, and environment score in a separate comparison. According to the statistics, Islamic environmental compliance is favorably correlated with higher environmental and return on equity ratings. The contrast between gross margins, return on equity, and environmental score is particularly telling. There are certain companies with large gross margins but low environmental ratings whose adherence to Islamic environmental regulations may face difficulties.

Figure 4: Comparison of Clusters for the Return on Equity, Gross Margins and the Environment Score.

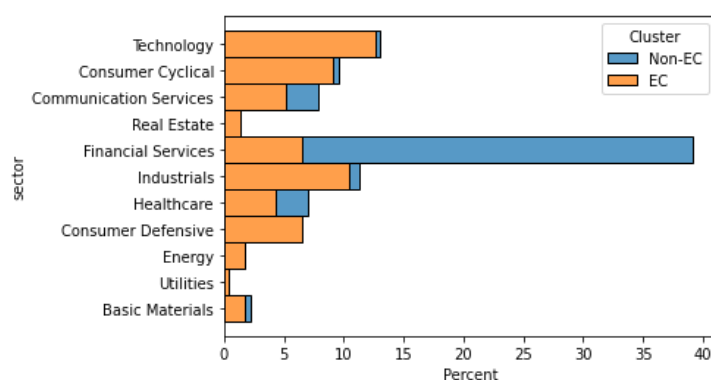
Additionally, Figure 5 shows a comparison of the investor recommendation, environmental, and overall ESG ratings. The findings show that the investment advice could not be in line with environmental score results. To get a better separation in relation to the environment score, the clustering is still rather high.

Figure 5: Recommendation Mean, Total ESG and Environmental Score.

The division of clusters into sectors is the subject of the last comparison. since can be seen, there is a clear division between financial services firms, since some of these institutions may engage in commercial activities that are not always conducive to attaining environmental sustainability goals.

Figure 6: Histogram Comparison Based on Clusters.

We compare the mean key performance metrics for both clusters in Table 2 to give an overview of the framework's performance. The results unmistakably show that Islamic ecologically compatible businesses do far better financially than non-compliant businesses while also scoring significantly higher in terms of the environment. Compared to non-EC compliant businesses, EBITDA margin is more than twice as high, while return on equity and gross margins are also much higher. This demonstrates the significance of accurately assessing

Shariah environmental compliance as this may promote environmental goals while also resulting in improved financial success.

Table 2: Comparison of Key Performance Indicators for Shariah Environmentally Compliant and Non-Compliant Enterprises.

	EC	NON-EC
Ebitda Margin	0.278631	0.123591
Return On Equity	0.995997	0.212491
Gross Margins	0.494910	0.310714
Environment Score	4.774130	1.825978

Conclusion

Investors are increasingly taking into account environmental, social, and governance factors in order to examine their investment decisions and achieve greater impact investments. Investors are coming under more and more social pressure to ensure that when allocating capital, the environment's impact, society's impact, and corporate governance standards are taken into account in addition to profitability considerations. Due to this, there has been an increase in companies being divested from those engage in highly polluting industries, forced labor, and lack of diversity in the workforce. Islamic banking embraces Shariah law's tenets, which heavily emphasize promoting society and preserving the environment.

It can be difficult to determine if firms are Shariah compliant in terms of the environment since environmental ESG ratings could not accurately reflect all of a corporation's environmental effect or its compliance with Shariah. In addition to evaluating a company's financial success, this article introduces a new data-driven approach for assessing its Shariah-compliant environmental performance. The deep learning system uses an unsupervised-random forest learning method to classify environmental compliance while also measuring these firms' financial performance. Large Islamic-compliant US listed firms were the subject of an investigation, which revealed high clustering performance and difference between Islamic environmental compliance and non-compliance.

References

- Abdelzaher, D. M., & Abdelzaher, A. (2017). Beyond environmental regulations: Exploring the potential of “eco-Islam” in boosting environmental ethics within SMEs in Arab markets. *Journal of Business Ethics*, 145(2), 357-371.
- Armstrong, A. (2020). Ethics and ESG. *Australasian Accounting, Business and Finance Journal*, 14(3), 6-17.
- Audemard, G., Bellart, S., Bounia, L., Koriche, F., Lagniez, J. M., & Marquis, P. (2022). On the explanatory power of Boolean decision trees. *Data & Knowledge Engineering*, 102088.
- Devie, D., Liman, L. P., Tarigan, J., & Jie, F. (2019). Corporate social responsibility, financial performance and risk in Indonesian natural resources industry. *Social Responsibility Journal*.
- Emari, H., Vazifehdoust, H., & Nikoomaram, H. (2017). Islam and environmental consciousness: a new scale development. *Journal of religion and health*, 56(2), 706-724.
- Folqué, M., Escrig-Olmedo, E., & Corzo Santamaría, T. (2021). Sustainable development and financial system: Integrating ESG risks through sustainable investment strategies in a climate change context. *Sustainable Development*, 29(5), 876-890.
- Fränti, P., & Sieranoja, S. (2018). K-means properties on six clustering benchmark datasets. *Applied intelligence*, 4743-4759.
- Gada, M. Y. (2014). Environmental ethics in Islam: Principles and perspectives. *World Journal of Islamic History and Civilization*, 4(4), 130-138.
- Ghatasheh, N. (2014). Business analytics using random forest trees for credit risk prediction: a comparison study. *International Journal of Advanced Science and Technology*, 72, 19-30.
- Ghernaout, D. (2017). Environmental principles in the Holy Koran and the Sayings of the Prophet Muhammad. *American Journal of Environmental Protection*, 6(3), 75-79.
- Islam, M. A., Yousuf, S., Hossain, K. F., & Islam, M. R. (2014). Green financing in Bangladesh: challenges and opportunities—a descriptive approach. *International Journal of green economics*, 8(1), 74-91.
- Lindgreen, A., & Swaen, V. (2010). Corporate social responsibility. *International journal of management reviews*, 12(1), 1-7.
- Nelson, T. (2018). ESG, climate change risk and disclosure. *Governance Directions*, 70(11), 705-709.
- Pavlidis, N. G., Plagianakos, V. P., Tasoulis, D. K., & Vrahatis, M. N. (2006). Financial forecasting through unsupervised clustering and neural networks. *Operational Research*, 103-127.
- Schonlau, M., & Zou, R. Y. (2020). The random forest algorithm for statistical learning. . *The Stata Journal* , 20(1), 3-29.

Singhania, M., & Saini, N. (2021). Institutional framework of ESG disclosures: comparative analysis of developed and developing countries. *Journal of Sustainable Finance & Investment*, 1-44.

Tang, L., Cai, F., & Ouyang, Y. (2019). Applying a nonparametric random forest algorithm to assess the credit risk of the energy industry in China. *Technological Forecasting and Social Change*, 144, 563-572.

Williams, C. A., & Nagy, D. M. (2020). ESG and Climate Change Blind Spots: Turning the Corner on SEC Disclosure. *Tex. L. Rev.*, 99, 1453.

Yoon, A. S., & Serafeim, G. (2022). Understanding the Business Relevance of ESG Issues. *Journal of Financial Reporting*.

Zhang, T., Ramakrishnan, R., & Livny, M. (1997). BIRCH: A new data clustering algorithm and its applications. *Data mining and knowledge discovery*, 141-182.

JIE

Year/Yıl 2024 | Volume/Cilt 4 | Issue/Sayı 1
Journal of Islamic Economics | İslam Ekonomisi Dergisi

Yüksek Öğretimde İslami Finansın Son 35 yılı: 1989-2023 Arası Dönemde Türkiye’de İslami Finans Alanında Hazırlanan Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi

Ahmet Çakmak | ackmk0671@gmail.com | ORCID: 0000-0003-2677-1930

Dr., Ankara, Türkiye

Ünal Efe | unalefe@hotmail.com | ORCID: 0000-0002-7510-6817

Dr., Kuveyt Türk Katılım Bankası Ankara Bölge Müdürlüğü

Araştırma Bilgisi / Research Information	
Araştırma Türü / Research Type	Araştırma Makalesi / Research Article
Teslim Tarihi / Date of Submission	16.11.2023
Kabul Tarihi / Date of Acceptance	19.12.2023
Yayın Tarihi / Date of Publication	15.01.2024
DOI	10.55237/jie.1392142
Atıf / Citation	Çakmak, A. & Efe, Ü. (2024). “Yüksek Öğretimde İslami Finansın Son 35 yılı: 1989-2023 Arası Dönemde Türkiye’de İslami Finans Alanında Hazırlanan Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi.” Journal of Islamic Economics, 4(1):55-74
Hakem Değerlendirmesi / Peer-Review	Double anonymized - Two external
Etik Beyanı / Ethical Statement	Bu çalışmayı yürütür ve yazarken kullanılan tüm kaynaklara uygun bir şekilde atıfta bulunulmuştur / While conducting and writing this study, all the sources used have been appropriately cited.
İntihal Kontrolü / Plagiarism Checks	Evet – Turnitin/ / Yes - Turnitin
Çıkar Çatışması / Conflict of Interest	Yazarın beyan edecek herhangi bir çıkar çatışması yoktur / The author has no conflict of interest to declare.
Şikayet / Complaints	jie@asbu.edu.tr
Destek Fonu / Grand Support	Yazar, bu araştırmayı yaparken herhangi bir dış finansman almadığını beyan eder / The author acknowledges that they received no external funding in support of this research.
Telif Hakkı ve Lisans / Copyright & Licence	Dergimizde yayın yapan yazarlar CC BY-NC 4.0 kapsamında lisanslanan çalışmalarının telif hakkını saklı tutar / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Özet

Türkiye’de ilk olarak 1980’li yıllarda bankacılık sisteminin içerisinde yer alan İslami finans anlayışı, bugün itibarıyla tüm bankacılık sistemi içerisinde yüzde 9’a yakın pazar payı ve üzerine çok sayıda akademik çalışma yapılan bir alan haline gelmiştir. Bu çalışmanın amacı, dünyada ve Türkiye’de hızlı gelişim gösteren ve tüm finans kesimi içinde dikkate değer bir büyüklüğe ulaşan İslami finans alanında yapılan çalışmaları tespit etmek ve literatüre özet bir katkı yapmaktır. Bu amaçla, Yükseköğretim Kurulunun (YÖK) Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında yer alan ve 1989-2023 yılları arasında yayınlanan toplam 894 yüksek lisans ve doktora tez çalışması bibliyometrik analiz yöntemi ile incelenmiştir. Yapılan taramada İslami finans alanı için anahtar kelimeler olarak İslami finans, katılım finans, faizsiz finans, İslami banka, katılım bankası, faizsiz banka, İslami sigorta, katılım sigortası, tekafül, İslami sermaye piyasası, katılım sermaye piyasası, sukuk, kira sertifikası, İslami fon, katılım fonu, İslami endeks, katılım endeksi, İslami mikrofinans, katılım mikrofinans ve karz-ı hasen kullanılmıştır. Bu anahtar kelimeler hem tez başlıklarında hem tez özetlerinde aranmıştır. Sonuçlar 8 başlık halinde tablo ve grafikler yardımıyla gösterilmiştir. Bu çalışma, İslami finans konusunun her geçen yıl daha fazla ilgili odağı olduğunu, öğrenci ve akademisyenlerin İslami finans alanına her geçen gün daha fazla ilgi duyduklarını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslami Finans, Katılım Finans, İslami Banka, Katılım Bankası, Bibliyometrik Analiz

JEL Kodları: G21, G29

The Last 35 Years of Islamic Finance in Higher Education: A Bibliometric Analysis of Graduate Theses on Islamic Finance in Türkiye between 1989-2023

Abstract

Islamic finance, which was included in the banking system for the first time in Türkiye in the 1980s, has become a field with a market share of nearly 9 percent in the entire banking system and a lot of academic studies on it as of today. The main purpose of this study is to identify the studies carried out in the field of Islamic finance, which has developed rapidly in the world and Türkiye and reached a remarkable size in the entire financial sector, and to make a brief contribution to the literature. For this purpose, a total of 894 master's and doctoral thesis studies published between 1983-2023 in the National Thesis Center Database of the Council of Higher Education (YÖK) were examined by bibliometric analysis method. The results are shown in 8 titles with the help of tables and graphs. The keywords used for the field of Islamic finance were Islamic finance, participation finance, interest-free finance, Islamic bank, participation bank, interest-free bank, Islamic insurance, participation insurance, takaful, Islamic capital market, participation capital market, sukuk, lease certificate, Islamic fund, participation fund, Islamic index, participation index, Islamic microfinance, participation microfinance, and karz-ı hasen. These keywords were screened in both thesis titles and thesis abstracts. This study reveals that the subject of Islamic finance has become more and more relevant every year, and students and academics are becoming more and more interested in the field of Islamic finance.

Keywords: Islamic Finance, Participation Finance, Islamic Bank, Participation Bank, Bibliometric Analysis

JEL Codes: G21, G29

Giriş

Temel olarak sayma ve tasnife dayanan bir inceleme süreci olan bibliyometri, yayınlanmış tez, makale, çalışma raporu vb. neticesinde oluşan bilimsel bilginin matematiksel ve istatistiksel tekniklerle incelenmesi (Pritchard, 1969; Diodato, 1994; Nebioğlu, 2019; Karaoğlan, 2020) ortaya konulması olarak tanımlanmaktadır. Bilimin kümülatif ilerleme metodolojisi perspektifinden bakıldığında bilimsel bilgi içeren çalışmaların nicelik ve nitelik açısından gelişimi ilgili bilim dalının performansının değerlendirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu kapsamda bibliyometrik analiz çalışmaları, disiplinin performans gelişimi ve çalışmaların niteliksel ve niceliksel açıdan değerlendirilmesi imkânı sunmaktadır. (Al ve Soydal, 2012; Karaoğlan, 2020). Bununla birlikte disipline katkı sağlayan bilim adamlarının ve akademik yayınların kalite ve niteliklerinin belirlenmesi, diğer disiplinlerle ilişkisinin belirlenmesi açısından analiz çalışması önem arz etmektedir. Bibliyometrik çalışmalarla elde edilen bulgular, disiplin, bilim dalının gelişim sürecinin tespiti, muhtemel problem, eksikliklerin tespit edilmesi, geliştirmeye dönük önerilerin tartışılmasına olanak sağlamaktadır (Üstdiken ve Pasadeos, 1993; Şakar ve Cerit, 2013; Ulu ve Akdağ, 2015).

Türkiye’de İslami finans sektörünün gelişimine paralel olarak İslami finans eğitiminin geliştiği ve bu alandaki akademik çalışmaların da arttığı söylenebilir. Özellikle son on yılda disiplinler arası İslami finans ve katılım bankacılığı gibi programların açılmaya başladığını görmekteyiz. Bu çalışmada, Yükseköğretim Kurulunun (YÖK) Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında yer alan ve İslami finans alanı ile ilişkili olarak yazılmış olan lisansüstü tezlerin bibliyometrik araştırması yapılmıştır. Selçuk ve Yardımcıoğlu (2017) bu kapsamda benzer nitelikte yapılmış bir çalışma olup, İslam ekonomisi ve finansı şeklinde daha geniş bir alanı taramıştır. Bu çalışmadan sonra İslam ekonomisi ve finansı alanında birçok akademik programın açılmış olması ve akademiye bu alana olan ilginin artması nedeniyle, çalışmamızın İslami finans alanında daha spesifik ve güncel bilgi sunarak, son yıllardaki gelişmelerin seyrine ışık tutacağı düşünülmektedir.

Çalışma, 8 başlık halinde tablo ve grafikler yardımıyla açıklanmıştır. Bu başlıklar;

- Bibliyometrik çalışmaların literatür incelemesi
- Lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımı
- Yüksek lisans tezlerinin üniversitelere göre dağılımı
- Doktora tezlerinin üniversitelere göre dağılımı
- Lisansüstü tezlerin danışmanlara göre dağılımı
- Lisansüstü tezlerin yazıldıkları dillere göre dağılımı
- Lisansüstü tezlerin konularına göre dağılımı
- Devlet ve vakıf üniversitelerine göre yüksek lisans ve doktora tezlerinin dağılımı
- Devlet ve vakıf üniversitelerine göre Türkçe, Arapça ve İngilizce tezlerinin dağılımı

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde genel olarak İslami finans kavramı incelenmiş ve İslami finansın temel ilkeleri açıklanmıştır. İkinci bölümde, İslami finans alanında yapılmış olan çalışmalara yer verilmiştir. Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde 1989-2023 yılları arasında yayınlanan toplam 894 yüksek lisans ve doktora tez çalışması bibliyometrik analiz yöntemi ile incelenmiştir.

1. Genel Olarak İslami Finans Kavramı ve İslami Finansın Temel İlkeleri

İslami finans, her çeşit finansal işlemlerin İslami kurallar çerçevesinde uygulandığı sistemin adıdır. İslami finansı geleneksel finanstan farklılaştıran en önemli özellik, İslami finansın faiz içermemesidir. Tasarruf sahiplerine faiz yerine kâr payı ödenmesi ve tasarrufların reel yatırımlara yönlendirilmesi İslami finansı geleneksel finanstan ayıran en önemli unsurlardır (Dinçer ve Yüksel, 2018). İslami finans sistemi, tüm finansal işlemleri ve operasyonları konvansiyonel finans sistemi içerisinde gerçekleştirirken diğer yandan bu işlemlerin ve operasyonların İslami kurallara uygunluğunu öncelikler. İslami finans alanında kullanılan başlıca ürünler ve süreçler incelendiğinde, katılım bankacılığını, katılım sigortacılığını (tekâfül), kira sertifikalarını (sukûk), katılım endeksini, mudârebe, müşâreke murâbaha, icâre, selem, istisnâ ürün ve süreçlerini görmekteyiz. Bu finansal ürün ve süreçlerin İslami kurallara uygun olması, İslami finansın en önemli dayanak noktalarıdır (Güçlü ve Kılıç, 2020).

İslami finans anlayışı, yanlış ve haksız uygulamaları ortadan kaldıran bir sistem olmasının yanında sosyal, politik, kültürel ve ekonomi alanda da insanların yararını gözetleyen bir anlayıştır. İslam hukuku kaidelerini esas alan prensiplerden oluşan İslami finansın bu temel prensiplerini üç başlık altında özetlemek mümkündür (Karahana ve Ersoy, 2016): Faizin yasak olması, risk, kâr ve zarar paylaşımı, garar yasağı.

İslami finasta iktisadi ve sosyal faaliyetlerin merkezinde insan unsuru bulunmaktadır. Odağında insan olan İslami finansın faaliyet alanları aşağıdaki temel ilkelere göre tanzim edilir (Görmüş, Albayrak, Yabancı, 2019):

- İslami finans yöntemleri kullanılırken elde edilen kâr başkasının zararına yol açmayan bir kazançtır. İslami finasta toplumun ahlaki değerleri göz önünde bulundurulur.
- İslami finans kurumları faaliyet alanları içerisinde mal ticareti yapmaktadırlar ve faizsiz çalışırlar. Sadece para ticareti ile elde edilen kazanç faizdir ve haramdır. Mal ticareti ise helaldir.
- İslami finasta finansal kurumlar, kaynakları doğrudan üretime yöneltirler. Bu doğrultuda finansmanı sağlayan kurumlar, sağladıkları finansmanın nereye kullanıldığını bilmek ve takip etmek durumundadırlar.
- İslami finasta, sağlanan kâr ve zarar paylaşılır. Ticari faaliyetlerde kâr elde edildiği gibi zarar etme riski de bulunmaktadır. Mudiler, finans kurumlarıyla yaptıkları vekalet anlaşmasıyla ortak olarak hem kârı hem de zararı paylaşmaktadırlar.
- Para malı temsil eden bir senettir ve İslami finasta finans kuruluşları para ticaretiyle uğraşmazlar. İslami finasta para, üretime, ticarete ve sabit yatırımlara kanalize edilmektedir ve bu finansal süreçlerden sağlanan gelir, helal kazançtır.

- İslami finansta finans kuruluşları, açık ve tanımlanmış olmayan işlemler ve karşılığı belli olmayan süreçlerle ilgilenmezler. İslami finansta finansal kuruluşlar, reel değerler ile tanımlanan açık ve net işlemlerle uğraşır.
- İslami finansta gayri meşru sayılan faaliyetlere, adaletsiz olan ve başkasının zararına yol açan işlemlere, haram sayılan maddelerin üretim ve ticaretine hiçbir surette destek olunmaz.

2. İslami Finans Alanında Yapılan Çalışmaların Literatür İncelemesi

İslami finans alanında Türkiye’de 1950’lili yıllardan bugüne 2000’in üzerinde kitap, tez, makale ve bildiri kaleme alınmıştır. 1990’lı yıllara kadar çoğunlukla telif ve çeviri kitaplar yazılmış olmasına karşın 1990’lardan sonra İslami finansla ilgili tez çalışmalarına ağırlık verilmiştir. Akademik makale çalışmalarının artmaya başladığı dönem 2000’li yıllardan sonra olmuştur. İslami finansla ilgili çalışmaların en fazla olduğu dönem ise 2010’lu yıllardan sonradır. İslami finans alanında özellikle son on yılda çok sayıda kongre ve sempozyum düzenlenmiş ve bu organizasyonlarda 800’ün üzerinde bildiri sunulmuştur (Ok ve Atar, 2019). Literatürde farklı alanlarda yapılmış bibliyometrik çalışmalar görmek mümkündür. Bu çalışmalar Tablo 1’de görülmektedir.

Tablo 1: Bibliyometrik Çalışmaların Literatür İncelemesi

Yazarlar	Yayın	Temel Konu ve Detaylar
Yalçın, (2010).	Millî Folklor Dergisi’nin Bibliyometrik Profili (2007-2009).	Bu çalışmada, 2007-2009 yılları arasında yayımlanan MFD’deki 174 makale incelenmiştir. Makaleler, bibliyometrik özellikleri açısından çözümlenmiştir.
Ulu ve Akdağ, (2015).	Dergilerde Yayınlanan Hakem Denetimli Makalelerin Bibliyometrik Profili: Selçuk İletişim Örneği.	Selçuk İletişim Dergisi’ne yer alana 464 makale incelenmiştir.
Haydaroğlu, (2022).	İktisat Alanında Göç Konusunda Yapılan Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi.	Çalışmada ekonomi bilim alanında "Göç" tez başlığını içeren 131 adet yüksek lisans ve doktora tez çalışması bibliyometrik analiz yöntemiyle incelenmiştir.
Yıldırım ve Çelikkaya, (2022).	Türkiye’de İktisat Alanında Hazırlanmış Olan Doktora Tezlerinin Bibliyometrik Analizi.	Türkiye’de, 1984 – 2020 yılları arasında iktisat alanında yazılan 1955 adet doktora tezinin bibliyometrik profili analiz edilmiştir.
Çabukoğlu ve Yardımcıoğlu, (2017).	Türkiye’de İktisat Alanında Yapılmış Doktora Tezlerinin Bibliyometrik Analizi (1978-2017).	Türkiye’de iktisat alanında yapılmış 1564 adet doktora tezi bibliyometrik analiz yöntemiyle incelenmiştir.

Beşel, (2017)	Türkiye’de Maliye Alanında Yapılmış Lisansüstü Tezlerin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi (2003-2017).	Maliye alanında yapılmış 1380’i yüksek lisans ve 334’ü doktora olmak üzere toplam 1714 tez bibliyometrik özellikleri açısından çözümlenmiştir.
Zeren ve Kaya, (2020).	Dijital Pazarlama: Ulusal Yazının Bibliyometrik Analizi.	Bu çalışmada, dijital pazarlama alanında 334 adet doktora ve yüksek lisans tezin araştırmaya dahil edilerek bibliyometrik analize tabi tutulmuştur.
Şakar ve Cerit, (2013).	Uluslararası Alan İndekslerinde Türkiye Pazarlama Yazını: Bibliyometrik Analizler ve Nitel Bir Araştırma.	Bu çalışma, WoS'ta yer alan ve 1980-2012 yılları arasında “Türkiye adresli” ve konu başlığında “pazarlama” kelimesi yer alan 173 adet yayının bibliyometrik analizi gerçekleştirilmiştir.
Çarıkçı ve Yaman, (2019).	Muhasebe-Finans Öğrencileri Üzerine Yapılan Araştırmaların Bibliyometrik Analizi.	Muhasebe veya finans konusu kapsamında yayını kabul eden dergilerden 2009-2018 yılları arasında yayınlanmış 54 adet makale incelenmiştir.
Alkan, (2014).	Türkiye’de Muhasebe Alanında Yapılan Lisansüstü Tez Çalışmaları Üzerine Bir Araştırma (1984-2012).	Çalışma, Türkiye’deki üniversitelerde muhasebe alanında 1984-2012 yılları arasında yapılmış 656 adet yüksek lisans ve doktora tezini kapsamaktadır.
Pekdemir, Erdoğan, Şen ve Yeke, (2015).	Yönetim ve Organizasyon Alanında Bir Bilim Dalında 2004-2015 Yılları Arasında Yönetilmiş Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi.	Çalışmada, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi ve Organizasyon Bilim Dalında 2005- 2014 yılları arasında tamamlanmış olan 59’u yüksek lisans, 43’ü doktora tezi olmak üzere toplam 102 tez incelenmiştir.
Pekdemir, Sözüer, Yaşlıoğlu ve Ceran, (2016).	Yönetim ve Organizasyon Yazını Üzerine İnceleme: Bir Anabilim Dalı Akademisyenlerinin 2005-2014 Yılları Arasındaki Yayınları.	Bu çalışma, 2005-2014 yılları arasındaki İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme Yönetimi ve Organizasyon Anabilim Dalı adresli 147 akademik yayını kapsamaktadır.
Güler, (2021).	Siyasi Partiler Hukuku İle İlgili Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi.	Siyasi partiler hukuku ile ilgili 93 adet lisansüstü tezi kapsamaktadır.
Çokişler, (2019).	Uluslararası İlişkiler Dergisinin Bibliyometrik Analizi (2004-2017).	Bu araştırma, Uluslararası İlişkiler Dergisi’nin 14 yıllık yayın hayatında yer alan toplam 316 makale ve 319 yazar hakkındaki bibliyometrik analizini kapsamaktadır.
Sarıdağ ve Doğan, (2022).	Dünyada ve Türkiye’de Davranışsal Finans Kavramının Bibliyometrik Analiz Teknikleri Kullanılarak İncelenmesi.	Davranışsal finans alanında WoS veri tabanından elde edilen 1986-2021 yılları arası yapılan 1715 çalışma incelenmiştir.

Özdemir ve Altıntaş, (2021).	Bankacılıkta Müşteri Deneyimine Yönelik Bibliyometrik Analiz: 1991-2020 Dönemine Ait Temaların ve İlişki Ağlarının Belirlenmesi.	Çalışma, bankacılıkta müşteri deneyimi konusunda 1991-2020 yıllarını kapsayan dönemde WoS veri tabanında yer alan 293 makale üzerinden bibliyometrik analiz yöntemiyle yürütülmüştür.
Gündoğdu, A. (2017a).	Türkiye’de Bankacılık Alanında Yayınlanmış Akademik Çalışmaların Analizi.	Çalışma, Türkiye’de 2008-2015 yılları arasında bankacılık alanında yazılan 259 doktora tezini, 999 yüksek lisans tezini ve 184 makaleyi kapsamaktadır.
Gündoğdu, A. (2017b).	Türkiye’de Sermaye Piyasası Alanında Bilimsel Yazın Taraması.	Çalışma, Türkiye’de 2002-2015 yılları arasında sermaye piyasası alanında yazılan 149 doktora tezi, 438 yüksek lisans tezi ve 197 makaleyi kapsamaktadır.
Yücel, Öncü ve Kartal (2015).	Türkiye’de Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartları Konularında Yayınlanmış Akademik Çalışmalar (2007-2014 Arası Literatür Taraması)	Çalışmada, Türkiye’de 2007-2014 yılları arasında, muhasebe ve finansal raporlama standartları konularında yayınlanan 493 makale ve Türkiye’deki üniversiteler bünyesinde yazılmış 364 lisansüstü tez analiz edilmiştir.
Karadağ, (2009).	Eğitim Bilimleri Alanında Yapılmış Doktora Tezlerinin Tematik Açından İncelenmesi.	Bu çalışmada, eğitim bilimleri alanında 211 adet doktora tezi araştırmaya dahil edilerek bibliyometrik analize tabi tutulmuştur.
Öner, (2023).	İslam Ekonomisi ve İslami Finansın Gelişimi: 2014-2022 Dönemine Ait Bibliyometrik Bir Analiz.	İslam ekonomisi ve finansı alanında Türkiye ve tüm dünyada 2014-2022 yılları arasında yayınlanan 1970 çalışma bibliyometrik analiz yöntemi ile ele alınmıştır.
Konak ve Demir, (2023).	İslami Sigortacılık (Tekafül) Üzerine Bibliyometrik Bir Analiz.	Bu çalışmada WoS veri tabanında “Takafül” taraması sonucunda elde edilen bütün çalışmalar dahil edilmiş ve toplam 371 çalışma analiz kapsamında ele alınmıştır.
Buşan, (2021).	İslam Ekonomisi ve Finansı Alanyazının Bibliyometrik Analizi.	Bu çalışmada, 1994-2021 yılları arasında WoS’da yayınlanmış, İslami finans konularını incelemiş, 1993 makalenin bibliyometrik analizi yapılmıştır.
Akbaş, Tura ve Kaya, (2021).	Web of Science Core Collection Veri Tabanında İslami Bankacılık ile İlgili Yapılan Makalelerin Bibliyometrik Analizi.	Çalışmada, İslami bankacılık alanında Web of Science atf dizininde 1982-2020 Haziran aylarını kapsayan tarama sonucunda 307 adet makaleye ulaşılmış ve bu makaleler analiz kapsamında incelenmiştir.

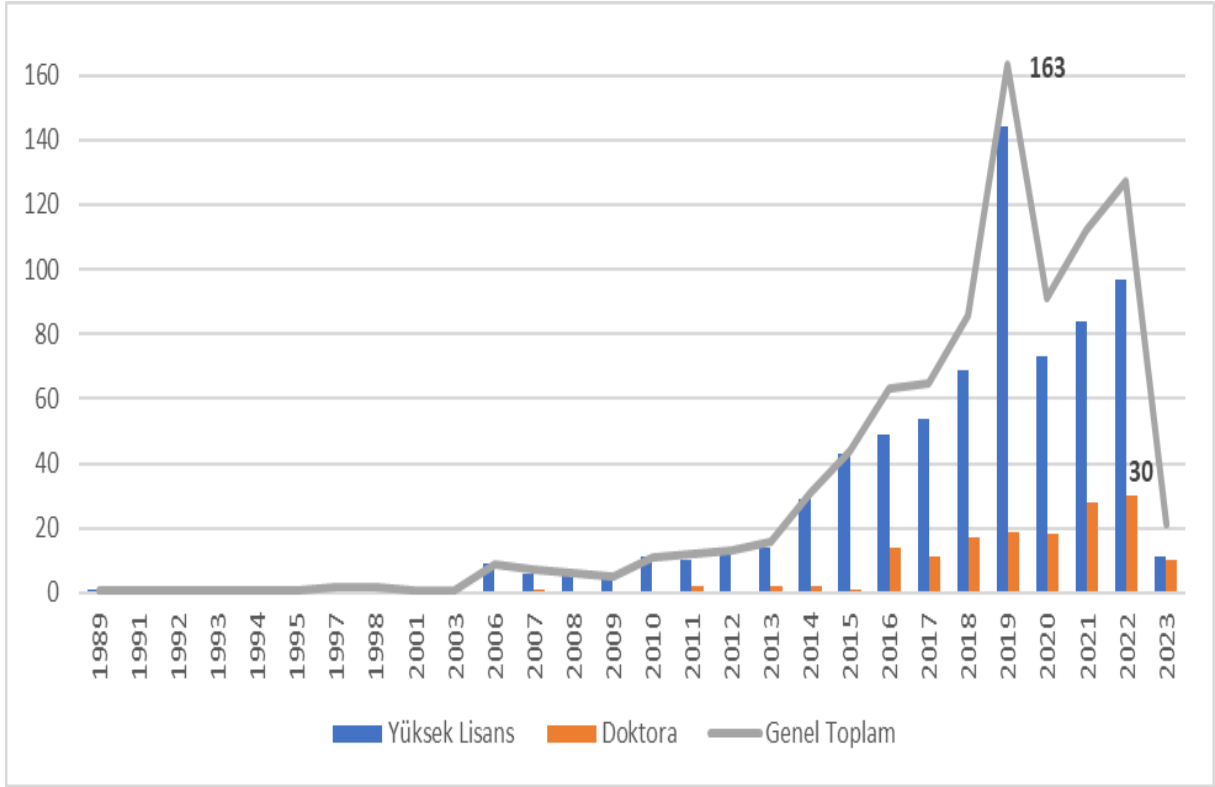
Karaoğlan, S. (2020).	İslami Finans Literatürünün Retrospektifi: Geçmiş ve Gelecek Öngörülerini Üzerine Bibliyometrik Bir Analiz.	Bu çalışmada, çalışmaların başlığında, özetinde ve anahtar kelimelerinde "Islamic finance" kavramını geçen ve Scopus veri tabanında ulaşılabilen 1786 çalışma irdelenmiştir.
Kartal, (2018).	Türkiye'de Faizsiz Bankacılık Alanında Yayınlanmış Tezlerin Analizi.	Bu çalışmada, Türkiye'de 1986-2017 dönemleri arasında faizsiz bankacılık alanında yazılmış 20 doktora tezinin ve 131 yüksek lisans tezinin analizi yapılmıştır.
Selçuk ve Yardımcıoğlu, (2017).	İslam Ekonomisi ve Finansı Alanında Türkiye'de Yazılan Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi	Çalışmada, Türkiye'de yazılan İslam ekonomisi ve finansı alanında yayınlanmış olan 326 adet yüksek lisans ve 75 adet doktora tezi tespit edilerek bu tezlerin bibliyometrik analizi yapılmıştır.

Kaynak: Yazarlar

3. Bibliyometrik Analiz

Çalışma kapsamında YÖK Ulusal Tez Merkezinde yapılan taramada İslami finans alanı için kullanılan anahtar kelimeler şunlardır: İslami finans, katılım finans, faizsiz finans, İslami banka, katılım bankası, faizsiz banka, İslami sigorta, katılım sigortası, tekafül, İslami sermaye piyasası, katılım sermaye piyasası, sukuk, kira sertifikası, İslami fon, katılım fonu, İslami endeks, katılım endeksi, İslami mikrofinans, katılım mikrofinans, ve karz-ı hasen. Bu anahtar kelimeler hem tez başlıklarında hem tez özetlerinde aranmıştır. Bulunan tezler tek tek incelenerek çalışma kapsamının İslami finans ile ilişkili olup olmadığı incelenmiş ve bu şekilde elemeye tabi tutulmuştur. Neticede, İslami finans ile ilgili, yayın aralığı 1989-2023 olan, toplam 894 yüksek lisans ve doktora tez çalışması tespit edilmiştir. Bu çalışmaların ekonomi, bankacılık, işletme, din, sigortacılık, maliye gibi farklı kategoriler altında yer aldığı görülmüştür.

İslami finans alanında tespit ettiğimiz ilk tez çalışması, 1989 yılında yazılan bir yüksek lisans tezidir. 1989 ile 2003 arasında lisansüstü tez sayısı 1 ile 2 arasında değişmekteyken, 2006 ile 2013 arasında bu sayı 9 ile 16 arasında değişmektedir. 2013'ten sonra önemli ölçüde artış gösteren tez sayısı 2019'da 144 yüksek lisans tezi ile en yüksek sayıya ulaşmıştır. 2019'daki tez sayısının toplam tez sayısına oranı yüzde 18,2'dir. Doktora tezi sayısı ise 2022'de 30 olarak en yüksek değerine ulaşmıştır. Bugüne kadar yazılan lisansüstü tezlerin yüzde 82,4'ü yüksek lisans tezi iken yüzde 17,6'sı doktora tezidir.

Grafik 1: Lisansüstü Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı**Kaynak: Yazarlar**

Yüksek lisans tezlerinin üniversitelere göre dağılımını gösteren Tablo 2’de yer alan üniversiteler en çok yüksek lisans tezi yazılmış olan ilk 15 üniversitede olup, bu üniversitelerde yazılan yüksek lisans tez sayısının toplama oranı yüzde 52,8’dir. Tablo 2’de yer alan toplam sütunu 1989 ile 2023 arasında yazılan toplam 737 yüksek lisans tezinin 389 tanesinin bu üniversitelerde yazıldığını göstermektedir. Hacı Bayram Veli Üniversitesi’nin 2018’de kurulması ve Gazi Üniversitesi bünyesindeki bazı akademik birimlerin buraya nakledilmesi nedeniyle Gazi Üniversitesi’nde 2019’dan itibaren tez yazılmadığı görülmektedir.

Tablo 2: Yüksek Lisans Tezlerinin Üniversitelere Göre Dağılımı

Üniversite	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Toplam
Marmara Üni.		6	5	3	3	20	6	3	4	61
İstanbul Sabahattin Zaim Üni.	3	2	3	6	5	11	12	13	5	60
İstanbul Üni.	2		1	4	7	18	6	6	5	54
Sakarya Üni.	1	1	3	3	4	7	5	3	4	38
İstanbul Ticaret Üni.	1	2	6	1	7	1	1	4	4	29
Gazi Üni.	4	3	1	1	3					23
Karabük Üni.	1	1		1	1	2	3	5	8	22
Selçuk Üni.		1	1	1	2	2		2	3	18
Süleyman Demirel Üni.	3	2	1	1	1	1		1	3	17
Bahçeşehir Üni.		1	2	1	1	3	1		4	13
Bingöl Üni.						4	3	3	3	13
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üni.			1	1	2	2	3			11
Atatürk Üni.		1	1	1	1	3	1		1	10
Bolu Abant İzzet Baysal Üni. Üni.					1	7	2			10
Necmettin Erbakan Üni.				1	1	3	1	1	3	10

Kaynak: Yazarlar

Doktora tezlerinin üniversitelere göre dağılımını gösteren Tablo 3'te yer alan üniversiteler en çok doktora tezi yazılmış olan ilk 15 üniversite olup, bu üniversitelerde yazılan doktora tez sayısının toplama oranı yüzde 63,1'dir.

Tablo 3: Doktora Tezlerinin Üniversitelere Göre Dağılımı

Üniversite	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Toplam
İstanbul Üni.		1	1	1	3	2	2	5		16
İstanbul Sabahattin Zaim Üni.				2	4	2	5	1		14
Marmara Üni.	1		1	1	2		2	1		12
Sakarya Üni.		2		2		2		2	4	12
Atatürk Üniversitesi		1	1	1		2	2	1		8
Necmettin Erbakan Üni.		1		2	1		2	2		8
Bolu Abant İzzet Baysal Üni.							4			4
Manisa Celal Bayar Üni.						1	1	2		4
Afyon Kocatepe Üni.					1				1	3
Bursa Uludağ Üni.				1				1	1	3
Düzce Üni.					1	1	1			3
Haliç Üni.		1		2						3
İnönü Üni.					1			2		3
Okan Üni.		2								3
Selçuk Üni.								1	1	3

Kaynak: Yazarlar

Tablo 3’de yer alan toplam sütunu 1991 ile 2023 arasında yazılan toplam 157 doktora tezinin 99 tanesinin bu üniversitelerde yazıldığını göstermektedir. Yazılmış olan yüksek lisans ve doktora tezlerinin üniversitelere göre dağılımında ilk dört sıradaki üniversitelerin her iki tabloda da aynı olduğu göze çarpmaktadır. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi toplam 74

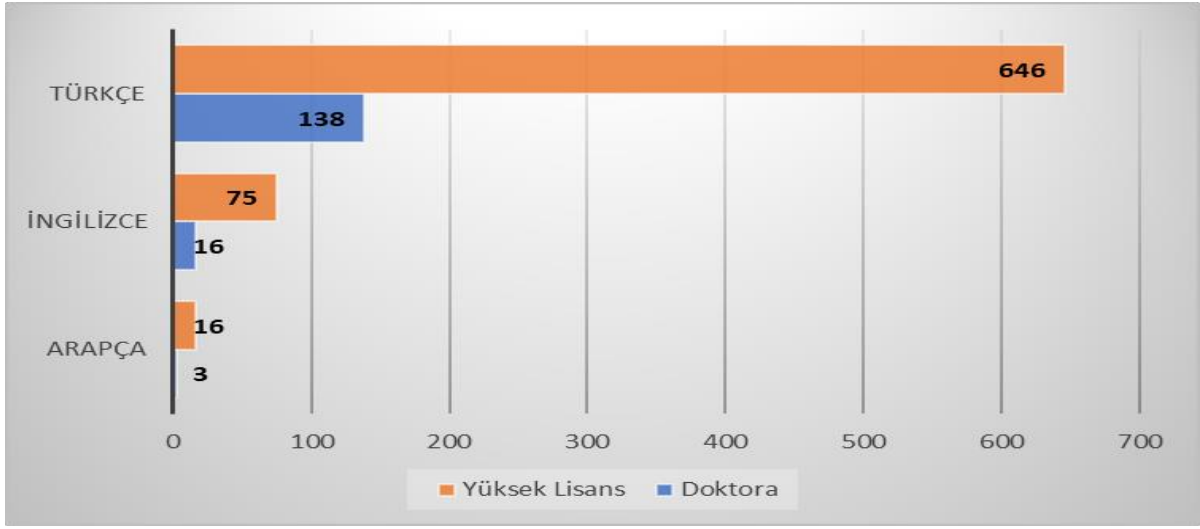
adet tez ile en çok lisansüstü tez yazılmış olan üniversitedir. İslami finans alanında yazılan lisansüstü tezlerin, danışmanlık yapılan toplam tez sayısına göre ilk 20 sırada yer alan danışmanlara göre dağılımı Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4: Lisansüstü Tezlerin Danışmanlara Göre Dağılımı

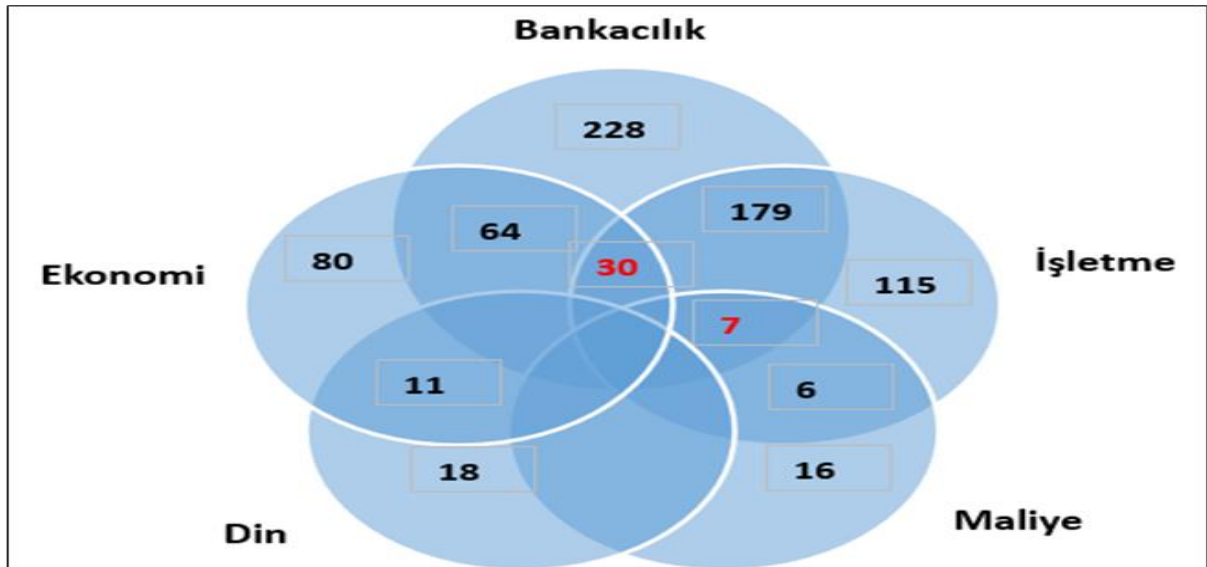
Danışman	Danışmanın Çalıştığı Üniversite	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam
Mehmet Saraç	İstanbul Üniv.	9	4	13
Servet Bayındır	İstanbul Üniv.	8	3	11
Yusuf Dinç	İstanbul Sabahattin Zaim Üniv.	10	1	11
İbrahim Güran Yumuşak	İstanbul Sabahattin Zaim Üniv.	1	7	8
Adem Esen	İstanbul Üniv.	6	1	7
Ahmet Tabakoğlu	İstanbul Sabahattin Zaim Üniv.	5	2	7
Ensari Yücel	İstanbul Sabahattin Zaim Üniv.	7	0	7
Ferudun Kaya	Bolu Abant İzzet Baysal Üniv.	3	4	7
Şakir Görmüş	Marmara Üniv.	6	1	7
Yavuz Türkan	Bingöl Üniv.	5	2	7
Abdullah Durmuş	Marmara Üniv.	5	1	6
Fatih Yardımcıoğlu	Sakarya Üniv.	6	0	6
Yusuf Tuna	İstanbul Ticaret Üniv.	6	0	6
Ahmet Akcan	Gaziantep Üniv.	5	0	5
Ahmet Şuayb Gündoğdu	İstanbul Sabahattin Zaim Üniv.	5	0	5
Kadir Murat Altıntaş	Bolu Abant İzzet Baysal Üniv.	5	0	5
Mehmet Bulut	İstanbul Sabahattin Zaim Üniv.	1	4	5
Muhammet Belen	Karabük Üniv.	5	0	5
Nevzat Aypek	Ankara Hacı Bayram Veli Üniv.	4	1	5
Osman Okka	KTO Karatay Üniv.	4	1	5

Kaynak: Yazarlar

894 lisansüstü tezin 13'ünün danışmanlığını yapmış olan Prof. Dr. Mehmet Saraç ilk sırada yer almaktadır. En çok yüksek lisans tez danışmanlığını 10 adet tez ile Doç. Dr. Yusuf Dinç yapmış olup, en çok doktora tez danışmanlığını yapan ise Prof. Dr. İbrahim Güran Yumuşak olmuştur. Prof. Dr. İbrahim Güran Yumuşak ile Doç. Dr. Yusuf Dinç'in öğretim üyesi oldukları İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi İslami finans alanında en çok yüksek lisans tezi yazılmış olan üniversitedir. Lisansüstü tezlerin yazıldıkları dillere göre dağılımı Grafik 2'de yer almaktadır. Lisansüstü tezlerin yaklaşık yüzde 88'i Türkçe, yüzde 10'u İngilizce ve yüzde 2'si Arapça dillerinde yazılmıştır. Arapça yazılan tezlerin yarısından fazlası İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesinde yazılmış iken, İngilizce yazılan tezler en fazla sırasıyla Marmara Üniversitesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi ve Karabük Üniversitesinde yazılmıştır.

Grafik 2: Lisansüstü Tezlerin Yazıldıkları Dillere Göre Dağılımı**Kaynak: Yazarlar**

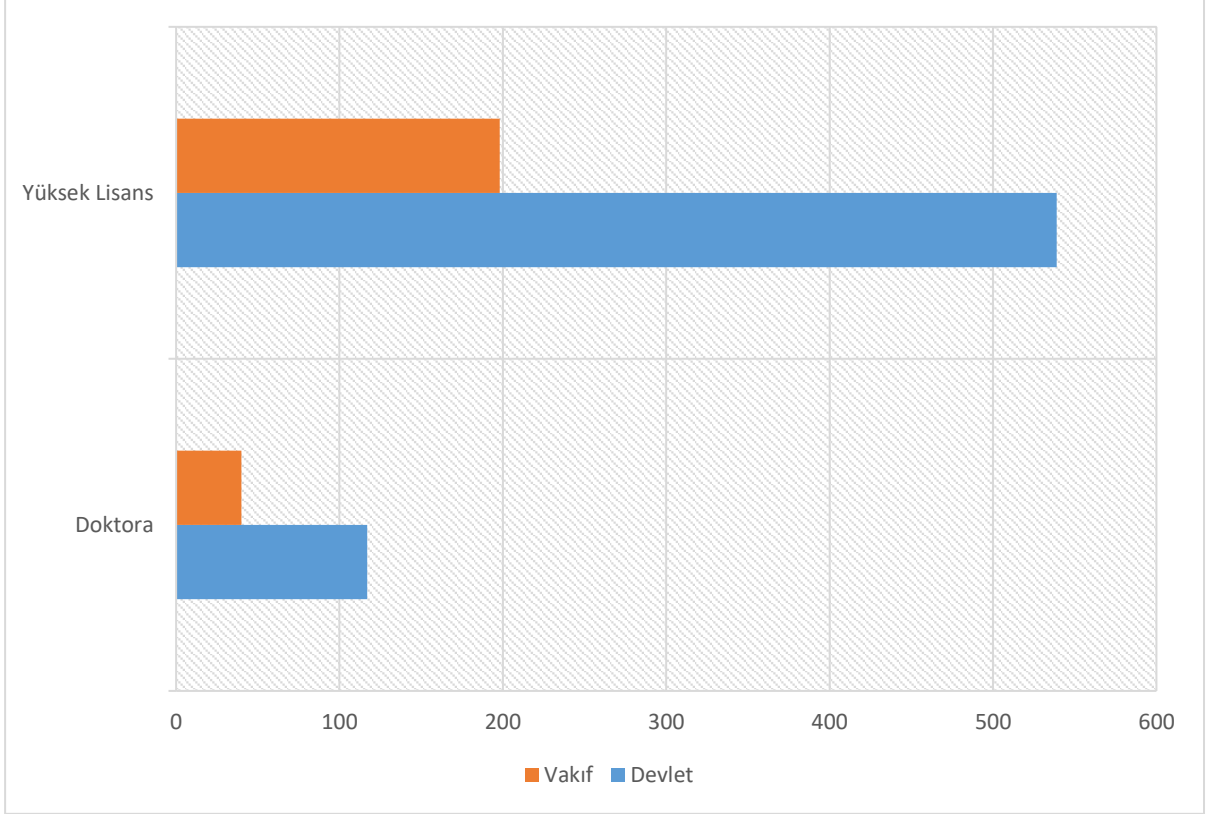
Lisansüstü tezlerin konularına göre dağılımında ilk beş sırada yer alan konular bankacılık, işletme, ekonomi, din ve maliyedir. Kalan diğer konular arasında sigortacılık, hukuk, ekonometri ve istatistik yer almaktadır. Tezlerin yüzde 90'ından fazlası ilk sırada yer alan beş konu alanında yazılmıştır. Bankacılık, bankacılık ile işletme, bankacılık ile ekonomi ve bankacılık ile işletme ve ekonomi alanlarını kapsayan çalışmaların sayısı 696'dır. 30 adet çalışma bankacılık ile işletme ve ekonomi konularını birlikte içermekteyken, 7 adet çalışma ise bankacılık ile maliye ve işletme konularını birlikte içermektedir.

Şekil 1: Lisansüstü Tezlerin Konularına Göre Dağılımı**Kaynak: Yazarlar**

İslami finans alanında yazılan yüksek lisans ve doktora tezlerin büyük kısmının devlet üniversitelerinde yazıldığı görülmektedir. Buna göre, yüksek lisans tezlerinin yüzde 73'ü

devlet, yüzde 27'si vakıf üniversitelerinde yazılmıştır. Doktora tezlerinin yüzde 75'i devlet, yüzde 25'i vakıf üniversitelerinde yazılmış olup vakıf üniversitelerinin toplam tez sayısındaki ağırlığı yüzde 26,6 olmuştur.

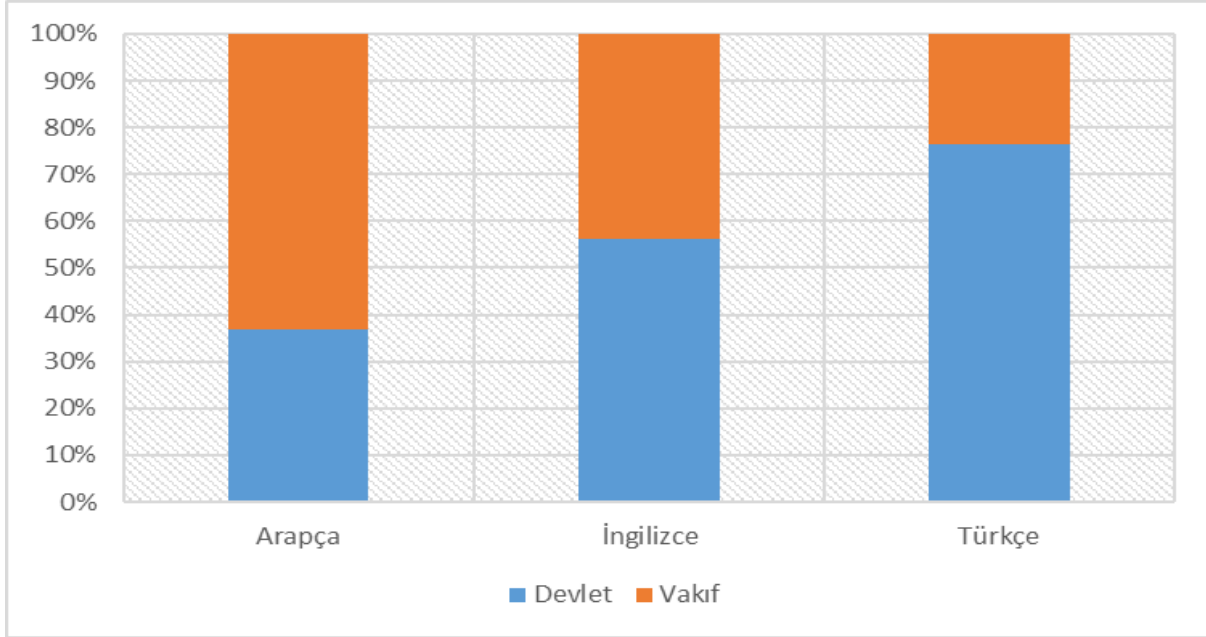
Grafik 3: Devlet ve Vakıf Üniversitelerine Göre Yüksek Lisans ve Doktora Tezlerinin Dağılımı

Kaynak: Yazarlar

Tezlerin yazıldıkları dile bakıldığında, Arapça yazılan tezlerin çoğunun vakıf üniversitelerinde, İngilizce yazılan tezlerin yarısından fazlasının devlet üniversitelerinde yazıldığı görülmektedir. Türkçe yazılan tezlerde ise vakıf üniversitelerinin oranının daha da düşük olduğu görülmektedir. Devlet üniversitelerinde yazılan tezlerin Arapça, İngilizce ve Türkçe dillerine göre, devlet üniversitelerinde yazılan toplam tez sayısına oranı sırasıyla yüzde 1, yüzde 8 ve yüzde 92 iken, vakıf üniversitelerinde bu oranlar sırasıyla yüzde 5, yüzde 17 ve yüzde 78'dir.

Grafik 4: Devlet ve Vakıf Üniversitelerine Göre Türkçe, Arapça ve İngilizce Tezlerin Dağılımı

Kaynak: Yazarlar

Sonuç

İslamin finans, mevcut finansal sistem içerisinde bir alternatif olmaktan ziyade sistemin tamamlayıcı bir unsuru olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle 2010’lu yıllardan sonra kamu destekli katılım bankalarının faaliyete geçmeleri ve üniversitelerde lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde İslami finans bölümlerinin hayata geçirilmesi, İslami finans kavramının daha kapsamlı olarak anlaşılmasını kolaylaştırmıştır. Son yıllarda özellikle akademik çalışmaların artması İslami finans alanında alternatif ürünlere yönelimi de artırmış, İslami finansın ekonomik hayat içerisinde daha sağlam bir yer edinmesine katkı sağlamıştır. Bu çalışma ile ekonomik hayatın içerisinde sağlam yer edinen İslami finans anlayışının Türkiye’deki akademik gelişim tablosu belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaca yönelik 1983-2023 yılları arasında yayınlanan toplam 894 yüksek lisans ve doktora tez çalışması bibliyometrik analiz yöntemi ile incelenmiştir. Tezler, Yükseköğretim Kurulunun (YÖK) Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanından temin edilmiştir.

Lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımında, yüksek lisans tezlerinin 144 sayı ile zirve yaptığı yıl olarak 2019 yılı karşımıza çıkmaktadır. Aynı şekilde doktora tezlerinde ise 2022 yılı 30 doktora tezi ile en verimli yıl olarak ortaya çıkmaktadır. Yüksek lisans tezlerinin üniversitelere göre dağılımına baktığımızda Marmara Üniversitesi, 61 tez sayısı ile 1. sırada yer alırken, onu 60 tez sayısı ile İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi takip etmektedir. İstanbul Üniversitesi, 54 tez sayısı ile 3. sırada yer almaktadır. Bu tabloda en dikkat çekici husus; köklü ve eski devlet üniversiteleri olan İstanbul Üniversitesi ve Marmara Üniversitelerine kıyasla genç bir vakıf

üniversitesi olan İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi'nin İslami finans alanında en çok yüksek lisans tez çalışmasının yapıldığı üniversite olarak ön plana çıkmasıdır. Doktora tezlerinin üniversitelere göre dağılımında İstanbul Üniversitesi 16 doktora tez çalışması ile ilk sırada yer almaktadır. İstanbul Üniversitesi, 14 doktora tez çalışması ile İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi'ni takip ederken, 12 doktora tez çalışması ile Marmara Üniversitesi ise 3. sırada konumlanmıştır. Lisansüstü tezlerin danışmanlara göre dağılımında Prof. Dr. Mehmet Saraç 13 tez danışmanlığı ile ilk sırada yer almaktadır. Sıralamada ikinciliği, Prof. Dr. Servet Bayındır ve Doç. Dr. Yusuf Dinç 11'er adet lisansüstü tez danışmanlığı ile paylaşmışlardır. Toplam 8 adet tez çalışmasına danışmanlık yapmış olan Prof. Dr. İbrahim Güran Yumuşak 3. sırada yer almıştır. Lisansüstü tezlerin yazıldıkları dillere göre dağılımında tezlerin yüzde 88'inin Türkçe, yüzde 10'unun İngilizce ve yüzde 2'sinin de Arapça dillerinde yazıldığı belirlenmiştir. Lisansüstü tezlerin konularına göre dağılımında ilk beş sırada yer alan konuların bankacılık, işletme, ekonomi, din ve maliye konuları olduğu tespit edilmiştir. Devlet ve vakıf üniversitelerine göre yüksek lisans ve doktora tezlerinin dağılımına yazılan yüksek lisans tezlerin yüzde 73'ünün devlet üniversitelerinde, yüzde 27'sinin de vakıf üniversitelerinde yazıldığı görülmektedir. Doktora tezlerindeki tabloda da yüksek lisans verilerine yakın olarak çıktı vermiş ve tezlerin yüzde 75'inin devlet üniversitelerinde, tezlerin yüzde 25'inin de vakıf üniversitelerinde yazıldığı belirlenmiştir. Devlet ve vakıf üniversitelerine göre Türkçe, Arapça ve İngilizce tezlerinin dağılımı incelendiğinde, devlet üniversitelerinde yazılan tezlerin yüzde 1'i Arapça, yüzde 8'i İngilizce ve yüzde 92'si de Türkçe olarak yazılmıştır. Vakıf üniversitelerinde ise tezlerin yüzde 5'i Arapça, yüzde 17'si İngilizce ve yüzde 78'i de Türkçe olarak yazılmıştır. Yapılan bu çalışma, öğrenci ve akademisyenlerin İslami finans alanına her geçen gün daha fazla ilgi duyduklarını ortaya koymaktadır.

Diğer üniversitelere kıyasla oldukça genç bir eğitim kurumu olan İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi'nin İslami finans alanındaki yayınlarda üst sıralarda olması dikkat çekmektedir. Üniversitenin bu başarısındaki önemli etkenlerin başında güçlü bir eğitim kadrosunu bünyesinde barındırması gelmektedir. Bunun yanı sıra, İslami finans alanında ilk lisans (2016), ilk yüksek lisans (2012), ilk doktora (2014) ve ilk uygulama ve araştırma merkezi (2012) kuran üniversitelerden biri olması, şüphesiz bu başarının en büyük unsurlarındandır.

Kaynakça

- Akbaş, F., Tura, Ü., Kaya, F. (2021). Web of Science Core Collection Veri Tabanında İslami Bankacılık İle İlgili Yapılan Makalelerin Bibliyometrik Analizi. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12 (23), 56-78. DOI: 10.47129/bartiniibf.846247
- Al, U., Tonta, Y. (2004). Atıf Analizi: Hacettepe Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü Tezlerinde Atıf Yapılan Kaynaklar. *Bilgi Dünyası*, 5(1), 19-47.
- Al, U., Soydal, İ. (2012). Dergi Kendine Atfının Etkisi: Energy Education Science and Technology Örneği. *Türk Kütüphaneciliği*, 26(4), 699-714.
- Alkaç Özdemir, G., Altıntaş, M. H. (2021). Bankacılıkta Müşteri Deneyimine Yönelik Bibliyometrik Analiz: 1991-2020 Dönemine Ait Temaların ve İlişki Ağlarının Belirlenmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 13 (2), 1856-1871.
- Alkan, G. (2014). Türkiye’de Muhasebe Alanında Yapılan Lisansüstü Tez Çalışmaları Üzerine Bir Araştırma (1984-2012). *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (61), 41-52. DOI: 10.25095/mufad.396448.
- Beşel, F. (2017). Türkiye’de Maliye Alanında Yapılmış Lisansüstü Tezlerin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi (2003-2017). A. Gerçek ve Ö. Çetinkaya (Ed.), 32. *Uluslararası Maliye Sempozyumu içinde*. Antalya: Ekin Yayınevi.
- Buğan, M. F. (2021). İslam Ekonomisi ve Finansı Alanyazının Bibliyometrik Analizi. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (26), 658-677.
- Çarıkçı, O., Yaman, B. (2019). Muhasebe-Finans Öğrencileri Üzerine Yapılan Araştırmaların Bibliyometrik Analizi. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10 (19), 359-381.
- Çokişler, E. (2019). Uluslararası İlişkiler Dergisinin Bibliyometrik Analizi (2004-2017). *Uluslararası İlişkiler / International Relations*, 16(64), 29-56.
- Çabukoğlu, M. ve Yardımcıoğlu, F. (2017). Türkiye’de İktisat Alanında Yapılmış Doktora Tezlerinin Bibliyometrik Analizi (1978- 2017). *Uluslararası Politik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Kongresi içinde*. Bosna: PESA
- Dinçer, H., Yüksel S. (2018). *Finansal İktisat. 1. Sürüm*, Orion Kitapevi, Ankara, 561.
- Diodato, V. P. (1994). *Dictionary of Bibliometrics*. Portland: The Hawthorne Press.
- Evren, S., Kozak, N. (2012). Türkiye’de 2000-2010 Yılları Arasında Yayınlanan Turizm Konulu Makalelerin Bibliyometrik Analizi. VI. *Lisansüstü Turizm Öğrencileri Araştırma Kongresi*. Antalya: *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi ve Gazi Üniversitesi*, 250-266.
- Görmüş, Ş., Albayrak, A., Yabanlı, A. (2019). *Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı*. TKBB Yayınları, Yayın No:12, 67-68.

Güçlü, F., Kılıç, M. (2020). İslami Finansın Dünyadaki Gelişimi ve İslami Finansa Yön Veren Uluslararası Kuruluşlar Üzerinde Bir İnceleme. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, Cilt 16, Sayı 1, 76.

Güler, F. (2021). Siyasi Partiler Hukuku İle İlgili Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi. *Selçuk Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 4 (2) , 137-165 .

Gündoğdu, A. (2017a). Türkiye’de Bankacılık Alanında Yayınlanmış Akademik Çalışmaların Analizi. *Bankacılık ve Sermaye Piyasası Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 1-11.

Gündoğdu, A. (2017b). Türkiye’de Sermaye Piyasası Alanında Bilimsel Yazın Taraması. *Bankacılık ve Sermaye Piyasası Araştırmaları Dergisi*, 1 (2), 1-8.

Haydaroğlu, C. (2022). İktisat Alanında Göç Konusunda Yapılan Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (2), 349-369. DOI: 10.30692/sisad.1093130.

Karadağ, E. (2009). Eğitim Bilimleri Alanında Yapılmış Doktora Tezlerinin Tematik Açından İncelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(3), 75–87.

Karaoğlu, S. (2020). İslami Finans Literatürünün Retrospektifi: Geçmiş ve Gelecek Öngörülleri Üzerine Bibliyometrik Bir Analiz. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(39), 1088-1106. DOI: 10.46928/iticusbe.769048

Kartal, M. T. (2018). Türkiye’de Faizsiz Bankacılık Alanında Yayınlanmış Tezlerin Analizi. *Maliye ve Finans Yazıları*, (110), 175-198. DOI: 10.33203/mfy.421353

Konak, F., Demir, Y. (2023). İslami Sigortacılık (Tekafül) Üzerine Bibliyometrik Bir Analiz. *Hitit İlahiyat Dergisi*, 22/1, 11-46. <https://doi.org/10.14395/hid.1232415>

Nebioğlu, O. (2019). Turizm ve Yiyecek Tüketimi: Uluslararası Alanyazın Üzerine Bibliyometrik Bir Analiz. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 16(1), 71-88.

Ok, R., ve Atar, R., (2019). Türkiye’de İslam Ekonomisi ve Finansı Alanında yapılmış akademik çalışmalar ile katılım bankalarının gelişimi arasındaki ilişki. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(4), 507.

Öner, M. H. (2023). İslam Ekonomisi ve İslami Finansın Gelişimi: 2014-2022 Dönemine Ait Bibliyometrik Bir Analiz. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 19 (1), 82-97.

Pekdemir, I., Erdoğan, U., Şen, Y., Yeke, S. (2015). Yönetim ve Organizasyon Alanında Bir Bilim Dalında 2004-2015 Yılları Arasında Yönetilmiş Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, 26 (79), 20-56.

Pekdemir, İ. M., Sözüer, A., Yaşlıoğlu, D. T., Ceran, E. B. (2016). Yönetim ve Organizasyon Yazını Üzerine İnceleme: Bir Anabilim Dalı Akademisyenlerinin 2005-2014 Yılları Arasındaki Yayınları. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt: 45- Özel Sayı, 81-93.

Pritchard, A. (1969). Statistical Bibliography or Bibliometrics? *Journal of Documentation*, 25, 348-349.

Sarıdağ, U., Doğan, O. (2022). Dünyada ve Türkiye’de Davranışsal Finans Kavramının Bibliyometrik Analiz Teknikleri Kullanılarak İncelenmesi. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 10 (2), 70-94.

Selçuk, M., Yardımcıoğlu, F. (2017). İslam Ekonomisi ve Finansı Alanında Türkiye’de Yazılan Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 3 (3), 63-78. DOI: 10.25272/j.2149-8407.2017.3.3.06

Şakar, G. D., Cerit, A. G. (2013). Uluslararası Alan İndekslerinde Türkiye Pazarlama Yazını: Bibliyometrik Analizler ve Nitel Bir Araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(4), 37-62.

Ulu, S., Akdağ, M. (2015). Dergilerde Yayınlanan Hakem Denetimli Makalelerin Bibliyometrik Profili: Selçuk İletişim Örneği. *Selçuk İletişim*, 9(1), ss.5-21.

Üstdiken, B., Pasadeos, Y. (1993). Türkiye’de Örgütler ve Yönetim Yazını. *Amme İdaresi Dergisi*, 26(2), 73-93.

Yalçın, H. (2010), Millî Folklor Dergisi’nin Bibliyometrik Profili (2007-2009), *Millî Folklor*, 85, ss.205-211.

Yeşil, T., Akyüz, F. (2018). Muhasebe Alanındaki Ulusal Doktora Tezlerinin Bibliyometrik Analizi. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, MODAV 15. Uluslararası Muhasebe Konferansı Özel Sayısı, 440-472.

Yıldırım, S., Çelikkaya, S. (2022). Türkiye’de İktisat Alanında Hazırlanmış Olan Doktora Tezlerinin Bibliyometrik Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (44), 251-284.

Yücel, S., Öncü, M. A., Kartal, O. (2015). Türkiye’de Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartları Konularında Yayınlanmış Akademik Çalışmalar (2007-2014 Arası Literatür Taraması). *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (68), 39-66. DOI: 10.25095/mufad.396621

Zeren, D., Kaya, N. (2020). Dijital Pazarlama: Ulusal Yazının Bibliyometrik Analizi. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (1), 35-52.

JIE

Year/Yıl 2024 | Volume/Cilt 4 | Issue/Sayı 1
Journal of Islamic Economics | İslam Ekonomisi Dergisi

Mustafa Çakır, İslam Hukuku Açısından Teverruk İşlemleri (Kitap Değerlendirmesi, TDV Yayınları, 2021, 250 s.)

Muhammet Varelcı | muhammetvarelcı@hotmail.com | ORCID: 0000 0003 1963 7717

Doktora Öğrencisi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İslami Araştırmalar Enstitüsü,
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara Türkiye

Araştırma Bilgisi / Research Information

Araştırma Türü / Research Type	Kitap Değerlendirmesi / Book Review
Teslim Tarihi / Date of Submission	28.04.2023
Kabul Tarihi / Date of Acceptance	01.08.2023
Yayın Tarihi / Date of Publication	15.01.2024
DOI	10.55237/jie.1289024
Atıf / Citation	Varelcı, M. 2024. "Mustafa Çakır, İslam Hukuku Açısından Teverruk İşlemleri (Kitap Değerlendirmesi, TDV Yayınları, 2021, 250 s.)." Journal of Islamic Economics, 4(1):75-78
Hakem Değerlendirmesi / Peer-Review	Editör Kontrolü / Editorial Check
Etik Beyanı / Ethical Statement	Bu çalışmayı yürütür ve yazarken kullanılan tüm kaynaklara uygun bir şekilde atıfta bulunulmuştur / While conducting and writing this study, all the sources used have been appropriately cited.
İntihal Kontrolü / Plagiarism Checks	Evet – Turnitin/ / Yes - Turnitin
Çıkar Çatışması / Conflict of Interest	Yazarın beyan edecek herhangi bir çıkar çatışması yoktur / The author has no conflict of interest to declare.
Şikayet / Complaints	jie@asbu.edu.tr
Destek Fonu / Grand Support	Yazar, bu araştırmayı yaparken herhangi bir dış finansman almadığını beyan eder / The author acknowledges that they received no external funding in support of this research.
Telif Hakkı ve Lisans / Copyright & Licence	Dergimizde yayın yapan yazarlar CC BY-NC 4.0 kapsamında lisanslanan çalışmalarının telif hakkını saklı tutar / Author publishing with the journal retains the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Mustafa Çakır'ın 2018 yılında hazırlanmış olduğu doktora tezinin kitaplaştırılmış hali olan *İslam Hukuku Açısından Teverruk İşlemleri* isimli bu çalışmada İslâm hukukunun ilkelerine göre hareket eden banka ve müşterilerinin günümüzde başvurduğu teverruk işlemleri konu ediliyor. Çalışma konusu, önsöz ve girişle birlikte üç bölüm altında inceleniyor. Girişte seçilen çalışma konusunun önemi ile sunulmasına yani nasıl bir yöntem takip edildiğine yer veriliyor ve ardından istifade edilen kaynakların değerlendirilmesine geçiliyor. Ayrıca burada yapılan çalışmanın literatüre nasıl bir katkı sağlayacağı da ifade ediliyor. Bu bağlamda çalışmanın, ortaya orijinal bir şey koymaktan ziyade geçmiş birikimden hareketle günümüzde finansal hayata yönelik geliştirilen yöntemlerin fıkıhın meşru sınırları içerisinde kalmasına katkı sağlamayı hedeflediği belirtiliyor. Giriş kısmı ile ilgili belirtmek gerekir ki aslı "II. KONUNUN SUNULMASI" olan başlık, içendekilerde "II. KONUNUN SIRALAMASI" şeklinde hatalı yazılmıştır. Bu sebeple sonraki baskılarda bu yazım hatasından kaynaklı uyumsuzluğun giderilmesi gerekmektedir.

Yazar, çalışmanın birinci bölümünde *teverruk* kelimesinin etimolojisine ve terimleşme sürecine değiniyor. Bu noktada teverruk kavramının nakit elde etme amacıyla "vadeli" satın alma işlemini ifade ettiği söyleniyor. Ancak İbn Müflih'e izafe edilen tanımda herhangi bir "vade" kaydının olmadığı görülüyor. Bu sebeple söz konusu tanımın hangi bağlamda kullanıldığının ve teverrukla ilgili olan ya da olmayan yönlerinin daha iyi bir şekilde açıklanması gerektiği söylenebilir. Ardından klasik bireysel teverruk uygulamaları ile bunların îne satışı, faiz, çağdaş murabaha ve menkul kıymetleştirme ile ilişkisi inceleniyor. Özellikle îne satışıyla mukayesesi, teverruk kavramının birleştiği ve ayrıştığı noktalarını göstermede önemli bir fayda sağlıyor. Şöyle ki îne satışının iki kişi, klasik bireysel teverrukun ise üç kişi arasında gerçekleşmesinin temel farklılık olarak ifade edilmesi bu noktada net bir ayırım yapıldığını gösteriyor. Ayrıca yazara göre bu durum, îne satışına nispetle teverrukun faizden uzak bir muamele olduğuna işaret ediyor. Bu bölümde son olarak klasik bireysel teverruk uygulamalarını câiz gören ve görmeyen yaklaşımların delillerine yer veriliyor. Her bölümde yaptığı üzere, bölümün sonunda yazar kendi değerlendirmesini yaparak klasik bireysel teverruka ileri sürdüğü dört şartın sağlanması halinde cevaz verilebileceğini ifade ediyor. Bu şartlarda özellikle faiz şüphesinden korunmak ve îne satışından uzak kalmak için müşterinin satın aldığı malın satıcıdan başkasına satılması gerektiğine dikkat çekiliyor. Diğer bir şartta ise klasik bireysel teverruka nakit ihtiyacını çözmeye zorunluluğu olması halinde alternatif yol olarak başvurulabileceği belirtiliyor. Her ne kadar yazar, bunun hemen öncesinde nakit varlığını çoğaltmayı istemenin de muamelenin yasaklanması için yeterli bir sebep teşkil etmeyeceğini söylese de sonrasında verdiği cevazı nakit ihtiyacı olmasına ve borç, selem gibi yöntemlerle bu ihtiyacın çözülememesine bağlıyor.

Çakır, çalışmanın ikinci bölümünde teverrukun bir diğer meselesi olan organize teverruk işlemlerini ele alıyor. Bu bağlamda bankaların da akdin taraflarından biri olmasıyla organize normal ve organize ters teverruk işlemleri konu ediliyor. Öncelikle organize normal teverrukun tanımı, amacı, bireysel teverrukla ortak-farklı yönleri, îne satışı ve çağdaş murabaha ile ilişkisi vb. konuları işleniyor. Burada özellikle murabaha, vadin bağlayıcılığı,

kabz, sanal ticaret, vekâlet, şartlı satış, faiz ve makâsıd gibi yönlerle konunun işlenmesi teverrukun ne kadar çetrefilli ve birçok konuyla bağlantısı olan bir muamele olduğunu gösteriyor. Ayrıca konunun bu yönlerine temas edilmesi katılım veya İslâmî bankacılığın yapı ve işleyişi ile birtakım uygulamalarına dair okura önemli bilgiler sağlamakla kalmayıp İslâmî bankacılık ve teverruk işlemlerine geniş pencereden bakmaya imkân veriyor. Sonrasında Çakır, organize ters teverrukun tanımı ve uygulanmasını açıklayarak vekâlet, iskonto ve mevduat hesaplarıyla ilişkili tartışılan yönlerini incelemeye tâbi tutuyor. Ancak burada “Benzer Uygulamalarla İlişkisi” başlığıyla organize ters teverrukun birden çok uygulama ile ilişkisine değinileceği anlaşılrsa da sadece organize normal teverruk ile ilişkisine değiniliyor. Dolayısıyla söz konusu başlığa ayrıca yer verilmesine gerek olmadığı belirtilmelidir. İkinci bölümle ilgili olarak genel anlamıyla şunlar ifade edilebilir ki organize normal teverrukun çeşitli uygulamaları anlatılıyor ancak bu uygulamaların birbirinden farklı olan yönlerine pek işaret edilmiyor. Oysa uygulamaların ayrışan yönlerinin doğrudan ve net bir şekilde ifade edilmesi okurun fark edemediği hususları daha iyi idrak etmesini sağlayabilirdi. Bununla birlikte çalışmanın genelinde olabildiğince detaylı açıklama yapılmaya çalışıldığı da görülüyor. Yine ilk defa ikinci bölümde geçen bir kavram olan “broker” ile ilgili olarak vekâletin vekâleti meselesine ve bunun teverruk işlemlerinin meşruiyetine etkisine değinilmesi yerinde olurdu. Zira bununla ilgili herhangi bir yerde açıklama yapılmadığı veya buna değinilmediği görülüyor.

Son olarak üçüncü bölümde ise teverruka dayalı modern finansman yöntemleri, teverruk için farklı alternatif modeller ve özellikle organize teverruka alternatif yeni bir model önerisi olan selem konusu ele alınıyor. Organize teverruka alternatif yeni model önerisi olan selem konusunun “Teverrukta Farklı Alternatif Modeller” başlığı altında işlenmesi mümkün olduğundan ayrıca bir başlık açmadan burada ele alınması tercih edilebilirdi. Teverruka dayalı modern finansman yöntemlerinde kredi borçlarının yapılandırılması, yatırım vekâleti, murabaha sendikasyonu, sukûk ve bedelli askerlik konuları inceleniyor. Yerli emtia sözleşmeleri, otomotiv sektörü ürünleri ve hisse senedi alım satımı ise teverruk için önerilen farklı alternatif modeller arasında yer alıyor. Organize teverruka alternatif olarak önerilen yeni bir model olan selemin alternatif olduğu işlemde fark ve avantajlarının net bir şekilde açıklanmadığı; bilakis maddeler halinde açıklanan ve özellikle ikinci sırada yer alan modelin işlem basamaklarının kafa karıştırıcı olduğu belirtilmelidir. Bu sebeple bu tür noktaların tekrar gözden geçirilerek düzeltilmesinde fayda olduğu ifade edilebilir. Son olarak Çakır, çalışma boyunca yer yer yaptığı değerlendirmeler dışında ayrıca sonuç bölümünde genel bir değerlendirme yapıyor. Ancak bu değerlendirme, genel olarak İslâmî finans alanıyla ilgili idealize edilmiş söylemler içeriyor ve çalışmada ele alınan teverrukun çeşitli meseleleriyle ilgili yazar tarafından doğrudan fikir beyanında bulunulmuyor. Neticede yazarın düşüncesi hakkında bir fikir vermekten uzak ve zayıf kalan bir sonuç yazısı ortaya çıkıyor. Bunun yerine genel söylemlerden uzak bir şekilde araştırılan konunun ismi gibi sonuç bölümünün de spesifik fikirler ve hükümler içermesinin tercih edilmesinin daha doğru bir yaklaşım olacağı

söylenabilir. Bu da çalışmanın ismi ve kendisi gibi sonucun da çok daha güçlü olmasını sağlayabilir.

Genel olarak bir değerlendirme yapılırsa eserin mutlaka her tezde olması gereken şekilde spesifik bir konuyu ele alması başlı başına takdir edilmeyi hak ediyor. Bu bağlamda denebilir ki öncesinde konuya hazırlık mahiyetinde bilgilere yer vermeden direkt tevrrukla ilgili meseleleri işlemekle başlaması gereksiz bilgilerden eseri arındırarak okuru ana konuya odaklıyor. Diğer taraftan rakamla başlıklandırma yapılması, içindekiler kısmında ve hangi konunun neyin devamı olduğu noktasında belli bir oranda karışıklığa meydan veriyor. Bu sebeple harfle başlıklandırma yapılarak bu tür karışıklıkların önüne geçilebileceği ifade edilebilir. Yine eserde ciro, plasman gibi çok fazla bilinmeyen kavramlar sıklıkla geçmesine rağmen bunlarla ilgili herhangi bir bilgilendirme yapılmadığı görülüyor. Dolayısıyla en azından ilk geçtikleri yerde dipnotta kısa bir açıklama yapılmasının gerekli olduğu söylenabilir. Ayrıca eserin üçüncü bölümüne kadar tevrrukla ilgili çeşitli işlem veya uygulama basamaklarını gösteren şekiller kullanılmamakla birlikte üçüncü bölümde de sadece üç tane şekil kullanılıyor. Halbuki önceki bölümlerde yer alan çeşitli anlatımların da görselleştirilmesi adına birçok şekil konulması hem çalışmayı daha anlaşılır kılacak hem de şekillerin sayısını artırmayı sağlayacak ki bu bağlamda önemli bir ihtiyaç giderilmiş olacaktır. Son olarak eserde günümüz araştırmacıları hakkında zikredilen görüşler, şahıs isimleriyle birlikte veriliyor. İsimler yerine yalnızca görüşler zikredilerek sadece görüş ve yaklaşımların öne çıkarılması sağlanabilirdi. Tüm bunlarla birlikte eserin finans alanında bundan sonraki bu tür çalışmalar için ufuk açıcı bir niteliğe sahip olduğu rahatlıkla söylenabilir. Zira spesifik bir konuyu tüm yönleriyle ayrıntılı bir şekilde ele almanın İslâmî finansa sağlayacağı önemli katkılar göz önünde bulundurulunca böyle değerli çalışmalara ihtiyaç olduğu izahtan varestedir.

JIE

Year/Yıl 2024 | Volume/Cilt 4 | Issue/Sayı 1
Journal of Islamic Economics | İslam Ekonomisi Dergisi

Cemal Kalkan, Faizsiz Bankacılıkta Mudâra ve Kâr (Kitap Değerlendirmesi, İktisat Yayınları, 2021, 289 s.)

Hidayet Yıldız | hidayet.yildiz@student.asbu.edu.tr | ORCID: 0000-0001-8990-0045
Doktora Öğrencisi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İslami Araştırmalar Enstitüsü,
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara/Türkiye

Araştırma Bilgisi / Research Information

Araştırma Türü / Research Type	Kitap Değerlendirmesi / Book Review
Teslim Tarihi / Date of Submission	13.05.2023
Kabul Tarihi / Date of Acceptance	16.09.2023
Yayın Tarihi / Date of Publication	15.01.2024
DOI	10.55237/jie.1296780
Atıf / Citation	Yıldız, H. 2024. "Cemal Kalkan, Faizsiz Bankacılıkta Mudâra ve Kâr (Kitap Değerlendirmesi, İktisat Yayınları, 2021, 289 s.)." Journal of Islamic Economics, 4(1):79-82
Hakem Değerlendirmesi / Peer-Review	Editör Kontrolü / Editorial Check
Etik Beyanı / Ethical Statement	Bu çalışmayı yürütür ve yazarken kullanılan tüm kaynaklara uygun bir şekilde atıfta bulunulmuştur / While conducting and writing this study, all the sources used have been appropriately cited.
İntihal Kontrolü / Plagiarism Checks	Evet – Turnitin/ / Yes - Turnitin
Çıkar Çatışması / Conflict of Interest	Yazarın beyan edecek herhangi bir çıkar çatışması yoktur / The author has no conflict of interest to declare.
Şikayet / Complaints	jie@asbu.edu.tr
Destek Fonu / Grand Support	Yazar, bu araştırmayı yaparken herhangi bir dış finansman almadığını beyan eder / The author acknowledges that they received no external funding in support of this research.
Telif Hakkı ve Lisans / Copyright & Licence	Dergimizde yayın yapan yazarlar CC BY-NC 4.0 kapsamında lisanslanan çalışmalarının telif hakkını saklı tutar / Author publishing with the journal retains the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Devletleri ve toplumları zarara uğratan faize karşı ülkemiz ve ülkemiz dışında İslami yahut ekonomik kaygılarla gelişen toplumsal tepki ve karşı duruş, beraberinde faizsiz bankacılık uygulamasına da ilgiyi arttırmıştır. Bu minvalde faizsiz bankacılığa dair akademik çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar, katılım bankacılığının teorik ve pratik yönü ile mevcut uygulamaların fıkhi açıdan tahlili olmak üzere çeşitlilik göstermektedir. Bunlar arasında en fazla dikkat çeken çalışmalar, çağdaş uygulamaların fıkhi durumunu ele alanlardır. Bu çalışmalardan biri de Cemal Kalkan'ın *Mudâra Sözleşmesinde Kâr* isimli doktora çalışmasıdır. Kalkan'ın ilgili tezi ele aldığımız kitabının önsözünde de belirtildiği üzere kısmi düzeltmelerle kitaplaştırılarak yayımlanmıştır. Faizsiz bankacılığın önemi ve bu konuya dair yoğun ilgi bir arada düşünüldüğünde çalışma son derece dikkat çekicidir.

Çalışma giriş ve altı ana bölümden oluşmaktadır. Yazar kitapta neleri konu edindiğini ayrıntılı bir şekilde giriş bölümünde açıklamış ve konusu dışında bıraktığı meseleleri de belirtmek suretiyle çalışmasının sınırlarını çizmiştir. Öyle ki kitabın giriş bölümünü okuyan kişilerin zihninde kitapta neler bulacaklarına dair net bir bilgi oluşuyor. Yine yazar kitabın ana konusu etrafında hangi sorulara cevap aradığını belirtmiş ve bu soruları ilgili bölümlerde cevaplandırmıştır. Bu açıdan kitabın giriş kısmıyla bölümler ve başlıklarla içeriklerin uyumlu ve tutarlı olduğunu belirtmemiz gerekir. Yazar giriş bölümünde araştırmanın çerçevesini ve kaynaklarını ortaya koymuş, araştırmanın etrafında dönen temel kavramları açıklamıştır. Devamla hem mudâra hem de kârâ dair yapılan çalışmaları ve istifade ettiği literatürü belirtmiş, bu çalışmalara dair gerekli açıklamalar ve tanıtımlarda bulunmuştur. Bu açıdan oldukça yol gösterici bir yapı arz etmektedir.

Yazarın diğer yazarlardan ayrılan yönü, özellikle daha önce hep "mudâra" şeklinde kullanılagelen kavramı "mudâra" şeklinde kullanmayı önermesidir. Yazar birinci bölümde mudâra sözleşmesi başlığı altında bu sözleşmenin tanımı, mahiyeti, meşruiyeti, tarihsel gelişimi, şartları ve çeşitleri gibi konuları ele almıştır. Meşruiyetine dair gâî yorumla delil olarak ileri sürülen ayetleri ortaya koymuş, takriri sünnetleri de ifade etmiştir. Ancak ilgili takrirlerin geçtiği fûrû' metinleri belirtmenin yanında senetleri görmek açısından hadis kaynaklarının belirtilmesi de isabetli olabilirdi. Yazarın commenda, iska yahut Mısır'daki tasarruf sandığı örneklerinde olduğu gibi geçmiş dönem mudâra uygulamalarından ve bunlara benzer uygulamalardan bahsetmesi bu tür uygulamaları bir arada görmek açısından faydalı olmuştur.

Yazar mudâra benin kefalet, şirket vb. işlemlerle ortak ve farklı yönlerini ortaya koymuş, bu şekilde okuyucunun zihninde oluşabilecek muhtemel benzetmelere doğrudan değinmiştir. Örneğin mudâra benin başlangıç itibarıyla bir ortaklık olmadığını, dolayısıyla diğer şirket akitlerinden ayrıldığını belirtmiştir. Yazar mudâra benin "Kuruluş ve Şartları" alt başlığı altında söz konusu akde fıkıh mezheplerinin yaklaşımlarını belirtmiş, mudâra benin hangi yollarla yapılabileceğini örneklerle ifade etmiştir. Nihayet müellif kapsam ve sınırlılıklarını da belirterek klasik mudâra ve çağdaş mudâra benini karşılaştırmış ve ikisi arasındaki ortak

ve farklı yönleri ortaya koymuştur. Böylece günümüzde katılım bankacılığındaki mudâraibe uygulamasının daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Yazarın mudâraibe etrafında dönen hükümlerin sebeplerini de ifade etmesi ve bunları farklı fikhî meselelerle de bağdaştırması çalışmayı faydalı hale getirmiştir. Mesela mudâraibe haber verilmeden yapılan kasti azlin geçersiz olmasının temelinde vekile haber verilmeden görevden alınmasının geçersiz olduğu belirtilmiştir. Yine kıyas edilen meseleler izah edilmiş, yapılan itirazlar ve aksi görüşler de belirtilmiştir.

İkinci bölümde kâr konusunu ele alan yazarın modern dönemde oluşmuş disiplinlere kâr çeşitliliği sadedinde değinmesi konu başlığının ne boyutta çeşitli disiplinlere konu olduğunu anlamak açısından önemlidir. Yazar kâr ile ilgili kavramları ele aldığı alt başlıkta fâide kelimesini açıklarken bu kelimenin hatalı olarak faiz yerine kullandığını ifade etmiştir. Arap dünyasında bu şekilde hatalı kullanılan kelimenin Türkçe literatürde de şayet kullanılması söz konusu ise, bunu örneklendirmesi uygun olabilirdi. Eserde kâr ile ilgili kavramlar ele alınmış, bunların benzer ve farklı yönleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Yazar kârın meşruiyetini ilgili başlığın altında ele alırken faize dair açıklamalarına bir önceki başlık altında kâr ile ilgili kavramları açıklarken yer verdiği ribâ-kâr benzerliği ve farklılığı konusu içerisinde yer vermesi daha uygun olurdu. Yazarın bu konuya burada yer vermiş olması muhtemelen meşru olan kârın gayr-ı meşru olan ribâ ve faizden farklı olduğunu ortaya koyarak meşruiyetini tespit içindir. Ancak hem konu bütünlüğü açısından hem de kısmen de olsa tekrara düşmüş olmamak için önceki başlık altında değerlendirilmesi daha uygun olabilirdi.

Üçüncü bölümde klasik mudâraibedeki kâr meselesi ele alınmıştır. Yazar meseleleri ele alırken konu etrafındaki hükümleri mezheplerin temel eserlerine dayandırması çalışmanın bilimsel anlamda güvenilirliğini arttırmıştır. Bu bölümde kârın hesaplanması alt başlığı altında (sayfa 141) bazı yerlerde verilmek istenen oransal rakamlar sehven verilmemiştir. Konunun anlaşılması sebebiyle okuyucunun zihninde bir oran belirse de bu, düzeltilmesi gereken bir noktadır. Kârın dağıtılması başlığı altında müfred ve mürekkeb mudâraibe kârlarının dağıtımı örnek tablolar üzerinden anlatılmış, bu da konunun daha iyi anlaşılmasına vesile olmuştur. İtalik ile belirtilen kimi yazılar numaralandırılmamıştır ve bu ise, yazara ait olduğu izlenimi verse de aidiyeti konusunda okuyucuda kafa karışıklığı oluşturabilecek bir durumdur. Eserde konuya göre kullanılan kaynaklar gayet yeterli ve yerli yerince olmuştur. Mesela klasik mudâraibe işlenirken konuya yönelik birçok klasik kaynağa müracaat edilmiş ve mezheplerin temel eserlerine başvurulmuştur.

Dördüncü bölümde yazar çağdaş mudâraibe ve işleyişini konu edinmiştir. Bu minvalde yazar çağdaş mudâraibenin işleyişini tüm aşamalarıyla ve detaylıca ortaya koymuştur. Yine modern dönem mudâraibe etrafında dönen görüşlerin ele alınması, eksik ve hatalı yerlerinin tespitle düzeltilmesi çalışmanın hem güncelliğini hem de özgünlüğünü ortaya koymaktadır.

Beşinci bölümde yazar katılma hesabı ve kârı başlığı altında ele aldığı konuları okuyucunun aklında soru kalmayacak şekilde ele almıştır. Ayrıca kârın hesaplanması alt başlığında kârın

hesaplanmasında kullanılan yöntemleri ele aldıktan sonra bunları örnek tablolarla ele almış olması bu yöntemin pratikte nasıl işlediğini ortaya koyması yönüyle konuyu daha anlaşılır kılmıştır. Bu konuda hesap birimi yöntemi ve nümer yöntemi olmak üzere iki yöntem kullanılmaktadır. Birçok ülkede nümer yöntemi kullanılırken Türkiye’de birim-hesap değeri yöntemi yöntemi kullanılmaktadır. Nümer yönteminde kârın belirlenmesi için sermayedarın yatırdığı meblağ ile bu meblağın katılma hesabında kaldığı süre dikkate alınmaktadır. Kâr hesaplanırken öncelikle bankanın payı ayrılmaktadır. Eğer banka katılma hesabına kendi sermayesini katmışsa sermayesinin kârını diğer hesap sahipleriyle eş zamanlı olarak almaktadır. Hesap sahiplerinin kârları, sermayelerinin katılma hesabında kalış süresi ve sermayenin miktarı hesaba katılarak belirlenmektedir. Yazarın tespitlerine nümer yöntemiyle birim-hesap değeri yöntemi arasında her iki yöntemin esasına ilişkin önemli bir fark yoktur ve çağdaş literatürde aralarındaki fark tam olarak açıklanamamıştır.

Çalışmada banka kanunlarının ve yönetmeliklerin dikkate alınmasının yanı sıra Mecmau’l-fıkhî’l-İslâmî gibi kurum ve kurulların fetvalarının da bu meyanda incelenip konuya dahil edilmesi araştırmanın ciddiyetini göstermesinin yanında güvenilirliğini ve bilimsel olarak niteliğini de arttırmıştır. Yazar Ürdün İslam Bankası’nın mali yıl sonu kâr hesaplamasının katılma hesabı ile ilgili kalemlerini sırasıyla verdikten sonra ülkemizdeki katılma hesabı kârının dağıtımına örnek bulmak üzere yine yazarın kendi doktora tezine atıfta bulunulmuştur. Fakat konunun önemine binaen kitapta örneğe yer verilmesi uygun olabilirdi. Son bölüm olan altıncı bölümde klasik ve çağdaş mudârabenin kâr ve zarar açısından mukayesesi yapılmıştır. Eserin genel olarak özeti sayılabilecek bu kısım okuyucunun tekrar geriye dönmeden buraya kadar okuduklarını bir arada kısaca bulabildiği değerli bir bölüm olmuştur. Sonuç kısmında da genel bir değerlendirme sayılabilecek şekilde ulaşılan neticeler serdedilmiştir. Son olarak yazar faizsiz bankacılık etrafında araştırılmayı bekleyen kimi konu başlıklarını araştırmacıların dikkatine sunmuştur.

Eser boyunca yazarın bazı terkiplerin Arapça kullanımını vermesi ve kavramların sözlük ve terim manalarını açıklarken kavramların Arapça ifadelerini belirtmiş olması kavram ve terkiplerin daha iyi anlaşılmasına imkân sağlamıştır. Kitapta tolere edilebilecek seviyede kimi yazım yanlışları mevcuttur. Bununla beraber gerektiği halde iki nokta kullanımının terk edilmesi büyük bir sorun teşkil etmese de dikkatlerden kaçmayan bir husustur. Tüm bu değerlendirmeler neticesinde diyebiliriz ki yazar emek mahsulü çalışmasında mudârabeye ve kâr başlıklarını klasik ve modern kullanım ve işleyişini gözeterek etraflıca ele almış ve bu çalışmasıyla faizsiz bankacılığa dair literatüre çok değerli bir katkıda bulunmuştur.